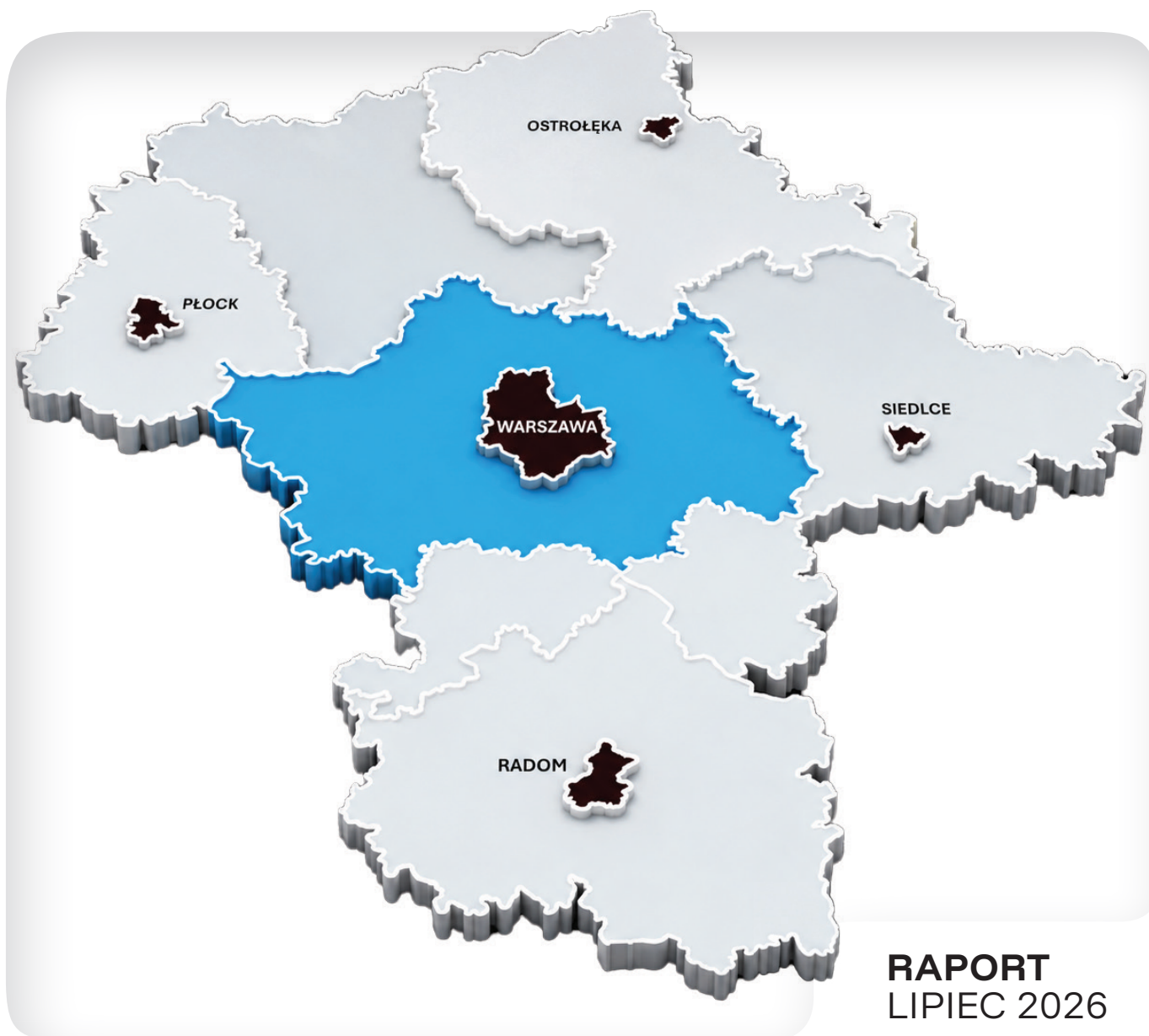

STOŁECZNE - METROPOLITALNE - WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE?

WZORCE EUROPEJSKIE A POLSKA PRZESTRZEŃ. KIERUNKI ZMIAN

RAPORT
LIPIEC 2026

35 558
km²

województwo mazowieckie
powierzchnią przewyższa Belgię,
jest trzykrotnie rozleglejsze od paryskiej Île-de-France, ponad czterokrotnie
- od wspólnoty Madrytu, najludniejszych regionów stołecznych w UE.

Instytut Sobieskiego
ul. Lipowa 1a lok. 20
00-316 Warszawa

sobieski@sobieski.org.pl
www.sobieski.org.pl

**STOŁECZNE – METROPOLITALNE
– WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE?**
WZORCE EUROPEJSKIE A POLSKA PRZESTRZEŃ.
KIERUNKI ZMIAN

Łukasz Zaborowski

Redakcja językowa, korekta
Agata Sawicka-Korgol

©Copyright by Instytut Sobieskiego 2026
ISBN 978-83-68374-26-1

Projekt i produkcja: Piotr Perzyna

 NOWE MEDIA 24.PL

**STOŁECZNE - METROPOLITALNE -
WOJEWÓDZTWO
WARSZAWSKIE?**

**WZORCE EUROPEJSKIE A POLSKA PRZESTRZEŃ.
KIERUNKI ZMIAN**

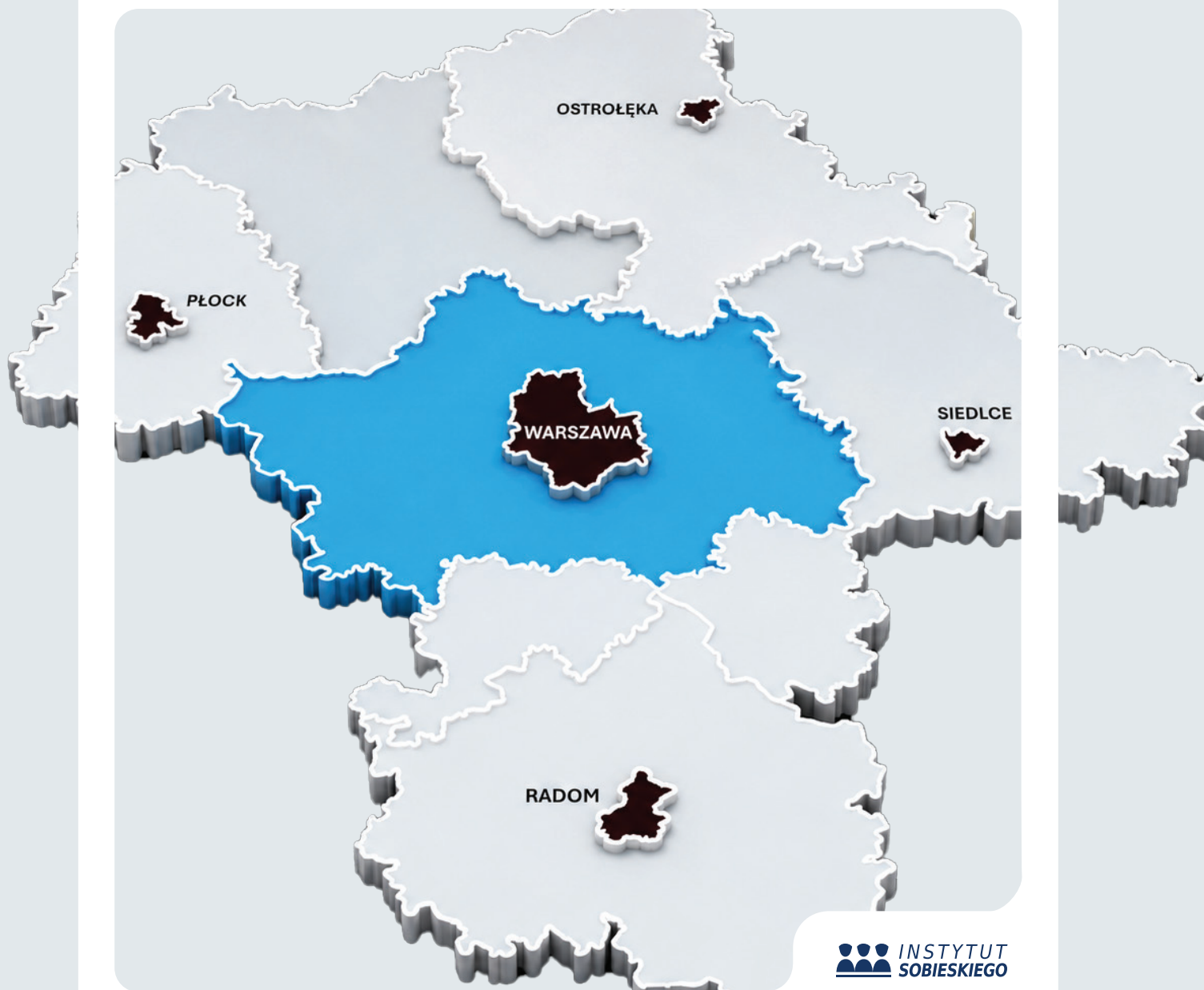
Łukasz Zaborowski

SPIS TREŚCI

WSTĘP	6
ZAKRES PRACY	9
DANE I METODY	12
<hr/>	
1. TŁO PORÓWNAWCZE	14
DOBÓR STAWKI	15
WAGA STOLICY W PRZESTRZENI KRAJU	16
SZCZEBEL REGIONALNY W USTROJU TERYTORIALNYM	21
ZRÓŻNICOWANIE LICZBY SZCZEBLI	21
LICZBA I WIELKOŚĆ REGIONÓW	22
REGIONY ADMINISTRACYJNE A JEDNOSTKI STATYSTYCZNE	28
REGION STOŁECZNY W USTROJU TERYTORIALNYM	29
REGION STOŁECZNY A SZCZEBLE USTROJU	29
LICZBA LUDNOŚCI REGIONU STOŁECZNEGO	32
REGION STOŁECZNY A FUNKCJONALNY OBSZAR MIEJSKI	35
POWIERZCHNIA I GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA	36
ROZPIĘTOŚĆ GRANIC I SĄSIEDNIE OŚRODKI	42
KOLEJ W REGIONACH STOŁECZNYCH – ZASIĘGI OBSŁUGI	48
<hr/>	

2. STAN RZECZY	50
MAZOWSZE A WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE.	
WARSZAWA A SĄSIEDNIE OŚRODKI REGIONALNE	51
WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE	59
W OBECNYM PODZIALE TERYTORIALNYM	59
WARSZAWA W SIECI OSADNICZEJ	62
OTOCZENIE PONADREGIONALNE	62
OTOCZENIE REGIONALNE. AGLOMERACJA I FUNKCJONALNY OBSZAR MIEJSKI	66
OBSZAR METROPOLITALNY WARSZAWY – PRÓBY DELIMITACJI I FORMALIZACJI	69
KOLEJ W WOJEWÓDZTWIE MAZOWIECKIM – ZASIĘGI OBSŁUGI	74
WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE A REGIONY STOŁECZNE W EUROPIE	75
<hr/>	
3. KIERUNKI ZMIAN	80
DOTYCHCZASOWE KONCEPCJE ZMIAN	81
PODSUMOWANIE	88
NOWA KONCEPCJA ZMIANY	89
ZAŁOŻENIA WSTĘPNE	89
WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE	90
WOJEWÓDZTWO PŁOCKO-SIEDLECKIE	92
OKRĘG RADOMIA W WOJEWÓDZTWIE STAROPOLSKIM	94
PRZYPORZĄDKOWANIE POWIATÓW OBRZEŻNYCH	94
NOWE JEDNOSTKI NA TLE UKŁADU WOJEWÓDZTW	97
WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE A REGIONY STOŁECZNE W EUROPIE	101
<hr/>	
WNIOSKI	107
ŹRÓDŁA	113
<hr/>	
O AUTORZE I WYDAWCY	119

WSTĘP

Cywilizacja Europy to cywilizacja miasta. Rozumianego jako uporządkowane zagospodarowanie przestrzeni oraz określone urządzenie stosunków społecznych. To pierwsze daje prymat publicznej urbanistyki nad prywatną zabudową. Fenomenem historycznych miast europejskich jest przestrzeń publiczna – celowo ukształtowana, piękna i reprezentacyjna, wyrażająca dumę i tożsamość zamieszkującej miasto wspólnoty. Wspólnota to obywatele – wolni ludzie, którzy biorą odpowiedzialność za sprawy publiczne. Współtworzący „rzeczpospolitą”, jak określano miejską wspólnotę w staropolskich dokumentach. Wolność obywatelska to europejska idea, która opanowała świat. Od greckiej *polis*, rzymskiego *municipium*, średniowiecznej *civitas* – cywilizacja europejska to cywilizacja miast.

Miasta tworzą hierarchiczną sieć. Ośrodki coraz wyższej rangi dostarczają otoczeniu coraz rzadsze, bardziej zaawansowane rodzaje „dóbr centralnych”, jak to nazwał Walter Christaller. Im wyższej rangi ośrodek, tym większe zaplecze obsługuje. Na ten rozkład nakładają się zależności polityczne i administracyjne. W danym państwie występuje zazwyczaj jeden główny ośrodek, pełniący najważniejsze, metropolitalne, funkcje dla całego jego obszaru. Zwykle jest to formalna stolica, siedziba najwyższej władzy państwowej. Za sferą publiczną podążają interesy prywatne. Nie jest przypadkiem, że i dzisiaj wielkie korporacje, partie polityczne, masowe organizacje społeczne i inne grupy interesu najchętniej wybierają lokalizację stołeczną. Czasem robią to intuicyjnie, a czasem świadomie. Stolica nie tylko daje większy prestiż, ale i ułatwia budowanie nieformalnej sieci wpływów.

Dobrze ukształtowana sieć osadnicza składa się z równomiernie rozłożonych ośrodków poszczególnych kategorii. Im większy kraj, tym więcej szczebli hierarchicznych i tym wyższej klasy główny ośrodek. Największe aglomeracje stołeczne powstały w największych państwach, tym bardziej jeśli były one potęgami kolonialnymi. Tak było w przypadku Londynu, Paryża, Madrytu. Także Budapeszt i Wiedeń są ponadproporcjonalnie duże, bo wyrosły jako stolice wielkiego imperium Habsburgów.

Współcześnie dochodzą jeszcze inne czynniki. Miarą wielkich metropolii jest nie tylko „przewodnia rola” we własnym kraju, ale i funkcje o zasięgu międzynarodowym. Przejawia się to nie tylko w obecności ponadnarodowych instytucji i podmiotów gospodarczych. Metropolie umiędzynaradawiają się również przez masowy napływ migrantów z różnych stron świata. W ten sposób, paradoksalnie, stolica danego kraju, zamiast stanowić jego rdzeń kulturowy, podtrzymywać tożsamość, wyrażać dumę narodową, staje się kosmopolityczną enklawą. Tak jest już z Londynem i Brukselą, tak dzieje się z Berlinem i Wiedniem, a także z Warszawą.

Wskutek tych zjawisk metropolie coraz bardziej upodabniają się do siebie; jednocześnie odrywając się od własnego otoczenia. Chodzi nie tylko o odmiennosc społecznych wzorców życiowych. Zjawisko postępuje również w sferze faktycznych związków funkcjonalnych. Zwłaszcza dziś, w dobie technologii, dla których odległość przestała mieć znaczenie. Metropolie zacieśniają wzajemne kontakty, pomijając leżące pomiędzy nimi regiony. Dzieje się to zarówno w skali międzynarodowej, jak i krajowej. Paryż zauważa może Lion i Marsylię, dostrzega Barcelonę i Mediolan, ale chętniej patrzy na Londyn i Nowy Jork. Nazwy Chartres, Orlean, Reims dla kosmopolitycznego Paryżanina mogą znaczyć niewiele więcej niż dla polskiego czytelnika tego opracowania. Paryż współpracuje, nawiązuje kontakty, wymienia idee z Berlinem i Madrytem, ale nie z Dijon i Rouen.

Pożądana „dyfuzja” metropolitalnych zjawisk rozwojowych sięga co najwyżej szeroko pojętej aglomeracji, czyli własnego regionu stolicy w promieniu kilkudziesięciu kilometrów. Paryż i Francja to podręcznikowy przykład centralizacji. Ale podobne zjawiska – odrywanie się metropolii stołecznej od sąsiednich regionów – widoczne są także i w mniejszych czy bardziej policentrycznych krajach. Obserwujemy je w Polsce, mimo że ta wśród państw europejskich wyróżnia się policentryczną siecią osadniczą. A jednak skupienie procesów rozwojowych stawia ją w rzędzie państw bardziej scentralizowanych. Wyraźnie zaznacza się przewaga Warszawy oraz w dalszej kolejności kilku ośrodków metropolitalnych nad resztą kraju.

Możemy dywagować, czy to dobrze, czy źle, jednak tak jest „wszędzie”. Trzeba umieć odnaleźć się w rzeczywistości takiej, jaka jest. Jeśli chcemy grać w ekstraklasie, na stadionie, musimy mieć podgrzewaną murawę, choćbyśmy uznawali to za zbytek, a w planach mielibyśmy mnóstwo ważniejszych wydatków. Jeśli chcemy konkurować z Europą i światem, musimy mieć silne metropolie. A zwłaszcza tę jedną, która będzie walczyć o jak największe znaczenie międzynarodowe. Polska musi grać Warszawą. Powinna dać stolicy wszelkie narzędzia, żeby ta mogła budować konkurencyjność na kontynentalnym rynku.

Z drugiej strony powinniśmy doceniać i wzmacniać policentryczność sieci osadniczej w kraju. Każdy szczebel hierarchii miast ma swoje funkcje i błędem jest dopuszczać do degradacji któregoś z nich. Wzmocnienie funkcji ogólno- i ponadpaństwowych w Warszawie nie musi wiązać się z przejmowaniem przez nią – od innych ośrodków – funkcji regionalnych bądź makroregionalnych. Z punktu widzenia polskiej racji stanu kluczowe znaczenie ma kwestia: jak pogodzić cel umacniania pozycji Warszawy w Europie z potrzebą równoważenia rozwoju kraju?

Na tym tle rodzą się pytania szczegółowe. Czy rozwój Warszawy jako metropolii musi być kontynuowany w wymiarze wielkościowym, czy raczej należy poszukiwać ścieżek wzrostu jakościowego? W jakim zakresie możemy godzić się na osłabianie makroregionalnego otoczenia Warszawy na rzecz jej szybszego wzrostu? A może dla Warszawy korzystniejsze będzie budowanie komplementarnych, możliwie samodzielnych biegunów wzrostu w jej sąsiedztwie? Czy aktualna jest koncepcja metropolii sieciowej? Wreszcie, czy odpowiedzi na te pytania zmieniają się zależnie od tego, czy mówimy o krótkim czy długim okresie?

Zagadnienia te będą pozostawać przedmiotem dyskusji eksperckiej i sporu politycznego. Mając świadomość, że nie uzyskamy jednoznacznych odpowiedzi, nie powinniśmy zwlekać z podjęciem działań. Już teraz należy zadbać o to, by Warszawa miała wszelkie możliwości racjonalnego, zrównoważonego rozwoju, nie ustępując innym stolicom Europy i świata.

ZAKRES PRACY

Cele opracowania, odpowiadające jego trzem głównym rozdziałom, są następujące:

- 1) porównanie państw europejskich pod kątem miejsca regionu stołecznego w ustroju terytorialnym;
- 2) pogłębiona analiza przypadku województwa mazowieckiego;
- 3) opracowanie koncepcji zmian układu województw w otoczeniu Warszawy.

AD. 1

Rozdział pierwszy zawiera porównanie europejskich regionów stołecznych, ich miejsc w ustrojach terytorialnych państw. Na jego początku podano klucz doboru stawki, 22 krajów, przedstawiając je pod względem liczby mieszkańców i rozległości terytorium. Następnie porównano ośrodki stołeczne, przyjmując liczbę ludności w funkcjonalnym obszarze miejskim jako miarę. Za wymiar proporcjonalnego znaczenia aglomeracji stołecznej w danym kraju uznano udział jej systemu miejskiego w ogólnej liczbie ludności. Wskazano też typowe maksymalne zasięgi terytorialne systemów miejskich.

W kolejnym ustępie podjęto próbę przeglądu różnorodności podziałów terytorialnych w państwach europejskich. Zdefiniowano pojęcie regionu administracyjnego, będącego tu przedmiotem porównania. Zróżnicowanie samego szczebla regionalnego omówiono pod kątem liczby jednostek i ich przeciętnej wielkości. Wskazano korelacje między podziałem administracyjnym a statystycznym w danym kraju.

Rozważając miejsce regionu stołecznego w ustroju danego państwa, rozróżniono trzy podejścia do sposobu określania granic jednostki stołecznej. Następnie porównano regiony stołeczne pod względem wielkości w ujęciu ludnościowym i terytorialnym – w wartościach bezwzględnych i w stosunku do mediany dla danego kraju. Zbadano odniesienie wielkości jednostek do funkcjonalnych obszarów miejskich stolic. Zwrócono uwagę na istotne różnice w gęstości zaludnienia regionów. Dalej podano maksymalną rozpiętość granic (od miasta stołecznego) oraz przeanalizowano, w jakich odległościach znajdują się najbliższe duże miasta i ośrodki sąsiednich regionów administracyjnych.

Rozdział zakończono krótkim przeglądem praktyk w organizacji systemów komunikacji kolejowej – pod kątem typowych odległości od miasta stołecznego, na jakie sięga obsługa aglomeracyjna i regionalna. Sprawa ta ma istotne znaczenie w kontekście kształtowania granic regionów administracyjnych.

AD. 2

Kolejny rozdział poświęcony jest pogłębionej analizie przypadku województwa mazowieckiego. Rozpoczyna go krótki rys historyczny, omawiający pojęcie staropolskiego Mazowsza i ewolucję jego terytorium w kolejnych okresach. Przedstawiono w nim zakresy terytorialne regionów administracyjnych mających siedzibę w Warszawie i sąsiednich ośrodkach znajdujących się w granicach obecnego województwa mazowieckiego. Szerszą analizę tej współczesnej jednostki zawiera kolejny ustęp. Zestawiono w nim województwo z innymi jednostkami szczebla regionalnego; zwrócono uwagę na jego proporcje i przebieg granic w stosunku do województw sąsiednich.

Następne dwa ustępy zawierają analizę sieci osadniczej w otoczeniu Warszawy. Wpierw przeanalizowano położenie stolicy w skali ponadregionalnej. Omówiono układy osadnicze zbudowane wokół sąsiednich ośrodków regionalnych i wybranych subregionalnych; zwrócono uwagę na ich kontynuację w przyległych województwach. Dalej opisano otoczenie Warszawy w skali regionalnej, w tym kształt jej aglomeracji. Wskazano zasięg funkcjonalnego obszaru miejskiego Warszawy według delimitacji Eurostatu.

Zapoznanie się z aglomeracją stanowi dobry wstęp do opisu formalnych jednostek o charakterze obszaru metropolitalnego Warszawy – zarówno istniejących obecnie, jak również delimitowanych w ostatnich dekadach. Rozdział zakończono krótką analizą sytuacji w zakresie organizacji transportu publicznego o zasięgu aglomeracyjnym i regionalnym. Opisano przy tym propozycje modernizacji systemu zawarte w dokumencie planistycznym sporządzonym na zlecenie władz województwa.

AD. 3

Trzeci rozdział dotyczy koncepcji zmiany układu województw w otoczeniu aglomeracji stołecznej. Rozpoczyna go przegląd propozycji w tym zakresie, które pojawiły się w obiegu naukowym od czasu ostatniej reformy. Wskazano postulaty powtarzające się w opiniach ekspertów.

Własną koncepcję autorską poprzedzono zestawieniem przesłanek, założeń ogólnych. Dalej zaproponowano wyodrębnienie centralnego województwa warszawskiego oraz policentrycznego województwa płocko-siedleckiego, które miałyby powstać z północnych i wschodnich regionów obecnego województwa. W kwestii części południowej wskazano celowość powiązania okręgu radomskiego z województwem świętokrzyskim. Przedyskutowano opcjonalną przynależność powiatów „pogranicznych”.

W ramach omówienia wyników przedstawiono dwa porównania: pierwsze ukazuje zmodyfikowane jednostki na tle pozostałych polskich województw; drugie – nowe województwo warszawskie wobec omawianych wcześniej regionów stołecznych w Europie.

DANE I METODY

Podjęte analizy porównawcze opierają się głównie na danych udostępnianych przez unijny Eurostat oraz krajowe urzędy statystyczne. Dane pobierano bezpośrednio z ich stron, unikając źródeł wtórnych. W tychże portalach, względnie innych portalach urzędowych, znajdują się też wyjaśnienia dotyczące ustrojów terytorialnych poszczególnych państw. Posiłkowano się również stronami własnymi regionów administracyjnych. Dane dotyczące organizacji transportu publicznego uzyskano na stronach regionalnych organizatorów i operatorów oraz państwowych przedsiębiorstw kolejowych. Ponieważ wszystkie powyższe są informacjami podstawowymi, powszechnie dostępnymi, ograniczono się do podania odnośnych adresów stron internetowych, bez szczegółowych cytatów w tekście.

Podając adresy stron, odstąpiono także od zwyczajowego wskazania daty dostępu. Z poszczególnych stron korzystano wielokrotnie w okresie powstawania pracy, czyli w kwietniu i maju 2026 r. Wszystkie przytaczane dane są możliwie najbardziej aktualne, przy czym mogą się różnić o rok czy dwa lata, zależnie od dostępności. Zaznaczono przypadki, w których dostępne były jedynie dane z okresów wcześniejszych. Również z tego powodu dane liczbowe podawano w dość dużym zaokrągleniu. Przede wszystkim jednak takie uproszczenie ułatwia odbiór, zwiększa pogłębienie treści.

Badając wielkość organizmów miejskich, ich znaczenie w sieci osadniczej, jako miarę przyjęto „funkcjonalny obszar miejski” według definicji stosowanej przez Eurostat oraz OECD. Do FOM zalicza się jednostki lokalne, z których co najmniej 15% pracujących dojeżdża do rdzenia aglomeracji. Zaletą ujęcia jest jednakowa metoda delimitacji dla wszystkich badanych miast. Wadą jest różnicowanie przeciętnej wielkości „jednostek lokalnych”, które stanowią najmniejszy składnik zaliczany (bądź niezaliczany) do FOM. W większości państw są to gminy, w niektórych (np. w Portugalii) mniejsze jednostki pomocnicze. Przy określaniu FOM uwzględnione mogą zostać obszary peryferyjne w dużych jednostkach, gdzie wspomniany 15-procentowy udział zapewnia przeważająca ludnościowo strefa centralna. Dotyczy to zwłaszcza państw nordyckich z dużymi gminami powstałymi po gruntownych reformach.

Niedoskonałością podejścia jest też fakt, iż do funkcjonalnego obszaru miejskiego zaliczamy nie tylko miasto, nie tylko jego aglomerację (jako obszar zurbanizowany), ale także dowolnie rozległe zaplecze „wiejskie”, o ile tylko występują tam masowe dojazdy do rdzenia. Wady tej nie ma alternatywne podejście „morfologiczne”. Tutaj do aglomeracji miejskiej zalicza się obszar o faktycznym, fizycznym zagospodarowaniu typu miejskiego. To lepsza miara „wielkości” organizmu miejskiego. Dokonano również analizy kartograficznej w tym ujęciu. Jednak próba przełożenia jej na dane liczbowe wymagałaby znacznego rozszerzenia zakresu pracy, i to w kierunku pobocznym z punktu widzenia jej przedmiotu.

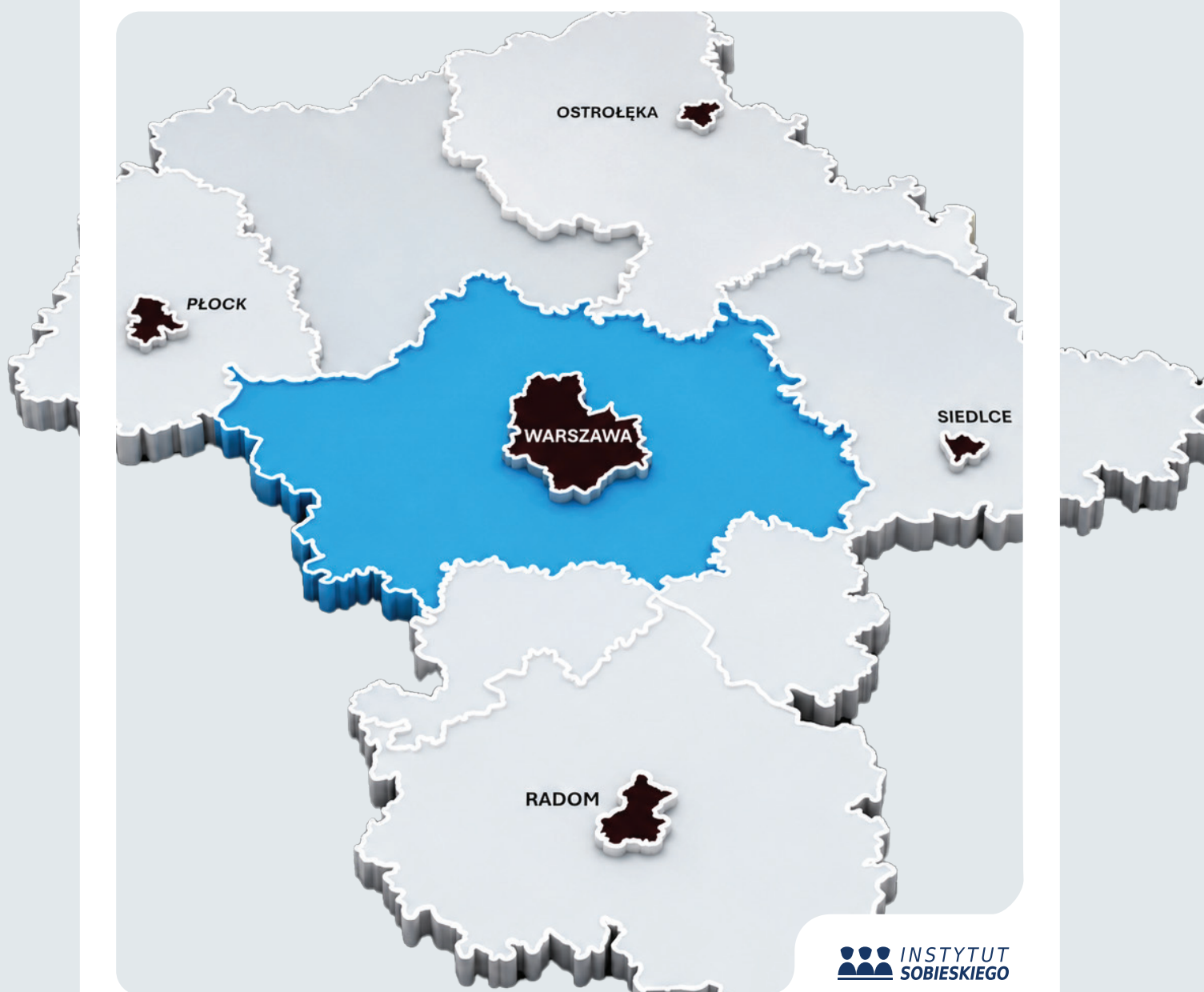
Natomiast podając liczbę ludności miast, weryfikowano uprzednio, jaka część obszaru realnie zurbanizowanego mieści się w granicach administracyjnych (zwykle gminy miejskiej). W przypadku rozbieżności korygowano wartość na rzecz ujęcia morfologicznego. W miarę dostępności danych korzystano tu z kategorii statystycznych – *greater city* – stosowanej przez Eurostat albo „obszaru zabudowanego” (norw. *tettsted*, szw. *tätort*), wykorzystywanej w krajach nordyckich.

Pomiarów odległości dokonywano za pomocą narzędzia Mapy Google. Jeśli chodzi o ośrodki osadnicze, przyjęto niezmienną zasadę pomiaru odległości od centrum miasta. Punkt centralny wybierano uznaniowo, na podstawie pobieżnej analizy kartograficznej przestrzeni śródmieścia, a niekiedy także znajomości miasta z autopsji. Wszystkie odległości, włącznie z tymi dotyczącymi komunikacji, są mierzone w linii prostej. Jest to oczywiście uproszczenie w stosunku do rzeczywistości, które jednak czyni porównania bardziej obiektywnymi, a do celów pracy jest zupełnie wystarczające.

W nazewnictwie, w miarę możliwości i dla lepszej zrozumiałości, stosowano polskie odpowiedniki zagranicznych nazw. Na przykład zamiast Region Hovedstaden w Danii używano „region stołeczny”, pisząc małą literą zgodnie z zasadami pisowni nazw województw. Odmiennie sofijska „gmina Stołeczna”. Stosowano także zwyczajowe polskie nazwy jednostek administracyjnych z różnych krajów, np. okręg w Rumunii, obwód w Bułgarii. Przy braku utrwalonego zwyczaju używano ogólnego pojęcia „region”.

Narzędzi sztucznej inteligencji używano jedynie jako zaawansowanej wyszukiwarki, weryfikując podawane wiadomości na stronach źródłowych. W pracach analitycznych, koncepcyjnych, redakcyjnych nie korzystano z tego rodzaju wsparcia.

1. TŁO PORÓWNAWCZE

DOBÓR STAWKI

Do celów porównania wybrano 22 państwa europejskie, w tym 20 państw największych ludnościowo z Unii Europejskiej, a ponadto Norwegię i Wielką Brytanię. Pomięto Szwajcarię, która wymyka się rozpatrywanemu zagadnieniu. „Miasto federalne” Berno, nie dość, że jest stosunkowo niewielkie, to nawet nie posiada formalnego statusu stolicy. Nie pełni też funkcji głównej metropolii krajowej.

Pod względem liczby mieszkańców różnicowanie wielkościowe uwzględnionych państw jest 22-krotne. Cztery największe, od około 60 mln ludności wzwyż, to Niemcy (84 mln), Wielka Brytania, Francja i Włochy. Około 60 mln ma również sama Anglia, która będzie rozważana oddzielnie z powodu istotnych różnic w administracyjnych ustrojach brytyjskich krajów koronnych. Drugi przedział wielkościowy stanowią dwa państwa: Hiszpania (45 mln) i Polska (37 mln). Dalej idą kraje średniej wielkości, z których pierwszą podgrupę stanowią Rumunia i Niderlandy, liczące po niecałe 20 mln mieszkańców. Następnie siedem państw średnich, każde około 10-milionowe, to: Belgia; trójka sąsiadów ze środka Europy: Austria, Węgry i Republika Czeska, i trójka z wzajemnie przeciwnych krańców: Grecja, Portugalia i Szwecja. I wreszcie ostatni przedział – siedem państw mniejszych, po około 5 mln ludności: Irlandia; trójka nordycka: Dania, Norwegia i Finlandia; oraz trójka słowiańska: Bułgaria, Chorwacja i Słowacja. Najmniejszym ludnościowo wśród uwzględnionych w opracowaniu przypadków jest Chorwacja, licząca 3,9 mln mieszkańców. Pomięto mniejsze państwa członkowskie Unii, z których największe, Litwa, liczy 2,9 mln ludności.

Pod względem powierzchni iloraz jest nieco mniejszy: największa Francja przewyższa najmniejszą Belgię 18 razy. Francja metropolitalna (czyli jej część leżąca w Europie) liczy 550 tys. km². Jedyńm krajem jej dorównującym jest Hiszpania – 500 tys. km² (też część europejska). Polska jest w drugim przedziale sześciu państw liczących około 300–400 tys. km². Znajdują się w nim ponadto Niemcy i Włochy oraz trzy kraje nordyckie: Finlandia, Szwecja i Norwegia. Obok Belgii najmniej rozległym z uwzględnionych państw są sąsiednie Niderlandy; kraje te liczą po 30–35 tys. km².

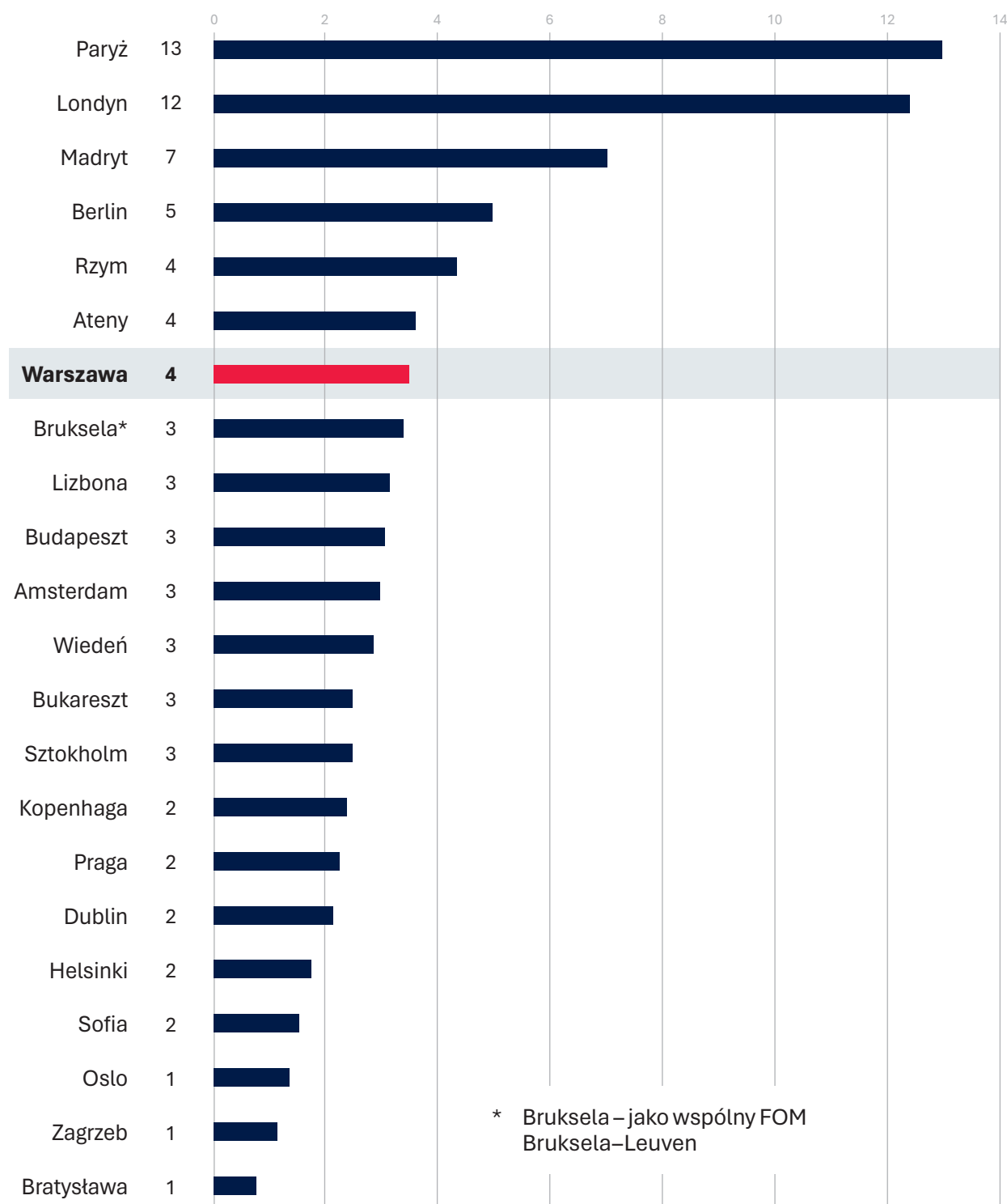
WAGA STOLICY W PRZESTRZENI KRAJU

Jakie jest znaczenie, jaki jest udział ośrodka stołecznego w sieci osadniczej danego kraju? Na to ważne pytanie nie ma jednoznacznej odpowiedzi. Czy bardziej właściwą miarą będzie liczba ludności czy liczba pracujących? Jaka jednostka przestrzenna będzie właściwym odniesieniem? Gmina miejska? Na pewno nie. Paryż jako gmina obejmuje 105 km². To mniej niż Kielce, Radom, Rzeszów. Formalnie rzecz biorąc, w Paryżu mieszka 2 mln mieszkańców; dość dużo, ale daleko za mało, by odzwierciedlić rangę jednej z dwu największych metropolii Europy Zachodniej. Warszawa jako gmina miejska rozciąga się na 517 km² i liczy 1,9 mln mieszkańców. Ale czy sąsiednie Piaseczno, Pruszków i Wołomin nie współtworzą „wagi” Warszawy w skali kraju?

Do porównania wielkości ośrodków stołecznych jako miarę przyjmujemy „funkcjonalny obszar miejski” (FOM), określony zgodnie z metodologią stosowaną przez Eurostat. Zalicza się do niego jednostki lokalne, z których 15% pracujących dojeżdża do pracy do rdzenia aglomeracji. Jest to zatem nie tylko sama aglomeracja stołeczna, lecz również szersze zaplecze, mające codzienne, intensywne kontakty ze stolicą.

W powyższym ujęciu badane 22 miasta zróżnicowane są wielkościami od 13 mln mieszkańców w przypadku Paryża do 700 tys. – Bratysławy. Jest to różnica niemal 19-krotna. Miasta można podzielić na pięć grup. Pierwszą, o wielkości 12–13 mln ludności, stanowią Londyn i Paryż. Są to organizmy – w skali aglomeracji monocentrycznych – stanowczo przewyższające wszystkie inne ośrodki osadnicze w Unii Europejskiej. Dalej mamy „przejściową” grupę trzech metropolii – to Madryt (7 mln), Berlin (5 mln) i Rzym (4,5 mln). Warszawa jest w kolejnej, największej i dość wyrównanej grupie siedmiu „typowych” dużych stolic. Jako FOM liczą one po około 3–3,5 mln ludności. Zaliczają się tu pobliskie Budapeszt i Wiedeń, rdzeniowe Amsterdam i Bruksela, oraz – z wzajemnie przeciwnych krańców Europy – południowe Ateny i Lizbona. Kolejny przedział – 2–2,5 mln – zawiera pięć miast: dwie główne aglomeracje skandynawskie: Kopenhagę i Sztokholm, oraz Bukareszt, Pragę i Dublin. Wreszcie ostatnia piątka to znacznie mniejsze stolice mniejszych ludnościowo krajów: nordycka para Helsinki i Oslo oraz słowiańska trójka: Bratysława, Zagrzeb i Sofia.

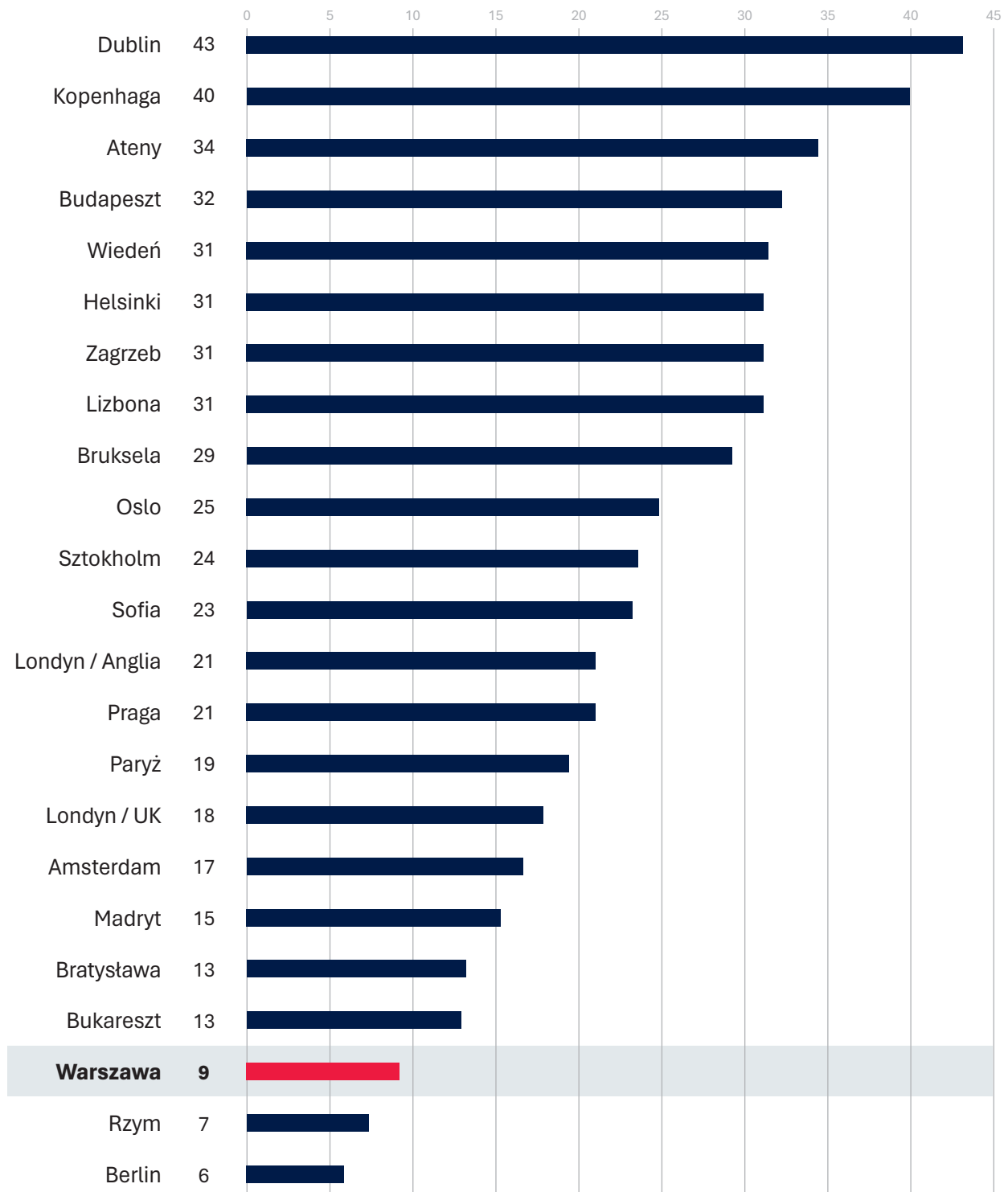
STOLICE WEDŁUG LICZBY MIESZKAŃCÓW (MLN) W FUNKCJONALNYM OBSZARZE MIEJSKIM WG EUROSTATU

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

Oprócz wielkości bezwzględnej o znaczeniu stolicy w danym państwie dużo powie nam jej udział w całości populacji, a tym samym stopień przewagi w krajowej sieci osadniczej. Z góry mówimy o przewadze, gdyż każda z rozważanych stolic jest jednocześnie największą aglomeracją monocentryczną w danym państwie. Udział stołecznego systemu (FOM) w ludności państwa waha się od 43% do 6%, co daje iloraz zróżnicowania 7x. Te 43% ludności kraju obejmuje system Baile Átha Cliath (Dublina), co czyni Irlandię najsilniej monocentrycznym krajem wśród badanych. Niewiele – z wartością ok. 40% – ustępuje Dublinowi duńska Kopenhaga. W kolejnym przedziale siedmiu miast udział stolicy to ok. 30–35%. Należą do niego między innymi Budapeszt i Wiedeń, a także Bruksela. Charakterystyczne jest, że wyższy udział stolicy w sieci osadniczej cechuje kraje mniejsze ludnościowo. Kolejna grupa to 10 krajów bardziej policentrycznych z udziałem stolicy na poziomie około 15–25%. Wśród nich są wielkie Anglia/UK, Francja i Hiszpania, ale i mniejsze republiki: Czechy i Słowacja, oraz północne królestwa Norwegii i Szwecji. Zestawienie kończy grupa trzech najsilniej policentrycznych państw europejskich, z udziałem stolicy poniżej 10%: Polska, Włochy i Niemcy. Udział funkcjonalnego obszaru miejskiego Warszawy w sieci osadniczej kraju wynosi – zaledwie – 9%.

UDZIAŁ (%) FUNKCJONALNEGO OBSZARU MIEJSKIEGO STOLICY W LICZBIE LUDNOŚCI PAŃSTWA

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu oraz państwowych urzędów statystycznych.

Mówimy tu o liczbie ludności znajdującej się w zasięgu masowych dojazdów do miasta stołecznego. Na tę wartość wpływa przede wszystkim wielkość samej aglomeracji stołecznej. Inną sprawą jest, jak duży jest terytorialny rozmiar zaplecza „regionalnego”, z którego występują nasilone dojazdy. Zależy on nie tylko od siły przyciągania stolicy, ale także od tego, w jakiej odległości leżą i jak silnie przyciągają sąsiednie miasta stanowiące alternatywne rynki pracy. Dalekie dojazdy są miarą nie tyle atrakcyjności ośrodka, ile słabości jego otoczenia ponadregionalnego.

A zatem w jakiej odległości od stolicy położone są najdalsze jednostki lokalne zaliczone do jej funkcjonalnego obszaru miejskiego? Okazuje się, że odległości te są dość standardowe, nie przekraczają pewnych wartości granicznych, niezależnie od wielkości systemu miejskiego w wymiarze liczby ludności. Typowe maksymalne odległości masowych dojazdów zamykają się w przedziale 50–90 km w linii prostej od centrum miasta rdzeniowego. Mowa tu o odległości maksymalnej dla danego ośrodka, zatem stwierdzonej tylko na jednym, „najdalszym” kierunku; w innych zasięgi bywają znacząco krótsze. W największym uwzględnionym systemie – Paryżu – najdalej położona gmina zaliczona do FOM jest odległa od jego centrum o 95 km; to gmina Bazoches-sur-le-Betz na południowym wschodzie. Dla porównania, na północy zasięg kończy się na gminie Saint-Sulpice, odległej o 55 km. Nie mamy tego rodzaju szczegółowych danych dla porównywalnego z Paryżem Londynu. Na kontynencie bliskie Paryżowi maksima osiągnęły Warszawa (gm. Małkinia Górna, 90 km, pn.-wsch.) i Wiedeń (gm. Hardegg, 85 km, pn.-zach.). Natomiast istotnie większe od nich Berlin i Madryt – tylko po 70 km (odpowiednio: Bad Belzig, Niemegk, pn.-zach.; El Tiemblo, zach.). Jeszcze niższe maksymalne zasięgi notują Bruksela i Rzym (65 km); Kopenhaga, Lizbona, Praga i Sofia (60 km).

SZCZEBEL REGIONALNY W USTROJU TERYTORIALNYM

ZRÓŻNICOWANIE LICZBY SZCZEBLI

Podstawowa charakterystyka administracyjnego ustroju terytorialnego państwa to liczba szczebli, a w ich obrębie – liczba, zróżnicowanie i przeciętna wielkość jednostek składowych, tak w ujęciu ludnościowym, jak i powierzchniowym. Liczba szczebli nie jest sprawą tak oczywistą. W Polsce zasadniczy podział terytorialny określony jest wprost jedną ustawą, stąd nie ma wątpliwości, że składa się z trzech szczebli: województw, powiatów i gmin. Ponadto jednak, poza zasadniczym, możemy mieć podział pomocniczy, co w Polsce stosowane jest przez gminy dzielące się na sołectwa, osiedla czy dzielnice.

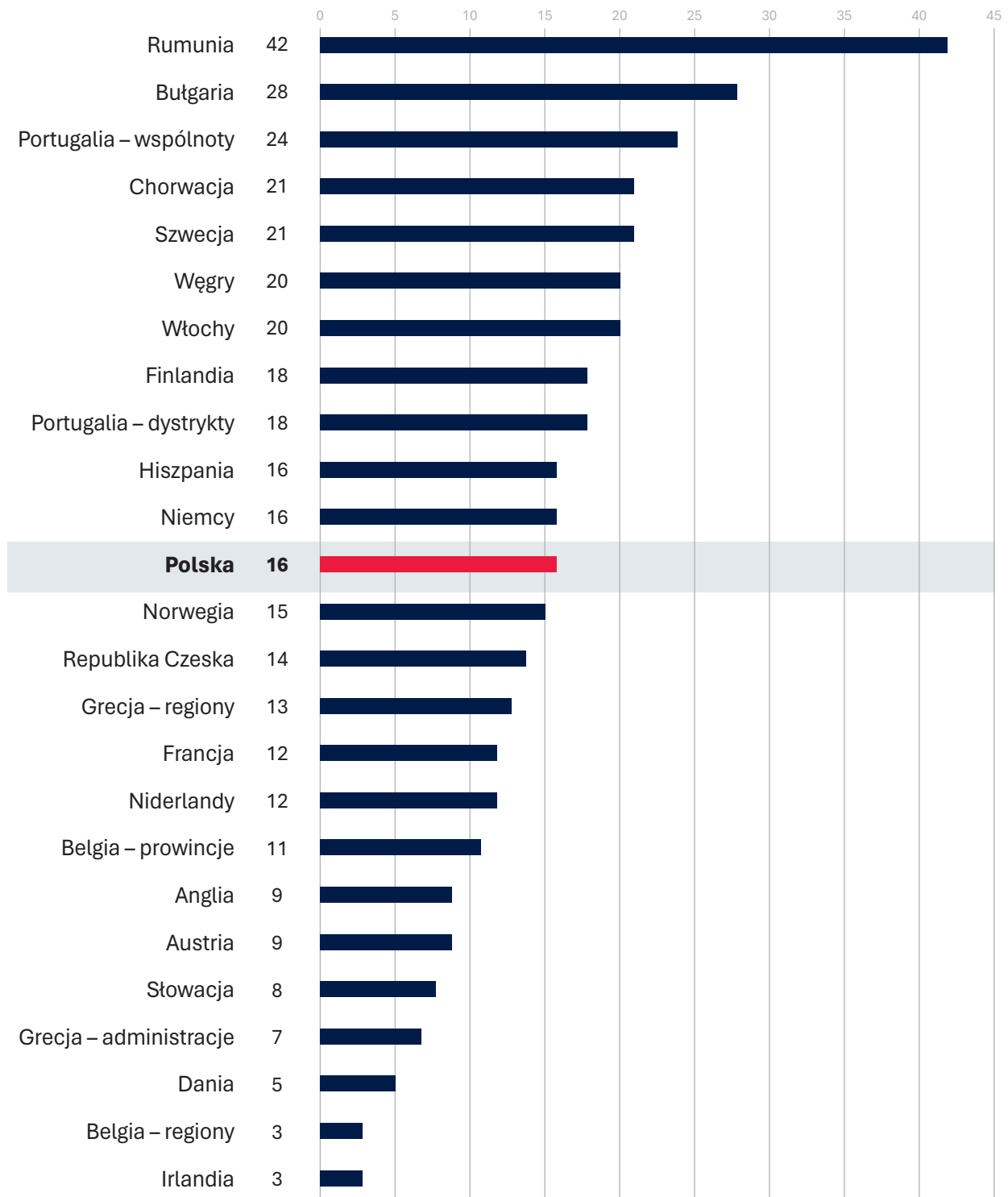
A jak jest w innych krajach? Europa jest bardzo zróżnicowana. Od najbardziej wielowarstwowych ustrojów, jak we Francji; mamy tam regiony, departamenty, okręgi, kantony i gminy. Do bardzo płaskich, jak w krajach nordyckich – ze średniej wielkości regionami i dużymi gminami. Zdarza się, że obok siebie występują niezależne układy, których nie sposób zhierarchizować jako szczeble, gdyż nie zachowują tzw. zasady wyprzedzania. Można tu podać przykład Portugalii, gdzie na siatkę historycznych dystryktów nałożono nowe wspólnoty międzygminne, albo Belgii, gdzie obok regionów funkcjonalnych działają wspólnoty kulturowe. W Niemczech funkcjonują „korporacyjne” nakładki przejmujące zadania tradycyjnych powiatów i gmin, co wprowadza się w drodze miejscowego pilotażu. Osobną kategorią są podziały brytyjskie, gdzie na danym szczeblu z założenia występują jednostki różnych rodzajów.

W teorii geografii administracji pojęcie regionu administracyjnego oznacza jednostkę podziału najwyższego szczebla – poniżej poziomu państwa jako całości. Mowa tu o jednostkach administracyjnych, wyposażonych w organy zarządzające jakimś zakresem spraw publicznych, nie zaś o jednostkach wyznaczonych do celów (wyłącznie) statystycznych bądź planistycznych. W Polsce takie regiony administracyjne to oczywiście województwa, wyposażone w organy zarówno administracji rządowej, jak i samorządowej. „Oczywiście” – nie stosuje się jednak do wszystkich krajów. W Anglii i Irlandii regiony mają ograniczone kompetencje, są raczej związkami samorządów szczebla lokalnego; bardziej sformalizowanymi w Irlandii; bardziej „planistycznymi” w Anglii. Jednocześnie najwyższy poziom realnej władzy samorządowej posiadają tam hrabstwa, jakkolwiek dość duże, klasyfikowane są jako lokalny, a nie regionalny szczebel administracji. Odmienne silną pozycję posiadają „federalne” regiony ustanowione ponad historycznymi prowincjami w Belgii. W Grecji powyżej samorządowych „regionów” mamy rządowe „administracje” makroregionalne. W Portugalii, niezależnie od historycznych dystryktów, utworzono duże wspólnoty międzygminne. Nietypowym rozwiązaniem jest tu odejście od administracyjno–geograficznej zasady „wyprzedzania”. Zgodnie z nią jednostka niższego szczebla w całości mieści się w granicach jednostki szczebla wyższego. Tymczasem granice dystryktów i wspólnot przenikają się wzajemnie. Dlatego w analizach uwzględnimy oba warianty podziału w Portugalii, ponadto oba regionalne szczeble w Belgii i Grecji.

LICZBA I WIELKOŚĆ REGIONÓW

Państwa europejskie różnią się znacznie wielkością, a co za tym idzie – ogólną liczbą regionów administracyjnych. Oczywiście liczba jednostek zależy również od wielkości kraju. Największe liczby – około 30–40 jednostek – cechują sąsiednie Bułgarię i Rumunię, dzielące się na stosunkowo małe okręgi. Następnie mamy grupę państw z liczbą około 20 regionów. Na niewielkie żupanie dzielą się Chorwacja i Węgry, na małe regiony – Finlandia i Szwecja, podobnie Portugalia (w obu wariantach). W tej grupie są też większe regiony w dużych Włoszech. Dalej największa grupa państw o dość typowej liczbie około 10–15 jednostek. Otwierają ją duże Niemcy i Polska (po 16). Z większych państw są tu też Francja i Hiszpania; z mniejszych – Belgia i Niderlandy (szczebel prowincji) oraz Republika Czeska. Liczbę regionów mieszczącą się w przedziale 5–10 mają mniejsze Austria i Słowacja, ale też duża Anglia. Nietypowy jest szczebel regionów w Belgii i Irlandii, nie tylko dlatego, że w krajach tych wyróżniono zaledwie po trzy jednostki.

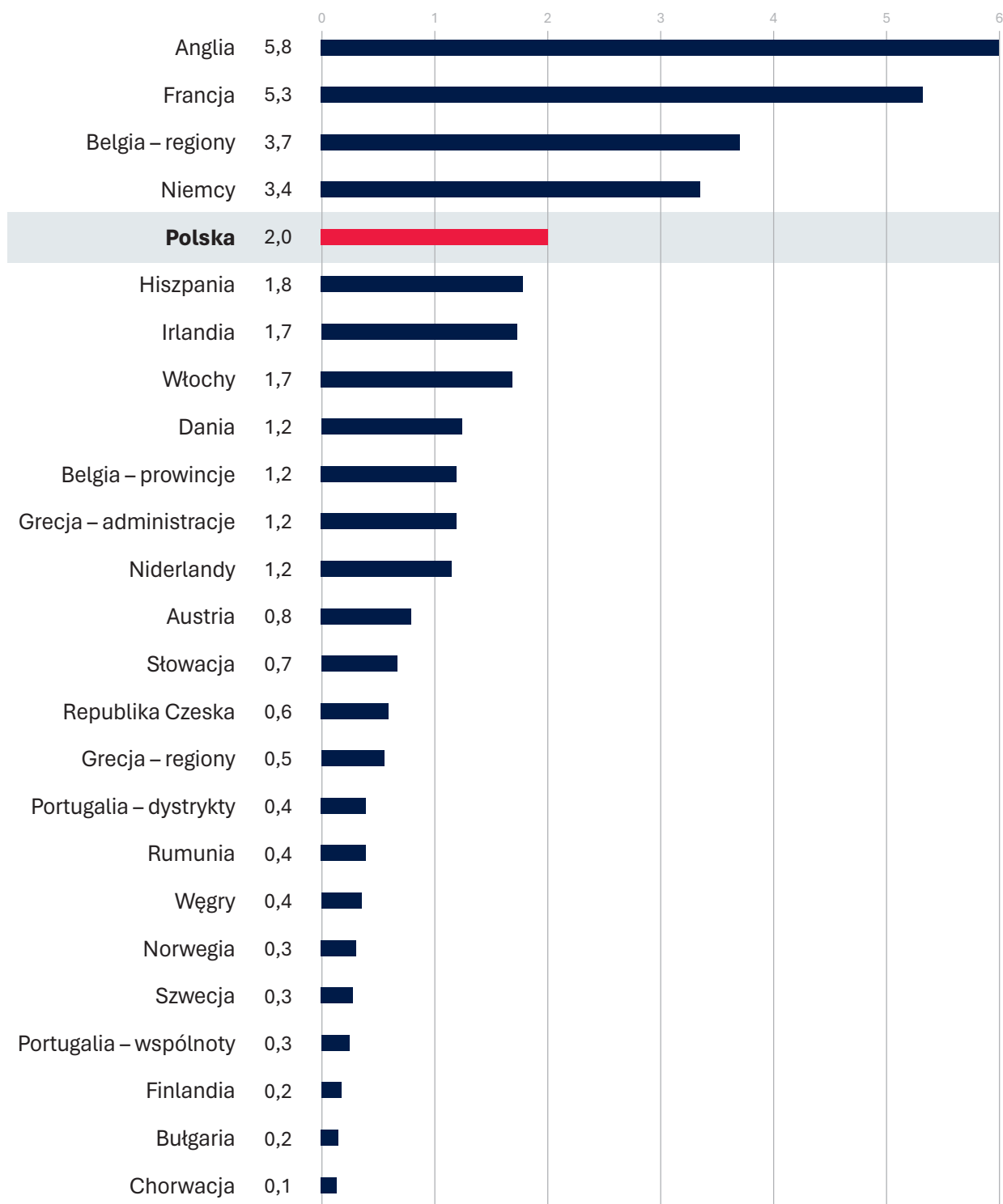
LICZBA JEDNOSTEK ADMINISTRACYJNYCH SZCZEBLA REGIONALNEGO, 2026

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych z państwowych urzędów statystycznych.

Powyższe przekłada się na przeciętną wielkość regionu administracyjnego. Badane kraje znacznie się różnicują pod względem mediany liczby mieszkańców regionu. Między najwyższymi a najniższymi wartościami rozpiętość jest 40-krotna. Największe regiony – z wartością środkową ok. 5,5 mln – mają ludne Anglia i Francja. Dalej idą dwa państwa federacyjne: Belgia i Niemcy, gdzie przeciętna jednostka liczy ok. 3,5 mln ludności. Następnie grupa czterech państw z dość dużymi regionami, o medianie 1,7–2 mln. Wśród nich jako pierwsza, z wartością 2 mln osób w przeciętnym województwie, plasuje się Polska. W tej grupie są ponadto dwa inne duże kraje: Hiszpania i Włochy, oraz mała, nietypowa Irlandia. Dalej przeciętna wielkość regionu 1,2 mln ludności cechuje belgijskie–niderlandzkie prowincje (istniały one już w czasie, kiedy oba kraje współtworzyły jedno państwo); ponadto regiony w Danii oraz rządowe administracje w Grecji. Greckie samorządowe regiony mieszczą się w kolejnej grupie – o medianie w przedziale 0,5–0,8 mln. Do tej klasy należą także kraje austriackie, czeskie i słowackie. Mamy wreszcie najliczniejszą grupę ośmiu państw, w których przeciętna wielkość regionu administracyjnego wynosi od 0,4 mln w dół. Są tu: cztery przypadki z południowo–wschodniej części Unii: chorwackie i węgierskie żupanie oraz bułgarskie i rumuńskie okręgi; trzy z północy: regiony Finlandii, Szwecji i Norwegii; ponadto portugalskie dystrykty i wspólnoty międzygminne. Ze wszystkich uwzględnionych krajów najniższa wartość środkowa – zaledwie 135 tys. mieszkańców – cechuje żupanie chorwackie.

MEDIANA LICZBY LUDNOŚCI (MLN) REGIONU ADMINISTRACYJNEGO, 2025

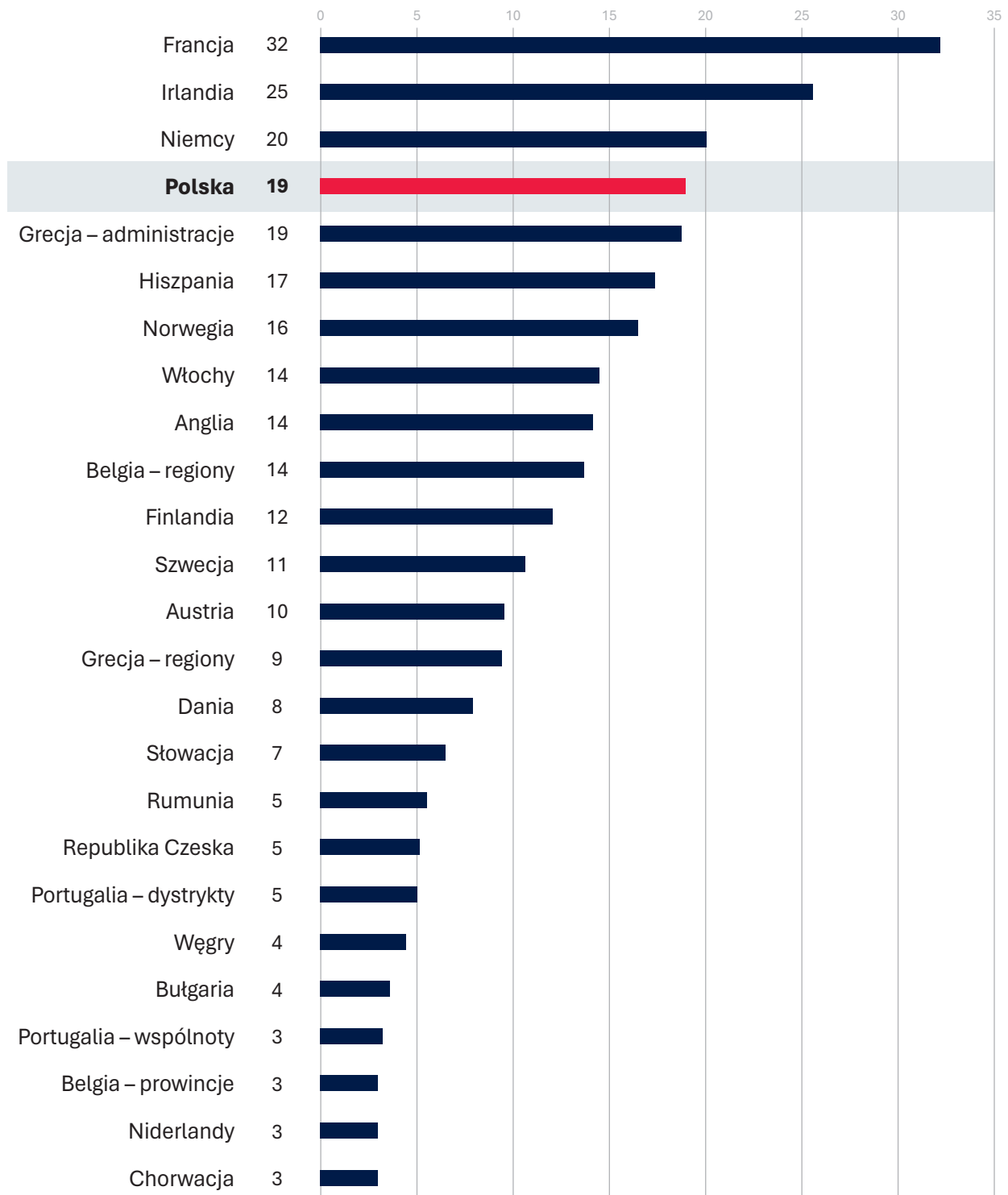

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych z państwowych urzędów statystycznych.

Zróżnicowanie przeciętnej powierzchni regionów administracyjnych w badanych państwach jest dwukrotnie mniejsze niż w ujęciu ludnościowym. Iloraz najwyższej do najniższej wartości środkowej wynosi 18. Stanowczo najrozleglejsze regiony posiadają Francja (mediana 32 tys. km²) oraz Irlandia (25 tys.). Polska znajduje się w następnym przedziale, 16–20 tys. km², z medianą 19 tys. km². Polska plasuje się nieznacznie poniżej federalnych Niemiec, bezpośrednio wyprzedzając Grecję (w ujęciu rządowych administracji) i quasifederalną Hiszpanię. Na przeciwnym, dolnym krańcu zestawienia ponownie widzimy chorwackie żupanie (2,6 tys.) oraz belgijskie–niderlandzkie prowincje (3 tys. km²).

Z powyższego przeglądu płyną dwa ciekawe wnioski. Po pierwsze, niezależnie od ewentualnych formalnych deklaracji *de facto* nie istnieją standardy podziału administracyjnego dla państw Unii Europejskiej. Kraje członkowskie są pod tym względem diametralnie zróżnicowane. Pojawiające się przed ostatnią reformą w Polsce twierdzenie, jakoby Komisja Europejska narzucała nam model „dużych województw”, nie znajduje odbicia w faktycznie obowiązujących podziałach tak w „starej”, jak i w „młodszej” Unii. Po drugie, widzimy, iż w obu ujęciach – ludnościowym i powierzchniowym – na tle Europy polskie województwa jawią się jako jednostki dość duże. Wśród badanych 22 państw Polska znajduje się na 5. miejscu pod względem liczby ludności i na 4. pod względem powierzchni według mediany wielkości regionów administracyjnych. Wniosek ten stoi w kontrze do obiegowej opinii, jakoby ewentualna korekta regionalnego szczebla administracji w Polsce groziła jego nadmiernym rozdrobnieniem w świetle „standardów unijnych”.

MEDIANA POWIERZCHNI (TYS. KM²) REGIONU ADMINISTRACYJNEGO, 2025

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych z państwowych urzędów statystycznych.

REGIONY ADMINISTRACYJNE A JEDNOSTKI STATYSTYCZNE

Wielość modeli ustroju administracyjnego koresponduje ze zróżnicowaniem sposobów uzgodnienia go z unijnym podziałem statystycznym na trzy szczeble NUTS, zwłaszcza jeśli chodzi o regiony NUTS 2, będące podstawą unijnej polityki spójności. Tu należy wzmocnić czujność, by nie popełnić pomyłek w nazewnictwie. Otóż szczeble NUTS 1, 2 i 3 to odpowiednio makroregiony, regiony i podregiony statystyczne. Stąd unijna polityka „regionalna” rzeczywiście dotyczy szczebla regionów statystycznych. Tychże statystycznych regionów nie należy utożsamiać z regionami administracyjnymi (w przedstawionym przed chwilą wąskim rozumieniu na gruncie geografii administracyjnej).

Z 20 badanych tutaj państw Unii Europejskiej tylko w ośmiu regiony NUTS 2 odpowiadają ściśle regionom administracyjnym. Dziewiątym jest Polska z zastrzeżeniem, iż od roku 2018 województwo mazowieckie dzieli się na dwa regiony statystyczne: „warszawski stołeczny”, obejmujący Warszawę i dziewięć przyległych powiatów, oraz „mazowiecki regionalny”, zbudowany z pierścienia regionów zewnętrznych. Inne kraje z regionami administracyjnymi równorzędnymi NUTS 2 to m.in. Hiszpania i Włochy oraz Belgia i Niderlandy (na szczeblu prowincji).

W państwach o przeciętnie niewielkich regionach administracyjnych często odpowiadają one podregionom statystycznym NUTS 3. To także 9 przypadków spośród 20 rozpatrywanych. Są tu kraje czeskie i słowackie, żupanie chorwackie i węgierskie, okręgi bułgarskie i rumuńskie, regiony fińskie i szwedzkie, wreszcie portugalskie wspólnoty międzygminne, po których niedawnym powstaniu dokonano korekty układu podregionów statystycznych. W tych krajach regiony NUTS 2 to zespoły regionów administracyjnych. Co jednak ważne dla tematu niniejszego opracowania – w ośmiu z dziewięciu przypadków stołeczny region administracyjny jest samodzielnie odrębnym regionem statystycznym NUTS 2.

Pozostają dwa szczególne przypadki największych państw Unii, a mianowicie regiony we Francji i kraje związkowe w Niemczech stanowią statystyczny szczebel NUTS 1. We Francji regionami NUTS 2 pozostają dawne regiony administracyjne, w granicach obowiązujących przed reformą roku 2016. W Niemczech – jednostki NUTS 2 to dawny szczebel rejencji – pośredni między landami a powiatami.

REGION STOŁECZNY W USTROJU TERYTORIALNYM

REGION STOŁECZNY A SZCZEBLE USTROJU

Zwrócimy uwagę na sposób, w jaki stolica państwa jest wpisana w poszczególne szczeble podziału terytorialnego. Oczywiście, co do zasady, stolica należy kolejno do jednostek wszystkich szczebli. Pytanie dotyczy granic stołecznych jednostek poszczególnych szczebli, mianowicie, czy są one wzajemnie tożsame, czy też jednostka kolejnego, wyższego szczebla ma szersze granice, a tym samym obejmuje – poza samą stolicą – coraz większe zaplecze. Interesuje nas w szczególności stołeczny region administracyjny, czyli to, jak wygląda stołeczna jednostka administracyjna najwyższego szczebla – w jakich granicach jest wyodrębniona. Od tego zależy, które ze stołecznych regionów administracyjnych będą ze sobą porównywalne.

Można tutaj wyróżnić trzy zasadnicze podejścia. Pierwsza możliwość to ujęcie „wąskie” – stołeczna gmina miejska, która jednocześnie stanowi region administracyjny. Możliwość druga – ujęcie „pośrednie” – polega na wydzieleniu stołecznej jednostki administracyjnej o charakterze obszaru metropolitalnego, samej aglomeracji bez szerszego zaplecza (taka jednostka jest jednocześnie regionem administracyjnym). Wreszcie trzecia opcja – ujęcie „szerokie” – to „pełny” region administracyjny, obejmujący nie tylko stolicę i jej aglomerację, ale także zaplecze „ziemskie”. Oczywiście wewnątrz takiego regionu może być wydzielona pośrednia jednostka „metropolitalna”.

Przechodząc do przykładów i porównań, zacznijmy od tej ostatniej, najbardziej złożonej możliwości. Występuje ona tylko w dwóch spośród rozpatrywanych 22 krajów. Modełowo – we Włoszech, gdzie Rzym, powyżej szeroko zakrojonej gminy miejskiej wraz z sąsiednimi gminami formuje jednostkę na szczeblu prowincji: Citta metropolitana di Roma Capitale, czyli „miasto metropolitalne Stolicy Rzymu”. Ponadto Rzym jest siedzibą władz jednego ze „standardowych” włoskich regionów – Lacjum. Podobnie jest w Portugalii, gdzie poza niewielką gminą Lizbona mamy obszerny związek gmin pod nazwą Wielka Lizbona. Ponadto istnieje szerszy historyczny dystrykt lizboński.

Poza dwoma powyższymi mamy jeszcze osiem stolic, które są siedzibami „ziemskiego” regionu administracyjnego. Są to: Ateny; Dublin; Madryt i Paryż; Sztokholm i Helsinki; Bratysława i Warszawa. Region Aten – Attyka – jest w tych samych granicach obszarem właściwości regionu samorządowego i administracji rządowej, które stanowią dwa kolejne szczeble podziału. Szczególnym przypadkiem jest Paryż, który dodatkowo jako gmina miejska stanowi odrębny departament (o szczebel niżej niż region).

Dwie stolice „karierę” ośrodków administracji terytorialnej kończą na jednostce o charakterze obszaru metropolitalnego, realizującej jednocześnie zadania regionu administracyjnego – to opcja pośrednia z trzech wskazanych wyżej. Są to (region) Bruksela oraz Wielki Londyn.

Następnie mamy osiem przypadków stolic, których region jest wyodrębniony w granicach pojedynczej gminy. Układają się one w swoisty pas krajów – od Niemiec przez Austrię i Republikę Czeską przez Węgry i Chorwację po Rumunię i Bułgarię; do tego dochodzi odosobniona Norwegia. Z tego dwa skrajne państwa: Bułgaria i Norwegia – jako jedyne – posiadają miasta stołeczne w obrębie gmin miejsko-wiejskich, to jest obejmujących poza miastem także inne samodzielne miejscowości.

Na koniec dwie stolice, które w ogóle nie są ośrodkami regionów administracyjnych. Osobliwością jest Amsterdam, nominalna stolica Królestwa Niderlandów, która nie jest siedzibą ani króla, ani żadnego naczelnego czy regionalnego organu władzy. Faktyczne funkcje stolicy państwa pełni bowiem Haga, ośrodkiem zaś administracji Holandii Północnej, w której leży Amsterdam, jest miasto Haarlem. Drugim podobnym przypadkiem jest Kopenhaga, która pełni funkcję stolicy Danii, natomiast siedzibą władz regionu stołecznego jest sąsiednie niewielkie miasto Hillerød.

Powyższe zróżnicowanie sposobu ujęcia regionu stołecznego w ustroju terytorialnym państwa należy mieć w pamięci, przechodząc do kolejnego rozdziału, w którym dokonamy porównania wielkościowego stołecznych regionów administracyjnych.

UMIEJSCOWIENIE STOLICY W USTROJU TERYTORIALNYM PAŃSTWA

Wyróżniono jednostkę najwyższego szczebla, do której należy miasto stołeczne i której jest siedzibą.
W nawiasie podano jednostkę, której miasto jest siedzibą, lecz do niej nie należy. Kursywą oznaczono jednostkę, do której miasto należy, lecz nie jest jej siedzibą.

	MIASTO / GMINA	GMINA JAKO SZCZEBEL PONADLOKALNY	OBSZAR METROPOLITALNY	REGION „ZIEMSKI”
Portugalia	miasto-gmina Lizbona		Wielka Lizbona	dystrykt lizboński
Włochy	miasto-gmina Rzym		Stolica Rzym	Lacjum
Francja		miasto-departament Paryż		Île-de-France
Grecja	miasto-gmina Ateny			Attyka
Hiszpania	miasto-gmina Madryt			wspólnota autonomiczna Madrytu
Irlandia	miasto-gmina Dublin			region wschodni i środkowy
Finlandia	miasto-gmina Helsinki			Uusimaa
Szwecja	miasto-gmina Sztokholm			region sztokholmski
Polska	miasto-gmina Warszawa			województwo mazowieckie
Słowacja	miasto-gmina Bratysława			kraj bratysławski
Belgia	miasto-gmina Bruksela		region Brukseli	
Anglia	miasto-"gmina" Londyn		region Wielki Londyn	
Bułgaria	miasto Sofia	gmina Stołeczna – obwód Sofia Stolica		(obwód sofijski)
Norwegia	miasto Oslo	gmina-region Oslo		(region Akershus)
Republika Czeska		miasto-kraj Praga		(kraj środkowoczeski)
Chorwacja		miasto-żupania Zagrzeb		(żupania zagrzebska)
Węgry		miasto-komitat Budapeszt		(komitat Peszt)
Rumunia		miasto-okręg Bukareszt		(okręg Ilfov)
Austria		miasto-kraj Wiedeń		
Niemcy		miasto-kraj Berlin		
Dania	miasto-gmina Kopenhaga			region stołeczny [Hillerød]
Niderlandy	miasto-gmina Amsterdam			Holandia Północna [Haarlem]

Opracowanie własne na podstawie danych z państwowych urzędów statystycznych oraz portali regionów administracyjnych.

LICZBA LUDNOŚCI REGIONU STOŁECZNEGO

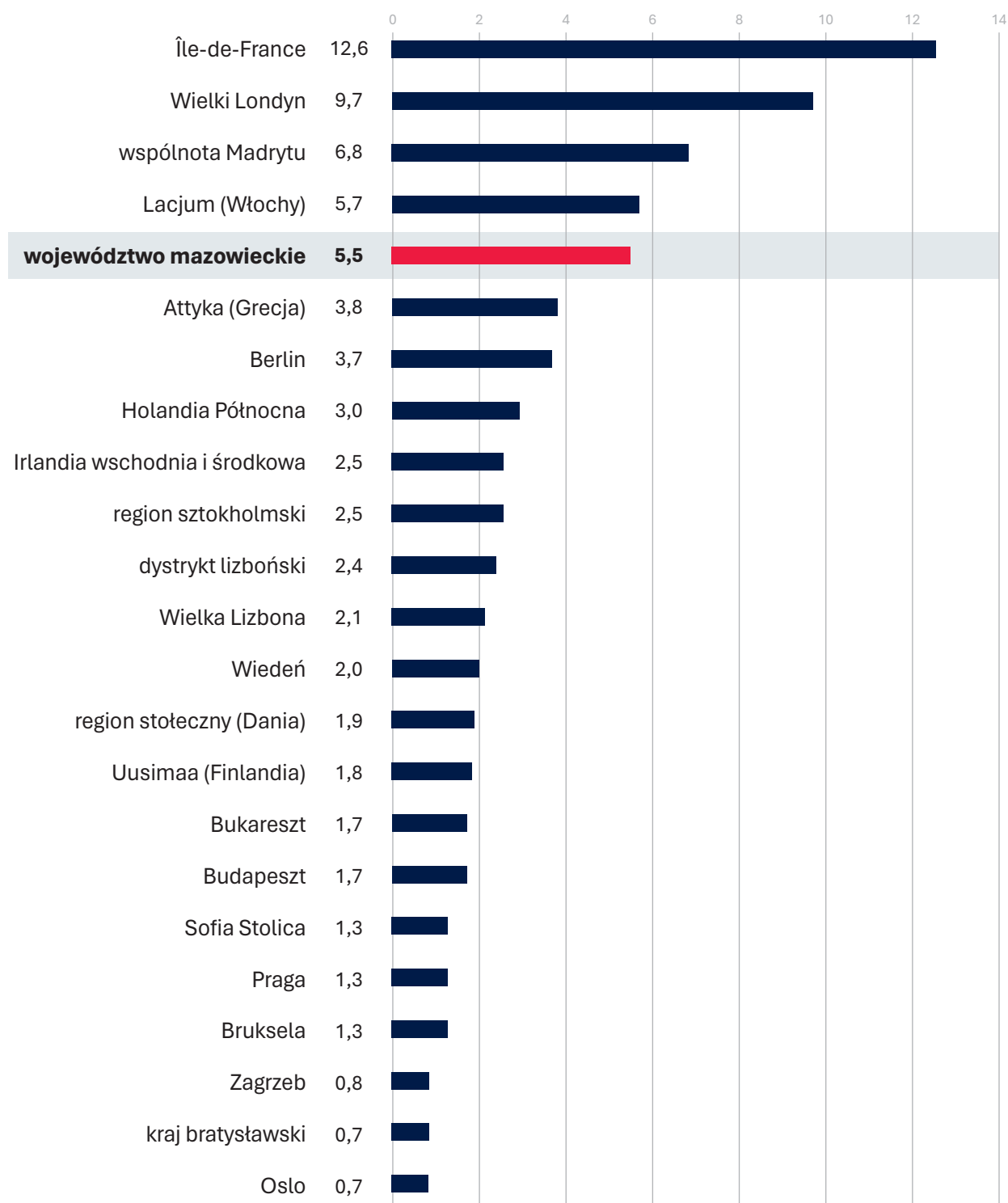
Wśród badanych regionów stołecznych z 22 krajów europejskich różnice liczby ludności między dwoma skrajnymi są 18-krotne. To iloraz między paryską Île-de-France a gminą-regionem Oslo. Île-de-France jest przykładem „pełnego” regionu administracyjnego, który jednak swoje 12,6 mln ludności zawdzięcza przede wszystkim samej aglomeracji Paryża, dominującej w scentralizowanej Francji. Podobne uwarunkowania cechują Hiszpanię, choć tutaj – druga w zestawieniu – wspólnota autonomiczna Madrytu liczy blisko dwukrotnie mniej: 6,8 mln mieszkańców. Z kolei wzajemnie podobna wielkość, około 5,5 mln ludności, cechuje regiony Rzymu i Warszawy – dla odmiany leżące w policentrycznych Włoszech i Polsce. W przedziale 3–4 mln ludności mieszczą się grecka Attyka i Holandia Północna. Dalej następuje grupa pięciu regionów stołecznych liczących po około 2–2,5 mln mieszkańców. Mieszczą się tu między innymi nordyckie: Kopenhaga, Sztokholm i Helsinki. Zdecydowanie najmniejszym „ziemskim” regionem jest kraj bratystawski, liczący 0,75 mln ludności.

Tylko minimalnie mniejsza – 0,7 mln – jest gmina-region Oslo, najmniejsza jednostka z przeciwnej kategorii gmin-regionów stołecznych. Niewielkie jest też miasto-żupania Zagrzeb (0,8 mln). Do typowych gmin-regionów należą Praga i Sofia (po 1,3 mln), Budapeszt i Bukareszt (po 1,7 mln) oraz Wiedeń (2 mln). Od stawki zdecydowanie odcina się miasto-land Berlin z liczbą 3,7 mln ludności.

Bardzo różnią się między sobą dwa przypadki zaliczone do pośredniej kategorii okręgów stołecznych, wydzielonych jako obszary metropolitalne, skupiające zurbanizowane gminy wokół stolicy. Wielki Londyn, zamieszkały jest przez blisko 10 mln osób. Odmienny jest niewielki region Brukseli z liczbą zaledwie 1,3 mln ludności; nie jest to miarodajne, gdyż w istocie obejmuje on tylko centralne – niewielkie w Belgii – gminy wielkiego obszaru zurbanizowanego.

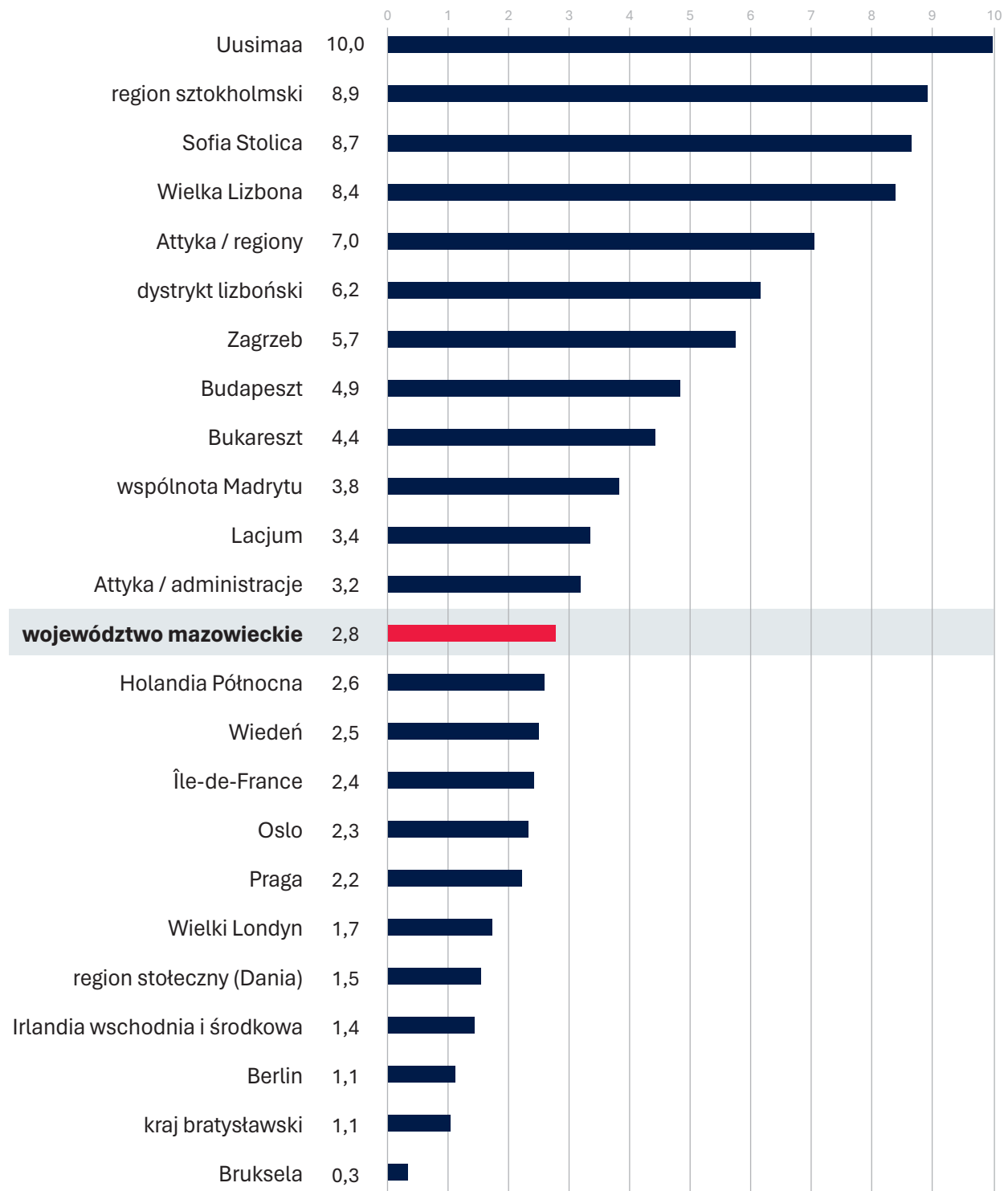
Porównajmy teraz regiony stołeczne w ujęciu względnym – w odniesieniu do mediany wielkości jednostek tego szczebla w danym kraju. Badana zbiorowość rozpada się na kilka grup. Najwyższe wartości cechują tutaj dwie stolice nordyckie – Helsinki i Sztokholm, których regiony są około 10-krotnie większe niż przeciętny region w kraju. Na przeciwnym krańcu jest region Brukseli, przypadek nietypowy jako aglomeracja stołeczna, wąsko wydzielona między dwiema wielkimi „połowami” Belgii. Z wynikiem zaledwie 0,3 – to jedyny region stołeczny plasujący się poniżej wartości środkowej dla swojego kraju. W dolnej części tabeli – ze stosunkowo niewielką przewagą regionu stołecznego nad przeciętnym regionem – znajdują się Berlin i Wielki Londyn; przekraczają medianę odpowiednio 1,1 i 1,7 raza. Typowe wartości ze środka zestawienia kształtują się w okolicach trzykrotnej przewagi jednostki stołecznej nad wartością środkową dla szczebla regionalnego. Tutaj plasuje się także województwo mazowieckie z wynikiem 2,8. Nieznacznie niższe wartości mają Holandia Północna, Wiedeń i Île-de-France (po ok. 2,5); nieco wyższe – Attyka względem szczebla rządowych administracji (3,2) oraz rzymskie Lacjum (3,4).

REGIONY STOŁECZNE WEDŁUG LICZBY LUDNOŚCI (MLN), 2025

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych z państwowych urzędów statystycznych.

ILORAZ LICZBY LUDNOŚCI REGIONU STOŁECZNEGO DO MEDIANY LICZBY LUDNOŚCI REGIONU ADMINISTRACYJNEGO W DANYM KRAJU, 2025

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych z państwowych urzędów statystycznych.

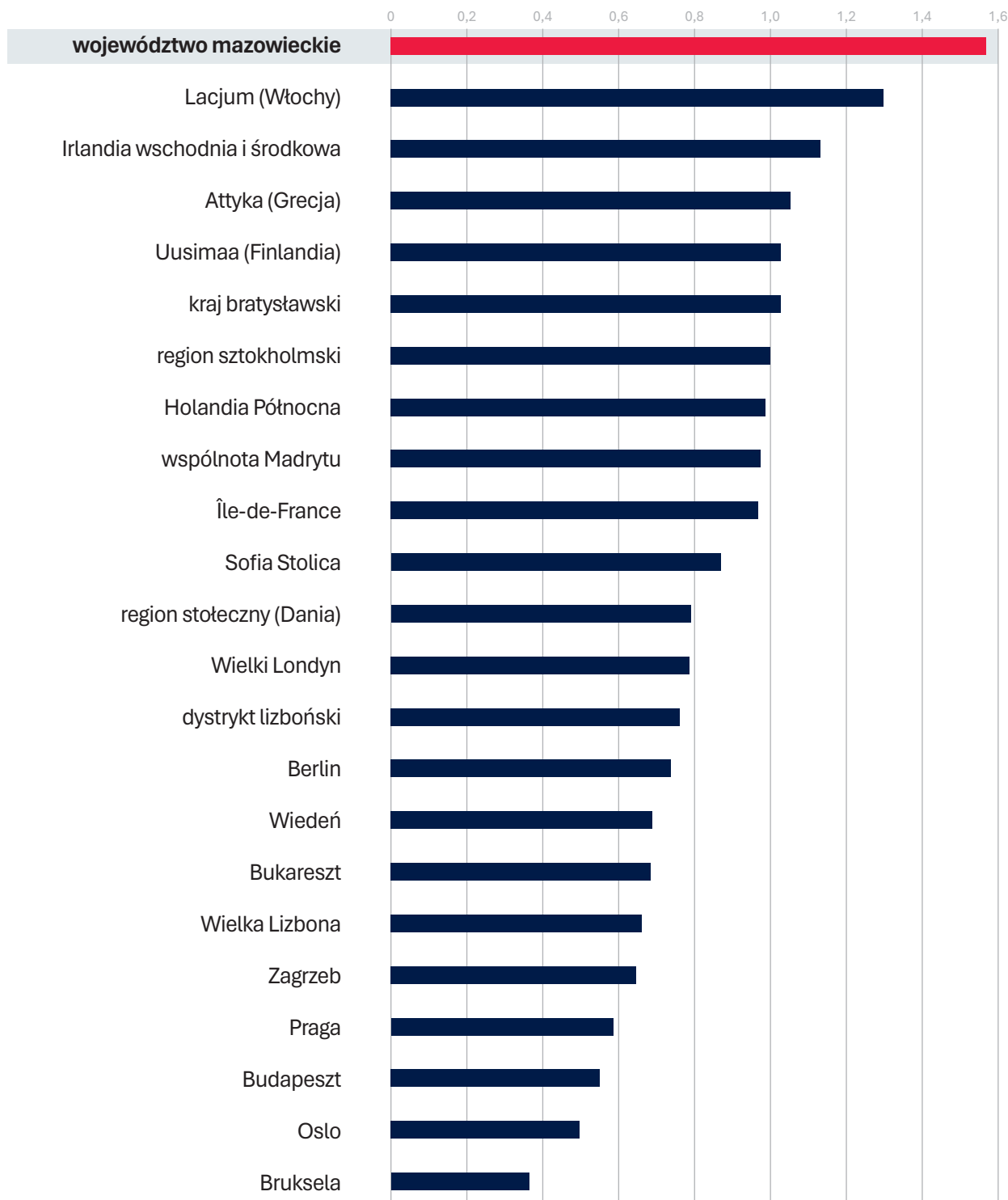
REGION STOŁECZNY A FUNKCJONALNY OBSZAR MIEJSKI

Ciekawe światło na względną wielkość regionu stołecznego rzuca kolejne ujęcie: stosunek jego liczby ludności do liczby ludności funkcjonalnego obszaru miejskiego stolicy (wg metodyki Eurostatu). Wynik 1 będzie oznaczał, że region odpowiada wielkością temuż systemowi miejskiemu (co oczywiście nie musi oznaczać tożsamości granic). Im wyższy wynik – tym stołeczna jednostka jest bardziej rozszerzona w stosunku do obszaru funkcjonalnego miasta stołecznego. Okazuje się, iż mamy sześć przypadków, w których region odpowiada wielkością obszarowi funkcjonalnemu. To regiony Amsterdamu, Bratysławy, Helsinek i Sztokholmu oraz Madrytu i Paryża. Najniższy wskaźnik – 0,4 (czyli ludność regionu stanowi tylko 0,4 ludności FOM) cechuje jednostkę Brukseli. Ponadto niskie wyniki, znacznie poniżej 1, osiągają oczywiście regiony wydzielone w granicach gminy miejskiej, w tym Berlin, Budapeszt, Praga, Wiedeń. Dla odmiany wyniki powyżej 1 cechują stolice będące siedzibami szeroko zakreślonych dużych regionów administracyjnych. Jest to zdecydowana mniejszość przypadków – jedynie cztery stołeczne regiony obejmują więcej ludności niż obszar funkcjonalny miasta stołecznego, w tym dwa z nich przekraczają tę wartość nieznacznie – 1,1 raza. Są to Attyka z Atenami oraz Irlandia wschodnia i środkowa z Dublinem. Bardziej rozszerzone granice ma Lacjum z Rzymem – z wartością 1,3. Jednostką najbardziej rozszerzoną w stosunku do miejskiego obszaru funkcjonalnego stolicy wśród wszystkich badanych 22 przypadków jest województwo mazowieckie z Warszawą – z wynikiem 1,6.

POWIERZCHNIA I GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA

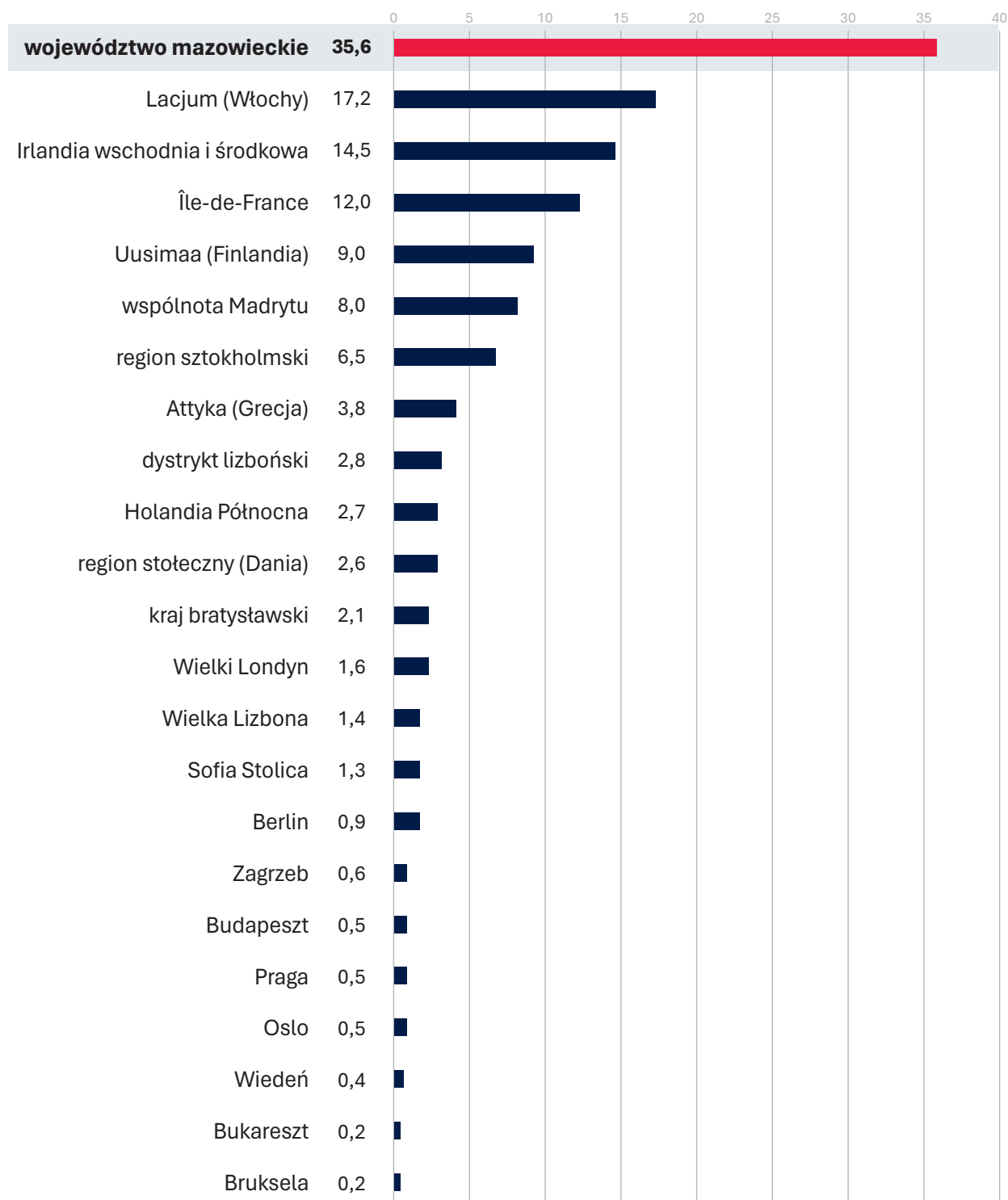
Nietypowe rozszerzenie granic województwa mazowieckiego potwierdza porównanie regionów stołecznych pod względem powierzchni. Największe polskie województwo przypomina raczej mniejsze państwo niż wewnętrzny region administracyjny. Przewyższa Belgię i Niderlandy – najmniejsze obszarowo uwzględnione tutaj państwa, ale bynajmniej nie najmniejsze w Europie. Z wartością 35,6 tys. km², mazowieckie stanowczo odcina się od badanej stawki jednostek. Drugi w zestawieniu region – włoskie Lacjum – jest dwukrotnie mniej rozległy, licząc 17,2 tys. km². Trzykrotnie mniej rozległe jest mieszcząca megaaglomerację Paryża Île-de-France. Ogółem tylko 7 z badanych regionów stołecznych w 22 państwach przekracza rozmiarem 5 tys. km². Poniżej tego progu największa jest grecka Attyka, licząca 3,8 tys. km². Holandia Północna i duński region stołeczny liczą po nieco ponad 2,5 tys. km²; Wielka Lizbona i Wielki Londyn – po ok. 1,5 tys. km². Miasta-regiony stołeczne nie przekraczają 1 tys. km². Tabelę zamyka nietypowy region Brukseli z wartością zaledwie 0,16 km².

ILORAZ LICZBY LUDNOŚCI REGIONU STOŁECZNEGO DO LICZBY LUDNOŚCI FUNKcjONALNEGO OBSZARU MIEJSKIEGO STOLICY

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu oraz państwowych urzędów statystycznych.

REGIONY STOŁECZNE WEDŁUG POWIERZCHNI (TYS. KM²)

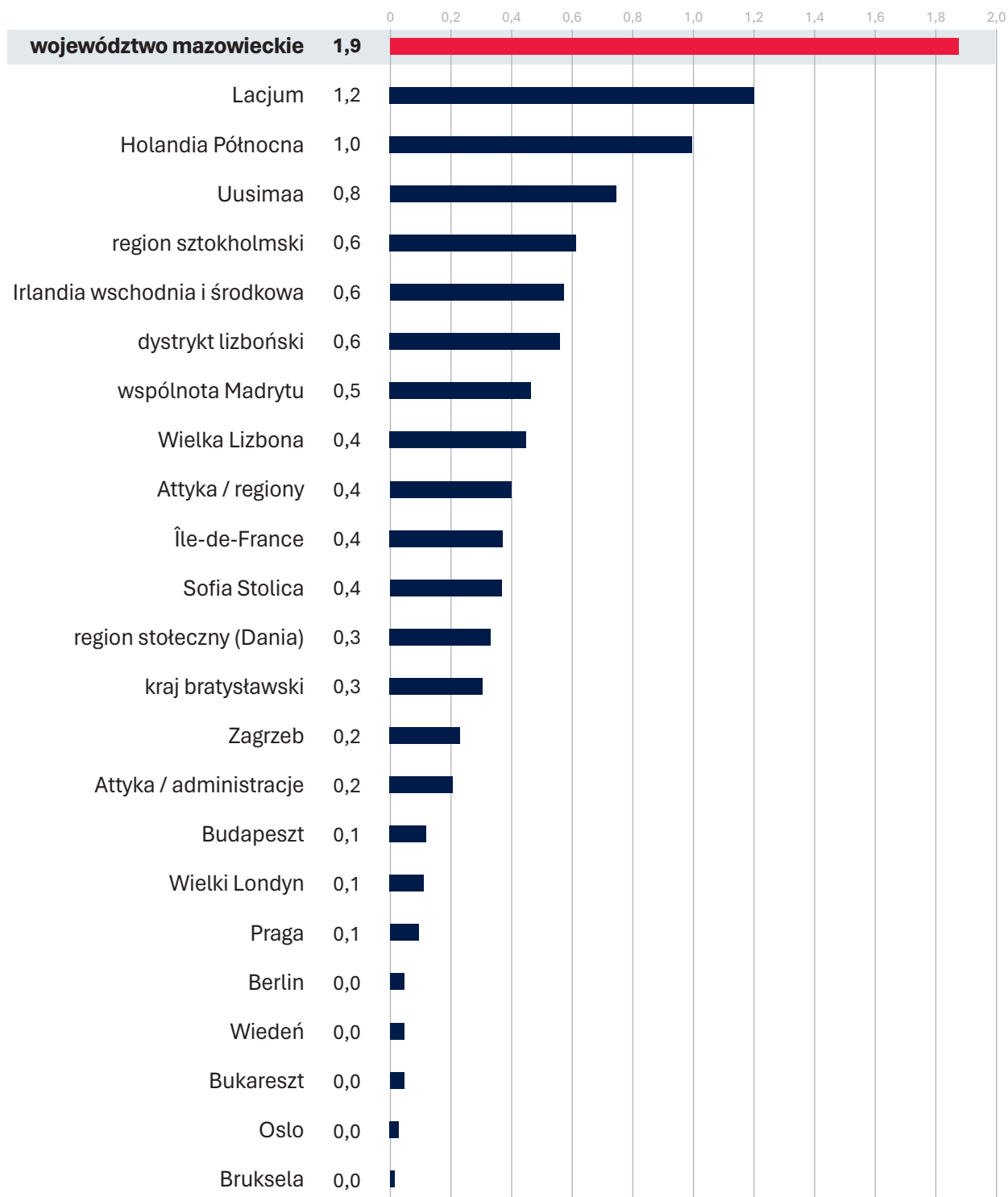

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych z państwowych urzędów statystycznych.

Powyższe wnioski potwierdza badanie rozległości regionu stołecznego względem wartości środkowej dla regionów administracyjnych w danym kraju. Rozpatrując wielkość regionów w ujęciu ludnościowym, zauważyliśmy, że prawie wszystkie jednostki stołeczne lokują się powyżej mediany, tj. wskaźnika 1. Jest to zrozumiałe ze względu na występującą zwykle dużą przewagę wielkościami aglomeracji stołecznej. W przypadku porównania powierzchni możemy spodziewać się zależności przeciwnej.

Rzeczywiście, spośród 22 badanych krajów w 19 przypadkach region stołeczny plasuje się poniżej mediany rozmiarów regionów administracyjnych. Oczywiście najniższe wyniki cechują regiony wyodrębnione w granicach gmin miejskich bądź wąskich obszarów metropolitalnych. Region Brukseli określa wskaźnik 0,01, Berlin i Wiedeń – 0,04, Wielki Londyn – 0,1. Ciekawsze poznawczo są wyniki dla „pełnych” regionów administracyjnych. Z nich najniższa wartość cechuje grecką Attykę w odniesieniu do mediany dla administracji rządowych – 0,2. Jednostki Bratysławy i Kopenhagi rozciągają się na 0,3 powierzchni przeciętnego regionu w swoich krajach. W odniesieniu do regionów samorządowych Attyka, Île-de-France, a także Wielka Lizbona – zajmują 0,4 mediany. Wyższe wyniki cechują regiony stołeczne w krajach północnych: Sztokholm – 0,6, Helsinki – 0,8. Nietypowo wartość środkową w Niderlandach wyznacza obejmująca Amsterdam Holandia Północna. Rozmiary większe niż mediana mają tylko dwa stołeczne regiony spośród badanych. Rzymskie Lacjum obejmuje powierzchnię 1,2 raza większą niż przeciętny włoski region. Od całej stawki wyraźnie odstaje polskie województwo mazowieckie, które medianę powierzchni polskich województw przewyższa niemal dwukrotnie – 1,9 raza.

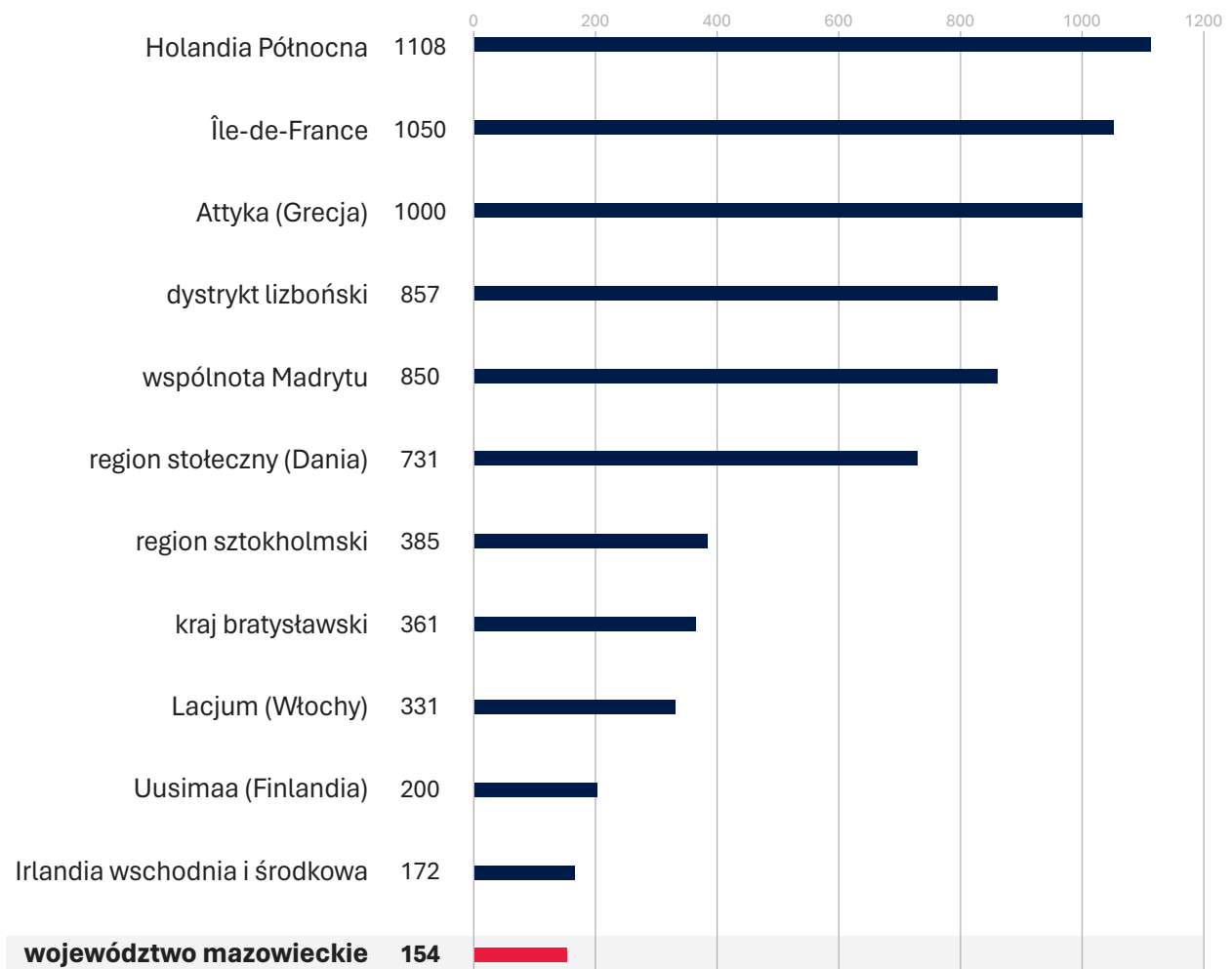
ILORAZ POWIERZCHNI REGIONU STOŁECZNEGO DO MEDIANY POWIERZCHNI REGIONU ADMINISTRACYJNEGO W DANYM KRAJU

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu oraz państwowych urzędów statystycznych.

Stwierdzone zróżnicowanie przekłada się oczywiście na przeciętną gęstość zaludnienia regionów stołecznych. Najgęściej zaludniony region Brukseli przewyższa ostatnie w zestawieniu województwo mazowieckie aż 50 razy, co oczywiście nie jest miarodajne, zważywszy na inny klucz delimitacji. Jednak podobnie wypada porównanie jednostki Warszawy z innymi „ziemskimi” regionami stołecznymi. Île-de-France i Holandię Północną cechuje gęstość ok. 1000–1100 osób na km², region Madrytu – 850 osób na km². Nawet w przeciętnie słabiej zaludnionych krajach północnych regiony Sztokholmu i Helsinek mają odpowiednio 385 i 200 osób na km². Województwo mazowieckie ze wskaźnikiem 154 osoby na km² w świetle standardów europejskich sprawia wrażenie regionu peryferyjnego.

GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA (OS./KM²) REGIONÓW STOŁECZNYCH „ZIEMSKICH”, 2025

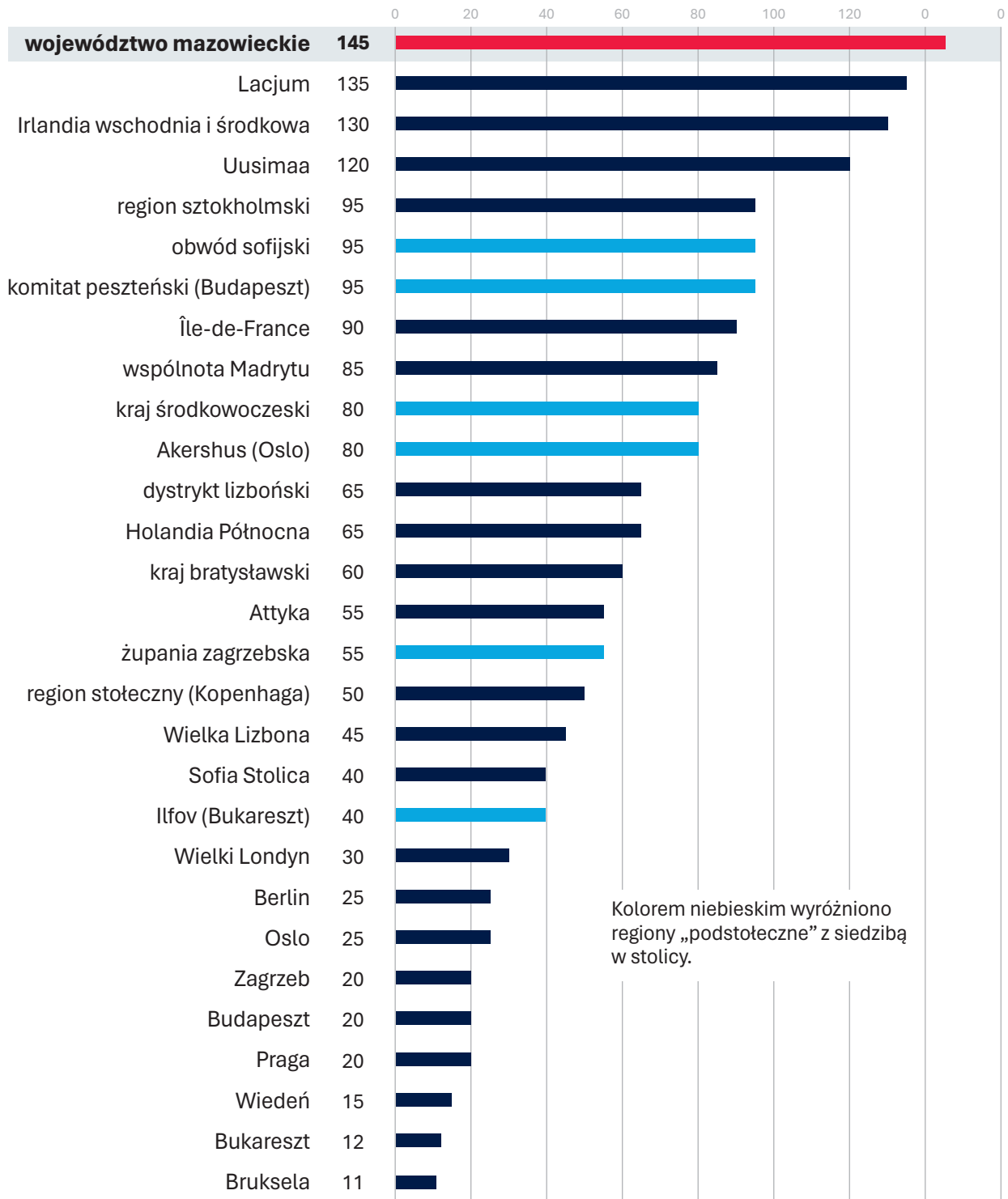

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych z państwowych urzędów statystycznych.

ROZPIĘTOŚĆ GRANIC I SĄSIEDNIE OŚRODKI

Rozpiętość granic regionu zależy nie tylko od powierzchni jednostki, ale także od stopnia zwartości jego terytorium oraz od położenia punktu, z którego dokonamy pomiaru. Porównajmy maksymalne odległości, w jakich przebiega granica regionu od centrum miasta stołecznego. Nie jest przypadkiem, że stawkę otwierają regiony o największej powierzchni. Ciekawe jednak, że pierwsze w tej stawce woj. mazowieckie tylko nieznacznie góruje nad Lacjum; terytorium regionu Rzymu jest bardziej rozczłonkowane. Zdecydowana większość regionów rozciąga się maksymalnie na odległość poniżej 100 km od centrum stolicy. Nawet wielkie ludnościowo Île-de-France i wspólnota Madrytu zamykają się w promieniu 90 km. Na końcu wykresu oczywiście gminy-regiony, w których wartość ta oscyluje wokół 20 km. Jeśli chodzi o regiony „podstołeczne” z siedzibą w stolicy, najszerszy zasięg – do 95 km – wykazują komitat peszteński i obwód sofijski. Kraj środkowoczeski wokół Pragi sięga maksymalnie 80 km od jej centrum; Ilfov wokół Bukaresztu – tylko 40 km.

MAKSYMALNA ODLEGŁOŚĆ GRANICY LĄDOWEJ REGIONU OD CENTRUM MIASTA STOŁECZNEGO (KM)

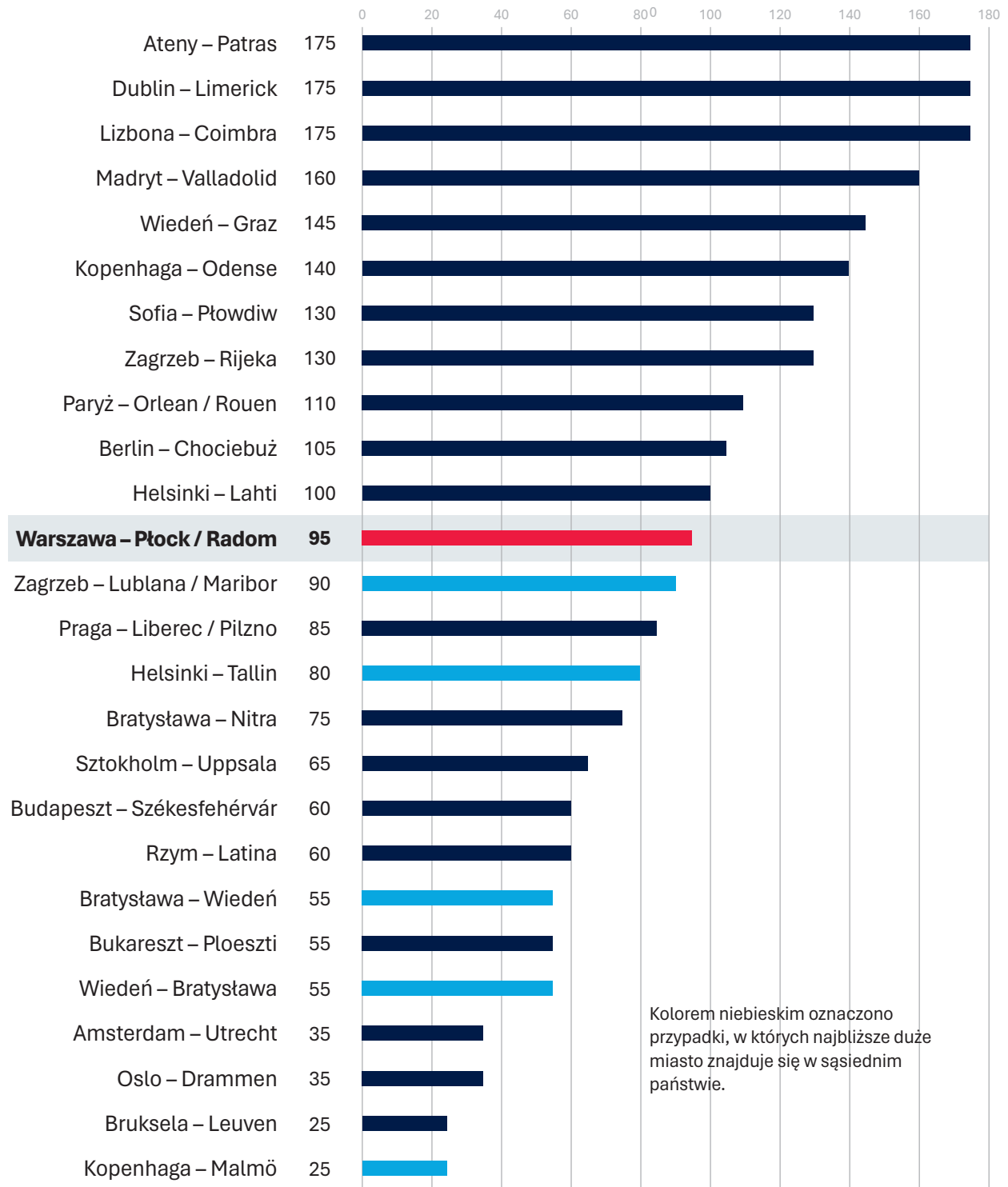
ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie Map Google.

Rozległość granic regionu nie pozostaje bez związku ze stopniem odosobnienia stolicy w sieci osadniczej danego kraju. Zobaczmy, w jakiej odległości znajduje się najbliższe sąsiednie duże miasto; przy czym chodzi tu o miasto samodzielne przestrzennie, nie należące do stołecznej aglomeracji. Przyjmujemy niemiecki próg wielkości *Großstadt* – 100 tys. mieszkańców; zależnie do uwarunkowań krajowych – albo w gminie miejskiej, albo w obszarze zurbanizowanym. Zestawienie otwierają kraje o historycznie słabiej rozwiniętej sieci osadniczej, jednocześnie o położeniu krańcowym w skali kontynentu. To Grecja, Portugalia oraz Irlandia, gdzie najbliższe duże miasto od stolicy dzieli dystans 175 km. Zwraca uwagę przypadek Madrytu: jego ogromna aglomeracja to jedno z największych skupisk dużych miast w Europie; jednak najbliższe samodzielne miasto – Valladolid – od centrum Madrytu jest odległe o 160 km. Uwidacznia to skalę wypłukiwania zasobów z szerokiego otoczenia stolicy scentralizowanego (przynajmniej w przeszłości) państwa.

Na wykresie odróżniono szczególne przypadki stolic, dla których najbliższe duże miasto znajduje się w sąsiednim państwie. Bodaj najbardziej znana taka para to Bratysława i Wiedeń, wzajemnie najbliższe, odległe o 55 km. Co znamienne, najbliższe duże austriackie miasto – Graz – dzieli od Wiednia dystans aż 135 km. Podobna jest sytuacja Kopenhagi, która współtworzy obszar metropolitalny ze szwedzkim Malmö, odległym o 25 km, ale do najbliższego dużego miasta duńskiego – Odense – ma 140 km. Odmienne swoich sąsiadów bardzo blisko mają Bruksela (Leuven, 25 km) i Amsterdam (Utrecht, 35 km), a także Oslo (Drammen, 35 km). W rejonie środkowym zestawienia lokuje się Warszawa, dla której Płock i Radom leżą w odległości 95 km. Podobne wyniki notują – nieco wyżej Paryż (Orlean i Rouen, 110 km), Berlin (Chociebuż, 105 km) oraz Helsinki (Lahti, 100 km); nieco niżej Praga (Liberec i Pilzno, 85 km), a także dwa przypadki ponadgraniczne: Zagrzeb (Lublana i Maribor, 90 km) i ponownie Helsinki (Tallin, 80 km przez Zatokę Fińską).

To były przypadki ponadgraniczne w rozumieniu granicy państwowej. Natomiast niemal wszystkie pozostałe pary miast są także ponadgraniczne – ale w odniesieniu do granicy regionu administracyjnego. Co do zasady samodzielne duże miasto znajdujące się w odległości kilkudziesięciu kilometrów od stolicy leży w odrębnym regionie administracyjnym, często będąc jego siedzibą. Wyjątkowe odmienne przypadki są tylko dwa. Jeden to Latina w Lacjum, oddalona od Rzymu o 60 km. Drugi przypadek – i to podwójny – to wspomniane Płock i Radom w województwie mazowieckim, leżące w odległości 95 km od Warszawy.

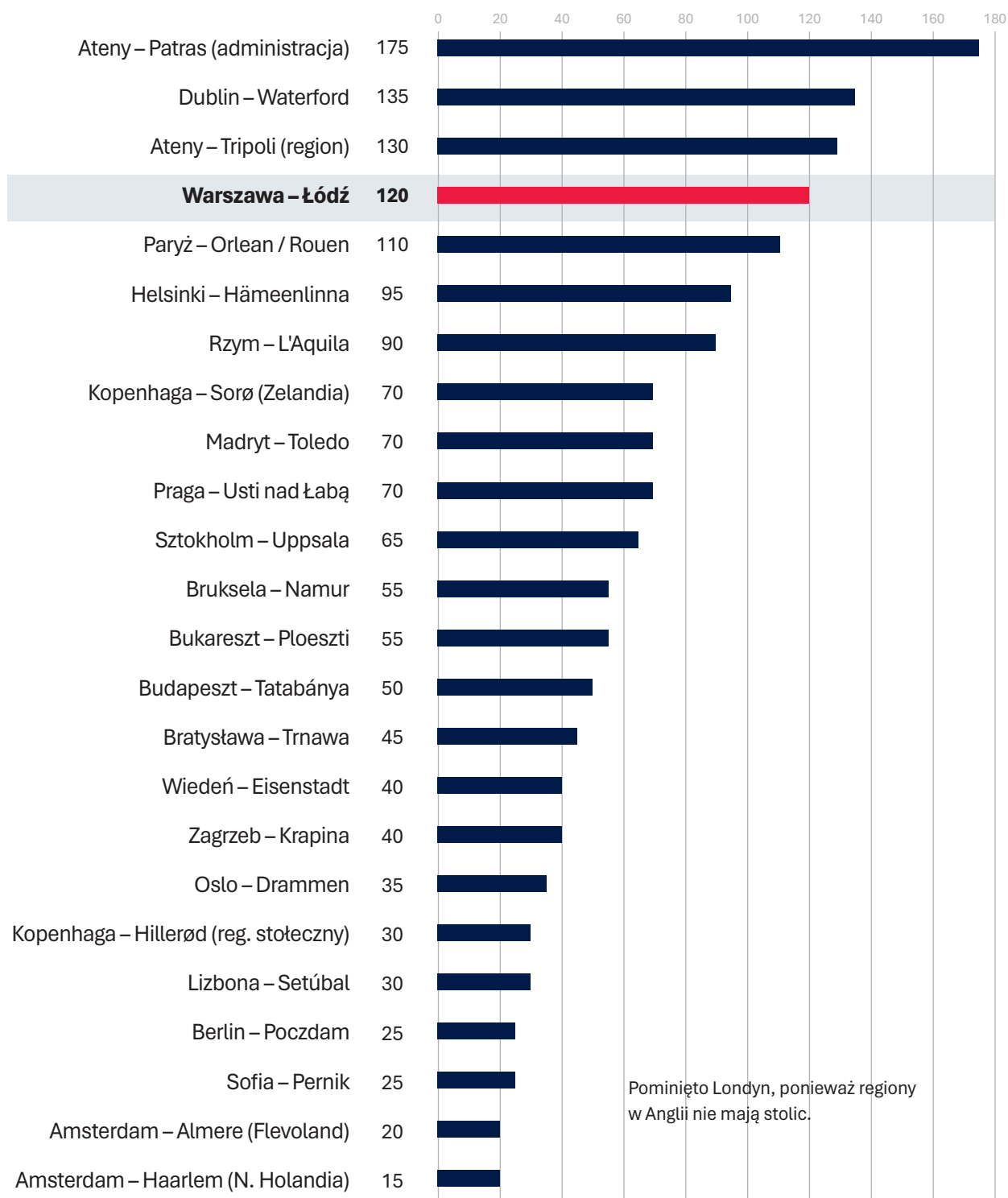
ODLEGŁOŚĆ MIĘDZY STOLICĄ PAŃSTWA A NAJBLIŻSZYM SĄSIEDNIM DUŻYM MIASTEM (KM)

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych z państwowych urzędów statystycznych oraz Map Google.

Co więcej, w otoczeniu stolic siedzibami sąsiednich regionów administracyjnych bywają nie tylko duże miasta. Nierzadko są nimi mniejsze ośrodki, jak również położone bliżej, a czasem nawet w obrębie – aglomeracji stołecznych. Przeciętnie mniejsze odległości widzimy, porównując nowy wykres z poprzednim. W tym ujęciu Warszawę przewyższają tylko Ateny i Dublin. Najbliższe miasto wojewódzkie – Łódź – jest oddalone o 120 km od Warszawy. W przypadku Paryża siedzibami sąsiednich regionów są wymienione już wcześniej duże miasta: Orlean i Rouen (po 110 km). Dla Rzymu najbliższy ośrodek sąsiedniego regionu – L’Aquila – oddalony jest o 90 km. Przeciętne odległości to 50–70 km (np. Madryt–Toledo i Praga–Usti – po 70, Sztokholm–Uppsala – 65, Bukareszt–Ploeszti – 55, Budapeszt–Tatabánya – 50 km). Najmniejsze odległości cechują Amsterdam, z którym współtworzą aglomerację aż dwie stolice prowincji. To Haarlem w miejscowej Holandii Północnej (15 km) i Almere w sąsiednim Flevolandzie (20 km). Siedzibami odrębnych regionów administracyjnych są także Poczdam w aglomeracji Berlina i Setúbal w szerzej pojętym obszarze metropolitalnym Lizbony. Wiedeń w odległości 40 km ma małe, kilkunastotysięczne Eisenstadt, stolicę Burgenlandu. Umiarkowanej wielkości miastami są także sąsiadki: Budapesztu – Tatabánya, i Rzymu – L’Aquila (po ok. 70 tys. mieszkańców).

ODLEGŁOŚĆ MIĘDZY STOLICĄ PAŃSTWA A NAJBLIŻSZĄ SĄSIEDNIĄ STOLICĄ REGIONU ADMINISTRACYJNEGO (KM)

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych z państwowych urzędów statystycznych oraz Map Google.

KOLEJ W REGIONACH STOŁECZNYCH – ZASIĘGI OBSŁUGI

W kwestii transportu publicznego istnieje wciąż podział na Europę Zachodnią i „bałkańską”. W tej pierwszej mamy do czynienia ze znacznie większym wykorzystaniem kolei w ruchu pasażerskim, w tym z celowo zorganizowanymi systemami kolei aglomeracyjnej. Na to nakłada się podział wielkościowy: w większych aglomeracjach mamy zazwyczaj czytelne rozróżnienie na zasięgi obsługi: miejski, aglomeracyjny i regionalny (i dalej ponadregionalny czy dalekobieżny). W mniejszych ośrodkach obsługę aglomeracyjną zapewniają pociągi regionalne, niekiedy ze wzmocnioną częstością kursowania w strefie podmiejskiej.

Wzorcowym przykładem organizacji kolei jest aglomeracja Berlina. W roku 1930 uruchomiono Stadtschnellbahn – „szybką kolej miejską”, w skrócie S-Bahn. Jest to typowa obsługa aglomeracyjna: większość linii kończy bieg w pierścieniu gmin podmiejskich, to jest 20–30 km od centrum stolicy. Inną ofertę stanowią pociągi kategorii regionalnej (RB). Te docierają na krańce nominalnego zaplecza stolicy, zdefiniowanego we wspólnym dokumencie planistycznym landów Berlina i Brandenburgii; niektóre również do pobliskich miast poza zapleczem (np. Kremmen, Nauen), jednak w podobnym promieniu 30–40 km. Na większe odległości kursują pociągi przyspieszone (RE). Wyjątkiem są peryferyjne kierunki północno-wschodnie ku granicy z Polską. Tutaj najdalsze krańce obsługi pociągami regionalnymi to polski Kostrzyn nad Odrą (85 km) i Templin (65 km).

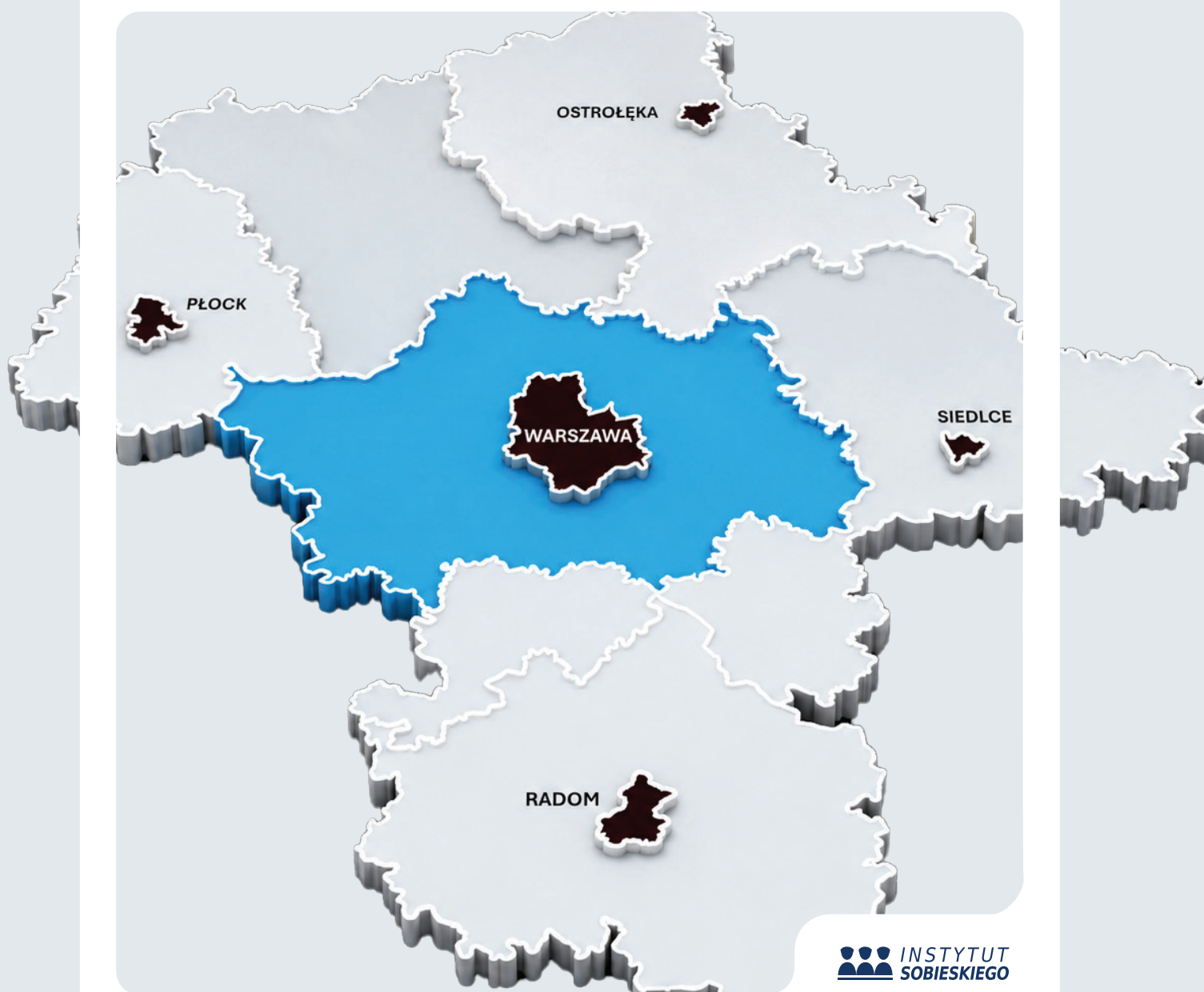
Za przykładem Berlina tak samo oznaczone literą „S” (choć z innym rozwinięciem skrótu) są sieci kolei aglomeracyjnej Amsterdamu (Sprinter), Brukseli (De S-trein / Le trein S), Kopenhagi (S-tog) i Pragi (S). Systemy te działają w zasięgu 30–40 km od centrów metropolii. Miasto-land Wiedeń współtworzy S-Bahn z przyległymi krajami Dolną Austrią i Burgenlandem w ramach Związku Transportowego Regionu Wschodniego (Verkehrsverbund Ost-Region). Zgodnie z tą nazwą tutejsza sieć obejmuje nie tylko aglomerację, ale i region – w promieniu 40–50 km, wypierając tradycyjną kategorię pociągów regionalnych. W dalszych relacjach, w tym do słowackiej Bratysławy i morawskiego Brzeclawia, uruchamiane są pociągi przyspieszone REX.

Zasięg 40–50 km ma też jednolity system „kolei dojazdowej” Pendeltåg w regionie Sztokholmu. Wyraźnie rozdzielona obsługa aglomeracyjna i regionalna cechuje region funkcjonalny Oslo. Pociągi podmiejskie to kategoria Lokaltog; ich trasy kończą się 20–30 km od centrum stolicy. Dalsze dojazdy zaspokaja kategoria Regiontog – składy kursujące i zatrzymujące się rzadziej, często przyspieszone w obrębie aglomeracji Oslo; krańce obsługi wypadają 50–70 km od centrum, w regionach sąsiadujących z „podstołecznym” Akershus.

Przechodząc do największych aglomeracji kontynentalnych: obsługa kolejną aglomeracyjną Cercanias Madrid zamyka się w granicach wspólnoty Madrytu. Wyjątkiem jest linia do Guadalajary, kończąca jedno z ramion stołecznej aglomeracji. To jedna z dwóch najdalszych regularnych stacji końcowych, odległych od centrum Madrytu o 50 km. W dłuższych relacjach dostępne są przyspieszone pociągi „średniodystansowe”, integrujące sąsiednie aglomeracje w skali całej Hiszpanii.

Wreszcie mamy rozbudowany system kolei aglomeracyjnej i regionalnej w Île-de-France. Operacyjnie linie podzielone są na RER, czyli „pospieszną sieć regionalną” (Réseau Express Régional) oraz Transilien (od nazwy spółki celowej kolei państwowych). Obowiązują jednak wspólne oznaczenia literowe i ujednolicona informacja pasażerska, udostępniana w całości przez obu operatorów, a ponadto przez regionalnego organizatora transportu publicznego. Pociągi RER zwykle kończą bieg w aglomeracji Paryża, rozciągającej się do ok. 30 km od jego centrum; wyjątkowo dalej, w odległościach 40–50 km, gdzie dwa krańce obsługi wypadają bezpośrednio za granicę Île-de-France. Z układem RER odległościowo nakłada się sieć Transilien, której jednak większość linii dociera dalej. Zróżnicowanie zasięgu – 50–80 km od centrum Paryża – nawiązuje do kształtu funkcjonalnego obszaru miejskiego. Stacje końcowe znajdują się zwykle już w sąsiednich regionach, w pobliżu granicy Île-de-France.

2. STAN RZECZY

MAZOWSZE A WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE. WARSZAWA A SĄSIEDNIE OŚRODKI REGIONALNE

Mazowsze to historyczna dzielnica Polski w dorzeczu środkowej Wisły. Ustalone w średniowieczu granice księstw mazowieckich zostały utrwalone po przyłączeniu ich do Korony Królestwa Polskiego. Pierwotnie nazwa Mazowsze wiązana była z terytorium plemiennym wokół Płocka. We wczesnym średniowieczu pojęcie to odnosiło się do ziem leżących na prawym brzegu Wisły, na północ od dzisiejszej Warszawy. Pod władzą książąt mazowieckich pozostawały także ziemie rozciągające się w dół Wisły – dobrzyńska i chełmińska (przekazane wszakże przez Konrada Mazowieckiego krzyżakom). Natomiast późniejsze południowe Mazowsze z Warszawą jeszcze w XIV wieku występuje jako oddzielne księstwo czerskie. To średniowieczne rozróżnienie zachowa się aż do końca istnienia I Rzeczypospolitej w podziałach kościelnych: diecezja mazowiecka z siedzibą w Płocku obejmowała pierwotne północne Mazowsze, a jego część południowa, z Warszawą, stanowiła eksklawę diecezji poznańskiej jako archidiakoniat czerski, później przemianowany na warszawski.

Po przyłączeniu do Korony na Mazowsze składają się trzy województwa: mazowieckie, płockie i rawskie. Odpowiada to kolejności inkorporacji księstw mazowieckich. W II połowie XV wieku powstają kolejno województwa rawskie i płockie. Jako ostatnie, w I połowie wieku XVI przyłączono największe księstwo mazowieckie z Warszawą. Ta część zachowała miano województwa mazowieckiego. W I Rzeczypospolitej Mazowsze stanowi część prowincji wielkopolskiej. Do tejże, obok Wielkopolski, w największym rozumieniu należą także województwa: łęczyckie i sieradzkie, oraz Kujawy z ziemią dobrzyńską; z tymi krainami Mazowsze sąsiaduje od zachodu. Na północy graniczy z Prusami Książęcymi. Jest to najtrwalsza z granic, która jako jedyna przetrwa w podziałach wojewódzkich aż do dzisiaj. Na wschód od Mazowsza mamy województwo podlaskie, historycznie należące już do ziem ruskich, a tym samym (od czasu unii lubelskiej) zaliczane do prowincji małopolskiej. Wreszcie na południu Mazowsze graniczy z Małopolską w ścisłym ujęciu. Są to mniejsze ziemie: łukowska i stężycka, na prawym brzegu Wisły, na lewym zaś – większa ziemia radomska.

Jako jednostka prawno-polityczna Mazowsze zakończyło swój byt z upadkiem I Rzeczypospolitej. Dzisiejsze zamienne stosowanie pojęcia „Mazowsze” zamiast „województwo mazowieckie” nie ma żadnego uzasadnienia merytorycznego i wprowadza niepotrzebne nieporozumienia. Terytorialne odpowiedniki tych pojęć są istotnie odmienne. Po pierwsze, duże części Mazowsza znajdują się poza obecnym województwem. Mazowiecki jest północno-wschodni pas województwa łódzkiego – od Kutna przez Łowicz i Skierniewice po Rawę Mazowiecką. To w większości staropolskie województwo rawskie. Z kolei na północnym wschodzie podobnej wielkości obszar w województwie podlaskim to część mazowieckiej ziemi łomżyńskiej. Z drugiej strony w województwie mazowieckim znajdują się duże obszary o odmiennej proveniencji. Na południu ziemia radomska to część historycznego województwa sandomierskiego, a wraz z nim – Małopolski. Na krańcu ziemi łukowskiej, wchodzącej w skład staropolskiego województwa lubelskiego, leżą Siedlce. Natomiast ziemie na północ i na wschód od nich to historyczne Podlasie.

W XIX wieku ziemie Mazowsza ulegają podziałowi na dwie zasadnicze jednostki regionalne z granicą na równoleżnikowym odcinku Wisły. W ten sposób powraca średniowieczny podział na Mazowsze północne z Płockiem i południowe z Warszawą. Wschodnie krańce Mazowsza zostają powiązane z dwoma regionami administracyjnymi, obejmującymi ziemie Podlasia i Suwalszczyzny, a południowy skrawek – Zapilcze (za Pilicą) – z regionem Radomia. Dla odmiany na zachodzie regiony administracyjne Płocka i Warszawy obejmują znaczne części sąsiednich krain.

W Księstwie Warszawskim departament warszawski rozciąga się od ścisłego regionu Warszawy na wschodzie po staropolską ziemię tęczycką z dzisiejszą Łodzią. Kształt ten powieliła w Królestwie Polskim województwo mazowieckie, rozszerzając się dodatkowo o kujawski okręg Włocławka. Zbliżone granice przyjmie gubernia warszawska po roku 1866, przy czym już bez okolic Łodzi. Przejściowo, w połowie XIX wieku, wielka gubernia warszawska obejmuje tereny aż po południowo-zachodnią granicę Królestwa, z Kaliszem i Częstochową włącznie.

Płock nieprzerwanie pełni funkcję ośrodka administracji dla północnego Mazowsza od czasu Księstwa Warszawskiego do I wojny światowej. Departament płocki, następnie województwo, następnie gubernia płocka – obejmują pas ziem od Ostrołęki na wschodzie po ziemię dobrzyńską na zachodzie. Po roku 1866 Ostrołęka wejdzie w skład guberni łomżyńskiej.

Południowe Podlasie oraz krańce Mazowsza na wschód od Warszawy przez cały XIX wiek związane były z Siedlcami. Departament siedlecki w Księstwie Warszawskim, województwo podlaskie i gubernia siedlecka w Królestwie Polskim wypełniają wielkie zakole Bugu od Włodawy po okolice Węgrowa, na południowym zachodzie sięgając Wisły na wysokości Garwolina. Przejściowo, w połowie XIX wieku obszar ten należał do powiększonej guberni lubelskiej.

WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE A MAZOWSZE

Źródło: Ł. Zaborowski, Podział kraju na województwa. Próba obiektywizacji, Wydawnictwo „Scholar”, Warszawa 2013.

Kolejne warszawskie regiony administracyjne przez cały XIX wiek utrzymują stałą granicę południową na Pilicy. Za nią znajdują się analogiczne jednostki z siedzibą w Radomiu: departament radomski, województwo sandomierskie, gubernia sandomierska, I i II gubernia radomska. Regiony te rozciągają się w głąb historycznej Małopolski. Największa I gubernia radomska w połowie XIX wieku obejmuje nie tylko Kielce, ale i sięga południowych krańców Królestwa aż po Kraków i dzisiejsze Katowice. Przy zmiennych granicach na południu, na północy radomski region administracyjny posiada stałą granicę określoną przez charakterystyczne widły Wisły i Pilicy.

W II Rzeczypospolitej województwo warszawskie przybliży się do kształtu historycznego Mazowsza, przejmując również region Płocka, natomiast oddając niemazowieckie ziemie na zachodzie. Jednak ziemia łomżyńska wraz z Ostrołęką należy do województwa białostockiego. Ponadto wschodnie krańce Mazowsza i południowe Podlasie wchodzi razem z Siedlcami do województwa lubelskiego. Region radomski, po Pilicę, pozostaje konsekwentnie w nowym województwie kieleckim.

W drodze korekt z ostatnich lat przed wojną i pierwszego okresu „władzy ludowej” województwo warszawskie coraz bardziej upodabnia się do zasadniczej części dzisiejszego województwa mazowieckiego. Do województwa łódzkiego odchodzą powiaty dawnej Rawszczyzny z Łowiczem i Skierniewicami. Z przeciwnej strony do warszawskiego „wraca” Ostrołęka; jako novum z Warszawą zostaje związany okręg Siedlec aż po Łosice, a ponadto – nowy powiat rycki w obszarze dawnej ziemi stężyckiej.

Rok 1975 przynosi wprowadzenie małych województw na wzór francuskich departamentów, w tym – pierwszą próbę wydzielenia aglomeracji Warszawy na szczeblu regionalnym. Powstaje województwo warszawskie miejskie stołeczne, celowo znacznie ograniczone na rzecz sąsiednich jednostek. Pozostaje w nim całość aglomeracji w węższym ujęciu. Natomiast ośrodki obrzeżne należą już do sąsiednich województw: na wschodzie Mińsk Mazowiecki (a także Garwolin) do siedleckiego, a na zachodzie Żyrardów (a także Sochaczew) – do skierniewickiego. Na północy Nasielsk znajduje się w województwie ciechanowskim, a Wyszaków – w ostrołęckim. Na południu województwo radomskie zostaje poszerzone o Grójec i Warzę, stając się hybrydową jednostką obejmującą ziemie historycznie małopolskie i mazowieckie.

Założeniem ostatniej reformy z roku 1999 – niedotrzymanym w wielu miejscach – było zachowanie całości jednostek z układu 49 jako części składowych nowych dużych województw. Dzisiejsze województwo mazowieckie miało powstać z jednostek Ciechanowa, Ostrołęki, Płocka, Radomia, Siedlec i Warszawy. Poczyniono jednak wyjątki. Najbardziej okrojony został region Siedlec – do województwa lubelskiego odpadło największe miasto z ich zaplecza – pobliski Łuków. Podobnie drugie co do wielkości miasto z regionu płockiego – Kutno – znalazło się w województwie łódzkim. Z radomskiego z kolei dwie gminy na zachodzie – Drzewica i Gowarczów – weszły odpowiednio do łódzkiego i świętokrzyskiego. Wreszcie Działdowo z dawnego województwa ciechanowskiego – tu akurat zgodnie z przynależnością historyczną – „wróciło” do warmińsko-mazurskiego.

W zasadniczej – północnej i środkowej – części dzisiejsze województwo mazowieckie stanowi powrót do granic województwa warszawskiego z układu „17” sprzed roku 1975. Natomiast śmiałą „innovacją” jest przyłączenie doń ziemi radomskiej, która na poziomie regionalnym nigdy wcześniej nie była związana z Warszawą. Na obronę tej decyzji można przypomnieć, iż w koncepcji reformy przedłożonej Sejmowi zakładano powstanie 12 województw. Dawne województwo kieleckie miało być częścią województwa małopolskiego. Jeżeli jednak dopuszczono korektę pierwotnego zamysłu i powstanie dodatkowego województwa świętokrzyskiego, aktualne pozostaje pytanie, dlaczego nie odtworzono Kielecczyzny z układu 17 województw. Dwubiegunowe „staropolskie” z Kielcami i Radomiem zdecydowanie lepiej wpisywałoby się w obecny model dużych województw.

OKRESY PEŁNIENIA FUNKCJI SIEDZIBY WŁADZ JEDNOSTKI TERYTORIALNEJ SZCZEBŁA REGIONALNEGO W LATACH 1807–2026 PRZEZ HISTORYCZNE OŚRODKI REGIONALNE Z WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO I OŚRODKI WOJEWÓDZTW SĄSIEDNICH

MIASTO	LICZBA LAT	JEDNOSTKA TERYTORIALNA SZCZEBŁA REGIONALNEGO – OKRES PEŁNIENIA FUNKCJI SIEDZIBY WŁADZ
Warszawa	219	departament – województwo – gubernia – gubernatorstwo – województwo – dystrykt – województwo – 1807–2026
Lublin	216	departament – województwo – gubernia – gubernatorstwo – województwo – dystrykt – województwo – 1810–2026
Bydgoszcz	199	departament – rejencja – 1807–1919; rejencja – województwo – 1939–2026
Kielce	176	województwo – gubernia – 1818–1844; gubernia – 1866–1915; województwo – 1919–1939; województwo – 1945–2026
Białystok	142	departament – obwód – 1807–1842; województwo – obwód – województwo – 1919–2026
Radom	135	departament – województwo – gubernia – 1810–1915; dystrykt – 1939–1945; województwo – 1975–1999
Płock	132	departament – województwo – gubernia – 1807–1915; województwo – 1975–1999
Olsztyn	120	rejencja – 1905–1945; województwo – 1946–2026
Łódź	106	województwo – 1919–1939; rejencja – województwo – 1940–2026
Siedlce	96	departament – województwo – gubernia 1818–1844; gubernia – 1866–1912; województwo – 1975–1999
Toruń	71	województwo – 1919–1939; województwo – 1975–2026

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Ł. Zaborowski, Podział kraju na województwa. Próba obiektywizacji.

PRZYNALEŻNOŚĆ OŚRODKÓW POWIATÓW WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO DO MAZOWSZA I JEDNOSTEK TERYTORIALNYCH SZCZEBŁA REGIONALNEGO Z SIEDZIBĄ W WARSZAWIE

	Mazowsze do 1793	Woj. mazowieckie do 1795	Departament warszawski 1807–1816	Woj. mazowieckie / gubernia mazo- wiecka / warszawska 1816–1844	Gubernia warszawska 1867–1893	Gubernia warszawska 1893–1915	Gubernatorstwo warszawskie 1915–1918	Woj. warszawskie 1919–1938	Dystrykt warszawski 1939–1945	Woj. warszawskie 1946–1949	Woj. warszawskie 1950–1975	Woj. warszawskie 1975–1998
Grodzisk Maz.												
Legionowo												
Otwock												
Piaseczno												
Pruszków												
Warszawa												
Wołomin												
Grójec												
Mińsk Maz.												
N. Dwór Maz.												
Sochaczew												
Żyrardów												
Gostynin												
Wyszków												
Pułtusk												
Ciechanów												
Maków Maz.												
Garwolin												
Ostrów Maz.												
Przasnysz												
Płońsk												
Ostrołęka												
Mława												
Płock												

Źródło: Ł. Zaborowski, Podział kraju na województwa. Próba obiektywizacji.

	Mazowsze do 1793	Woj. mazowieckie do 1795	Departament warszawski 1807–1816	Woj. mazowieckie / gubernia mazowiecka / warszawska 1816–1844	Gubernia warszawska 1867–1893	Gubernia warszawska 1893–1915	Gubernatorstwo warszawskie 1915–1918	Woj. warszawskie 1919–1938	Dystrykt warszawski 1939–1945	Woj. warszawskie 1946–1949	Woj. warszawskie 1950–1975	Woj. warszawskie 1975–1998
Sierpc												
Żuromin												
Sokołów Podl.												
Węgrów												
Siedlce												
Białobrzegi												
Łosice												
Kozienice												
Lipsko												
Przysucha												
Radom												
Szydłowiec												
Zwoleń												

Źródło: Ł. Zaborowski, Podział kraju na województwa. Próba obiektywizacji.

PRZYNALEŻNOŚĆ OŚRODKÓW POWIATÓW OŚCIENNYCH DO MAZOWSZA I JEDNOSTEK TERYTORIALNYCH SZCZEBŁA REGIONALNEGO Z SIEDZIBĄ W WARSZAWIE

	Mazowsze do 1793	Woj. mazowieckie do 1795	Departament warszawski 1807–1816	Woj. mazowieckie / gubernia mazowiecka / warszawska 1816–1844	Gubernia warszawska 1867–1893	Gubernia warszawska 1893–1915	Gubernatorstwo warszawskie 1915–1918	Woj. warszawskie 1919–1938	Dystrykt warszawski 1939–1945	Woj. warszawskie 1946–1949	Woj. warszawskie 1950–1975	Woj. warszawskie 1975–1998
Łowicz												
Skierniewice												
Kutno												
Rawa Maz.												
Włocławek												
Ryki												
Kolno												
Łomża												
Zambrów												
Tomaszów Maz.												
Lipno												
Rypin												
Łuków												
Wysokie Maz.												
Działdowo												
Biała Podlaska												
Brodnica												
Końskie												
Nidzica												
Opatów												
Opoczno												
Opole Lubelskie												
Ostrowiec Święt.												
Pisz												
Puławy												
Siemiatycze												
Skarżysko-Kam.												
Starachowice												
Szczytno												

Źródło: Ł. Zaborowski, Podział kraju na województwa. Próba obiektywizacji.

WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE W OBECNYM PODZIALE TERYTORIALNYM

Polska ma zasadniczo trójstopniowy podział terytorialny na województwa, powiaty i gminy. Gmin jest 2477, co oznacza, że układ na tym szczeblu jest dość rozdrobniony. Średnia wielkość gminy wynosi 15,1 tys. mieszkańców. Bardziej miarodajne są wartości dla poszczególnych rodzajów gmin: gminy miejskie – średnia 60 tys., mediana 35 tys.; gminy miejsko-wiejskie – średnia 14 tys., mediana 11 tys.; gminy wiejskie – średnia 7 tys., mediana 6 tys. ludności (2022).

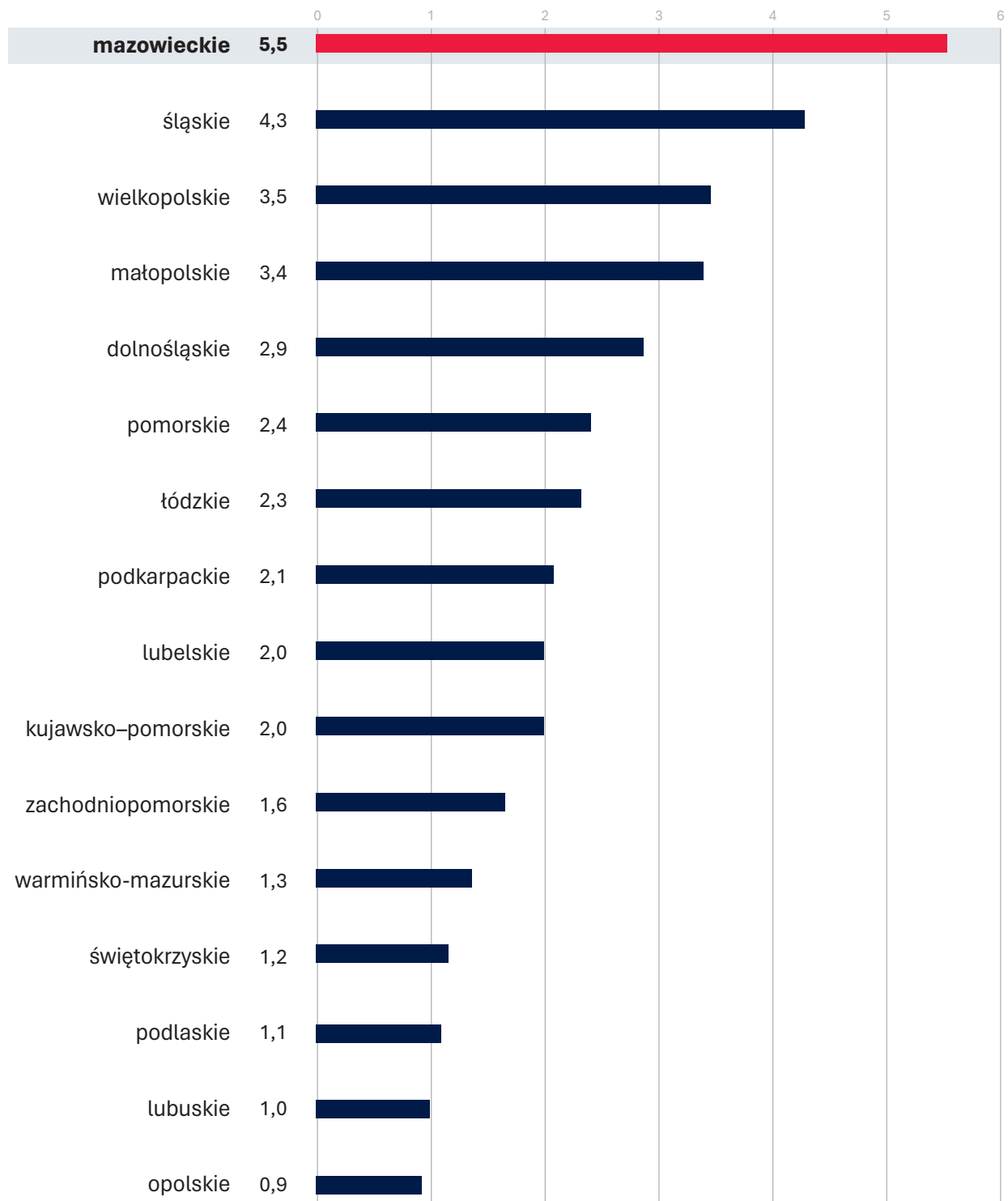
Wśród 16 województw mamy stołeczne województwo mazowieckie. Co nietypowe, jest ono największe tak pod względem liczby ludności, jak i powierzchni. Odpowiednie liczby to 5,5 mln mieszkańców przy wartości środkowej 2,0 mln. oraz 35,6 tys. km² wobec mediany 18,9 tys. Mazowieckie ma wyraźną przewagę nad kolejnymi jednostkami w hierarchii. Według powierzchni drugie jest województwo wielkopolskie – 29,8 tys. km², a według zaludnienia śląskie – 4,3 mln mieszkańców; to odpowiednio 84% i 78% tych wartości dla województwa mazowieckiego. Najmniejsze jednostki są od niego kilkukrotnie mniejsze. W obu ujęciach stawkę zamyka opolskie, liczące 9,4 tys. km² powierzchni i 930 tys. mieszkańców, to jest 26% i 17% wielkości mazowieckiego.

Znamienny jest też fakt sąsiedztwa bardzo dużego województwa mazowieckiego ze stosunkowo małymi jednostkami. Od południa jest to województwo świętokrzyskie – 11,7 tys. km² i 1,2 mln ludności, odpowiednio na 2. i 4. od końca miejscu wśród 16 województw. Ponadto od północnego wschodu województwo podlaskie, a od północy – warmińsko-mazurskie, liczące odpowiednio 1,1 i 1,3 mln mieszkańców (3. i 5. miejsce od końca).

Województwo mazowieckie ma charakterystyczny, „gwiazdzisty” kształt, tak że w kilku kierunkach rozciąga się wyjątkowo daleko, a w innych jego granice znacznie zbliżają się do Warszawy. Od centrum Warszawy jednostka sięga najdalej, 145 km, na północny wschód oraz na wschód – tu niemal do granicy z Białorusią; 140 km na południowy wschód; 130 km na północny zachód. Z kolei na południowym zachodzie granica z województwem łódzkim zbliża się na 50 km od centrum stolicy; na południowym wschodzie – z województwem lubelskim – na 65 km.

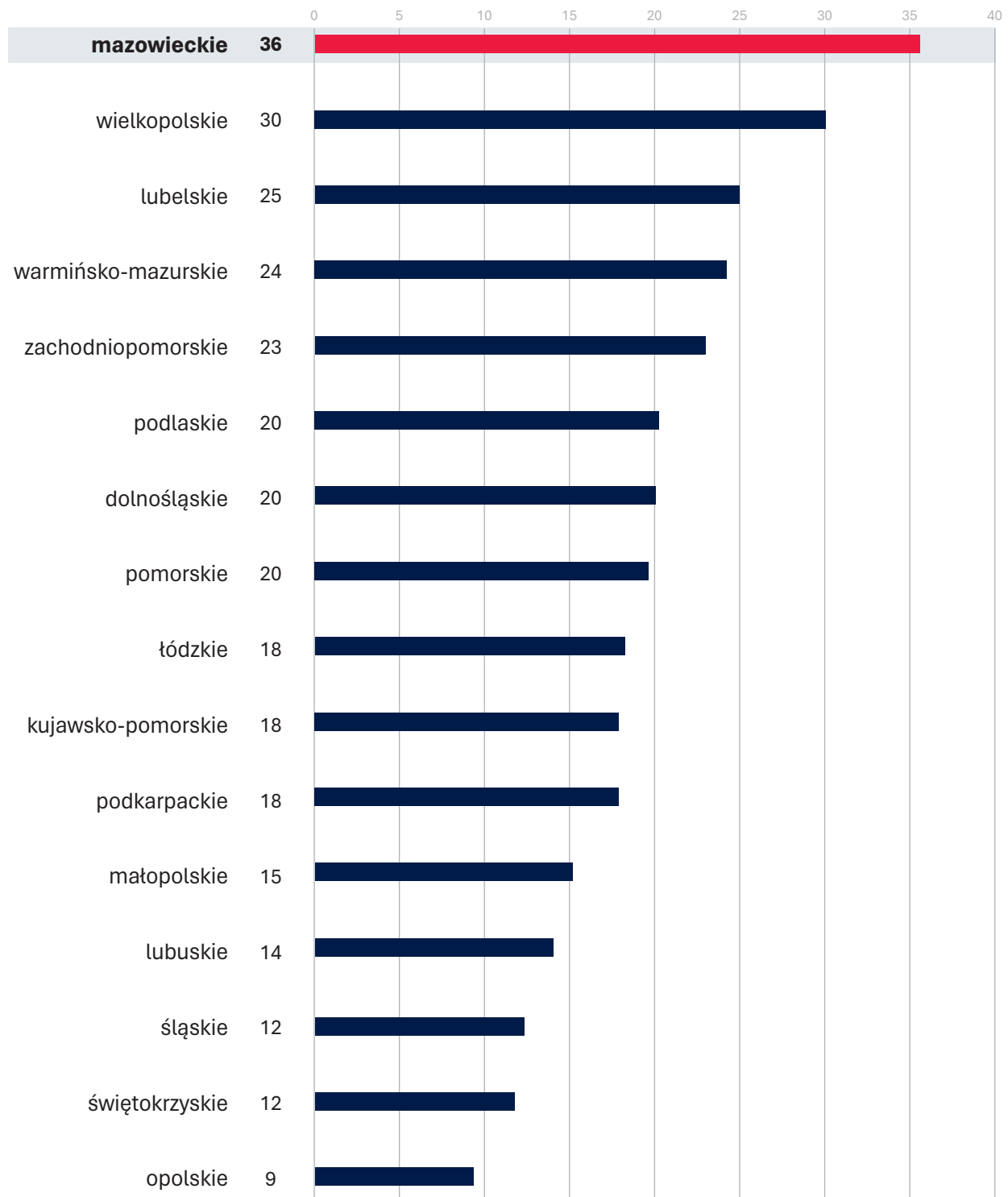
Ciekawie wypada porównanie odległości, w jakiej przebiega granica województw między Warszawą a każdym z okolicznych miast wojewódzkich. Wyliczono procentowy „wskaźnik wysunięcia” granicy w stronę sąsiedniego ośrodka. Wynik 50% oznacza, że granica znajduje się w połowie odległości, co po obu jej stronach maksymalizuje dostępność do „własnego” ośrodka wojewódzkiego. Wartość ponad 50% oznacza, że województwo mazowieckie jest powiększone „kosztem” sąsiedniego. Wzorcowe 50% wypada jedynie na kierunku Łodzi, w pozostałych przypadkach wynik jest wyższy. Co zastanawiające, większe wartości cechują relacje Warszawy z ośrodkami najmniejszych województw. Znaczne rozszerzenie granic woj. mazowieckiego dodatkowo

WOJEWÓDZTWA WEDŁUG LICZBY LUDNOŚCI (MLN), 2025

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

WOJEWÓDZTWA WEDŁUG POWIERZCHNI (TYS. KM²), 2025

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

ogranicza rozmiary małych jednostek, powiększając nierównowagę układu. Najwyższy wskaźnik wysunięcia – aż 77% – ma ono w stosunku do woj. świętokrzyskiego. Granica przebiega w odległości 120 km od Warszawy i tylko 35 km od Kielc. Wyniki dla kolejnych małych województw: warmińsko-mazurskiego i podlaskiego, to 66% i 60% na korzyść Warszawy. Nieco niższa wartość cechuje relację ze średniej wielkości województwem lubelskim – 55%. W przypadku kujawsko-pomorskiego pomiar jest nieoczywisty ze względu na dwubiegunowość województwa. Jednak nawet wskaźnik dla dalej położonej Bydgoszczy – 53% – wskazuje na nadmierne rozszerzenie granic województwa mazowieckiego.

Znaczne rozmiary województwa mazowieckiego sprawiają, iż niezmiennie widoczna pozostaje dychotomia rozwojowa między aglomeracją Warszawy a regionami zewnętrznymi. Legła ona u podstaw wprowadzenia podziału województwa na dwa regiony statystyczne NUTS 2, będące terytorialną podstawą polityki spójności Unii Europejskiej. Od roku 2018 na województwo składają się dwa regiony: warszawski stołeczny, obejmujący Warszawę i dziewięć powiatów: grodziski, legionowski, miński, nowodworski, otwocki, piaseczyński, pruszkowski, warszawski zachodni oraz wołomiński. Pozostałe powiaty tworzą pierścieniowy region NUTS 2 mazowiecki regionalny.

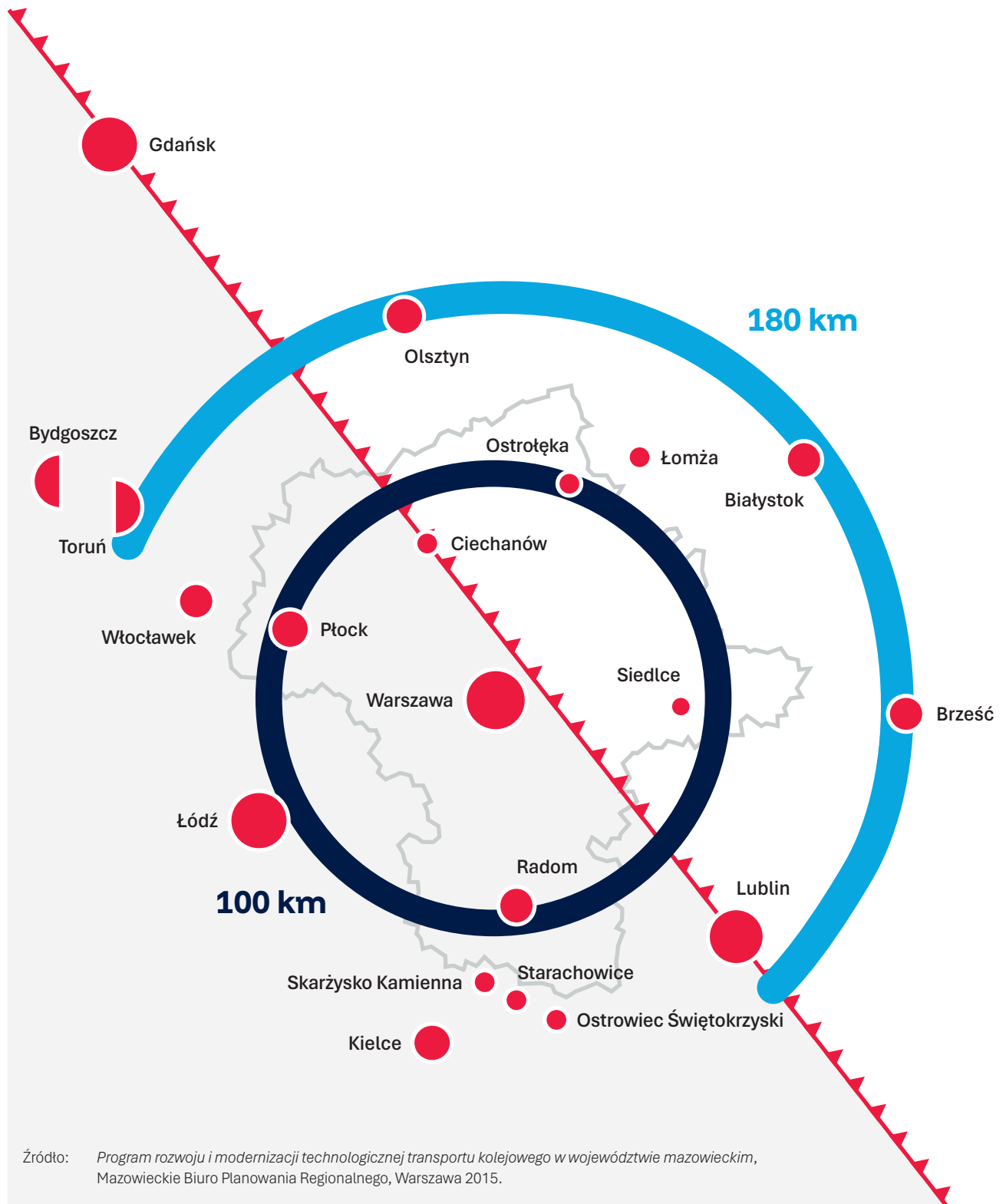
WARSZAWA W SIECI OSADNICZEJ

OTOCZENIE PONADREGIONALNE

Warszawa jest rdzeniem największej aglomeracji miejskiej w kraju. Cechuje ją umiarkowanie centralne położenie z niejakim odsunięciem w kierunku wschodnim. Geograficzną centralność obniża dodatkowo znana dychotomia rozwoju sieci osadniczej w Polsce. Warszawa wyznacza tu pewną granicę. Jej zaplecze różnicuje się na dwie „połowy”: „silniejszą” południowo-zachodnią i „słabszą” północno-wschodnią. Północno- i środkowo-wschodnia część kraju cechuje się słabszym rozwojem sieci miejskiej. Duże miasta są nieliczne, brak też ukształtowanej sieci miast średnich rangi subregionalnej.

W szczególności wszystkie polskie „metropolie regionalne”, liczące co najmniej 0,5 mln ludności, położone są bardziej na zachód niż Warszawa. Najbliższy ośrodek o takim statusie to Łódź (120 km) na południowym zachodzie. Tworzy ona aglomerację z kilkoma miastami średniej wielkości; jej funkcjonalny obszar miejski (w metodyce Eurostatu) liczy milion mieszkańców (2023). Sąsiedztwo Łodzi wzmacnia fakt, iż właśnie w jej kierunku rozciąga się największe ramię aglomeracji warszawskiej; co więcej – na jego krańcu rozpoczyna się budowa Centralnego Portu Komunikacyjnego. W przedłużeniu tego pasma leżą Skierniewice, liczące się jako ośrodek subregionalny. Skierniewice oraz pobliskie miasta: Łowicz, Sochaczew i Żyrardów, każde liczące po ok. 30–40 tys. mieszkańców, układają się w charakterystyczny czworobok z wzajemnymi odległościami 20–25 km. To potencjalny węzeł pośredni dwubiegunowego układu metropolitalnego Łódź–Warszawa; koncepcja takiego duopolu pojawia się w obiegu planistycznym.

KRAWĘDŹ ODDZIELAJĄCA PÓŁNOCNO-WSCHODNIĄ CZĘŚĆ POLSKI O NIE W PEŁNI ROZWIŃNIĘTEJ SIECI OSADNICZEJ

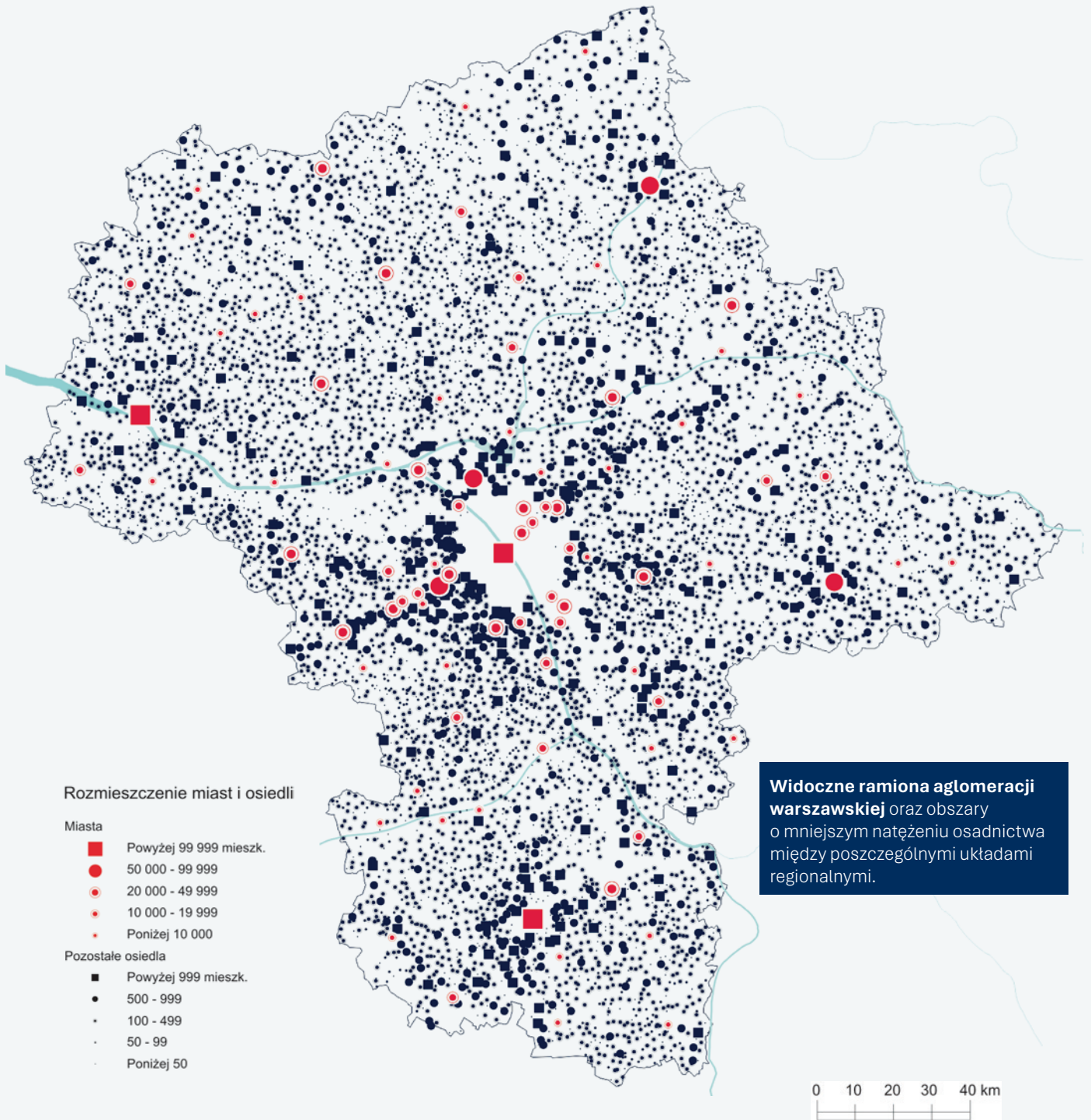
W samym województwie mazowieckim oprócz aglomeracji Warszawy widzimy co najmniej cztery odrębne układy regionalne. Ich główne miasta to Płock na zachodzie, Ostrołęka na północy, Siedlce na wschodzie i Radom na południu. Każde jest z jednej strony oddzielone od Warszawy rubieżą o mniejszej gęstości zaludnienia, z drugiej zaś – stanowi część układu osadniczego mającego kontynuację w sąsiednim województwie. Wśród nich wyróżniają się Płock i Radom, jako położone najbliżej Warszawy duże miasta, oddalone po 95 km od centrum stolicy.

Płock liczy w gminie 110 tys., a w funkcjonalnym obszarze miejskim – 220 tys. mieszkańców. Leży na pograniczu trzech województw. Granica województwa kujawsko-pomorskiego zbliża się na 20 km, a łódzkiego na 25 km do centrum miasta. Z Płocka jest bliżej – niż do Warszawy – do sąsiednich miast wojewódzkich: Łodzi (85 km) i Torunia (90 km). Płock jest wschodnim krańcem nadwiślańskiego pasma osadniczego, składającego się z czterech dużych miast leżących w odległościach 40–50 km. Kierując się na zachód od Płocka, są to kolejno: Włocławek, Toruń i Bydgoszcz. Z nich większe i bliższe sobie (funkcjonalnie i kulturowo) są Bydgoszcz i Toruń, liczące odpowiednio 325 i 195 tys. mieszkańców w gminie, a 550 i 320 tys. w funkcjonalnych obszarach miejskich. Te dwie stolice województwa kujawsko-pomorskiego bywają traktowane jako potencjalny metropolitalny duopol. Analogicznie, jako potencjalny duopol, mogą być postrzegane mniejsze Płock i Włocławek (liczący 100 tys. mieszkańców w gminie i 190 tys. w FOM).

Radom, liczący 195 tys. mieszkańców w gminie, a 320 tys. w funkcjonalnym obszarze miejskim, znajduje się w charakterystycznym „worku” stanowiącym południowy człon województwa mazowieckiego. Region ten w zasadzie nie ma łączności terytorialnej z pozostałymi regionami zewnętrznymi województwa, oddziela go od nich aglomeracja Warszawy. W odniesieniu do obecnych miast wojewódzkich Radom sytuuje się zdecydowanie najbliżej Kielc – 65 km. W podobnej odległości jak Warszawa leży Lublin (100 km), niewiele dalej Łódź (120 km). Obecne powiązanie administracyjne Radomia z Warszawą jest więc co najmniej nieoczywiste. Radom stanowi północny biegun tzw. aglomeracji staropolskiej. Na przeciwnym biegunie są Kielce, liczące 180 tys. mieszkańców w gminie, 400 tys. w FOM. Pośrednie, wschodnie ramię aglomeracji to trzy miasta nad Kamienną: Ostrowiec Świętokrzyski, Starachowice i Skarżysko-Kamienna (odpowiednio 60, 45 i 40 tys. mieszk.). Tworzą one pasmo z wzajemnymi odległościami 20–25 km (o „gęstości” tego układu świadczy porównywalność z ośrodkami subregionalnymi w województwie mazowieckim: Siedlcami, Ostrołęką, Ciechanowem – odpowiednio 75, 45 i 40 tys. mieszk.). Przed ostatnimi reformami administracyjnymi miasta nad Kamienną były głównym zapleczem regionalnym Radomia. Obecnie są od niego odcięte granicą województw, która zbliża się na odległość 20 km od centrum Radomia; a do centrów miast nad Kamienną – zaledwie po kilka kilometrów.

Zgodnie z zarysowaną dwoistością rozwoju sieci osadniczej w kraju, główne ośrodki w północno-wschodniej części otoczenia Warszawy są mniejsze. W szczególności jeśli spojrzymy równoleżnikowo w kierunku wschodnim, Warszawa okazuje się ostatnim dużym miastem w Polsce przed granicą z Białorusią. Na tym kierunku wyróżniającym

SIĘĆ OSADNICZA WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Źródło: Program rozwoju i modernizacji technologicznej transportu kolejowego w województwie mazowieckim, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2015.

się ośrodkiem są Siedlce, liczące w gminie 75 tys. mieszkańców, zaś w funkcjonalnym obszarze miejskim - 150 tys. Siedlce, odległe o 85 km od centrum Warszawy, 105 km od Lublina i 120 km od Białegostoku, stanowią największy węzeł osadniczy Polski środkowo-wschodniej. Jako takie są predysponowane do uzupełniania braku dużego miasta między Warszawą a wschodnią granicą kraju.

Obecnie Siedlce są położone na wschodnim „cyplu” województwa mazowieckiego. Granica województwa lubelskiego przebiega 15 km na południe od centrum miasta, a podlaskiego – 30 km na północny wschód. Szczególnie ta pierwsza odcina od Siedlec ich potencjalne zaplecze. Rozciąga się ono na północy województwa lubelskiego. Tutaj największym miastem jest Biała Podlaska (55 tys.), oddalona o 60 km na wschód. Bliżej, w odległości zaledwie 25 km, leży historyczny poprzednik Siedlec – Łuków (25 tys.).

Na północnym wschodzie województwa leży kolejny ośrodek subregionalny – Ostrołęka, licząca w gminie 45 tys. mieszkańców. Jest ona równo oddalona po ok. 100 km od okolicznych dużych miast: Białegostoku, Olsztyna i Warszawy. Podobnie jak inne główne ośrodki województwa położona jest na jego skraju: granica województwa podlaskiego przebiega 10 km od centrum miasta. Ostrołęka współtworzy potencjalny dwubiegunowy zespół z Łomżą (60 tys. mieszk.), odległą o 35 km. Układ ten, odosobniony od większych ośrodków, ma predyspozycje do zwiększenia swojego znaczenia w krajowej sieci osadniczej.

OTOCZENIE REGIONALNE.

AGLOMERACJA I FUNKCJONALNY OBSZAR MIEJSKI

Warszawa w gminie liczy 1,86 mln ludności (2025). Granice gminy miejskiej są dość szeroko określone, sięgając do 20 km od centrum miasta na południowym wschodzie. Minimalna odległość od centrum – 8 km – wypada na zachodzie i wschodzie. W kilku miejscach obszar ciągłego zagospodarowania miejskiego przekracza granice gminy. W szczególności na północnym zachodzie formalnie odrębne miasta Marki i Ząbki (po 45 tys. mieszkańców) stanowią kontynuację zabudowy Warszawy. W podobnej sytuacji są Piaseczno (50 tys.) na południu oraz Piastów (20 tys.) i Pruszków (65 tys.) w paśmie południowo-zachodnim. Ponadto za granicą gminy miejskiej (na większości jej przebiegu) rozciągają się duże obszary rozproszonej zabudowy.

Poza obszarem ściśle podmiejskim Warszawa tworzy największą monocentryczną aglomerację w Polsce. Przyjmuje ona pokrój promienisty. Wyróżnić można pięć głównych pasm osadniczych wychodzących z Warszawy, nawiązujących do przebiegu głównych linii kolejowych. Dwa największe pasma układają się w ciąg z południowego zachodu (w kierunku Łodzi) na północny wschód (w kierunku Białegostoku). Następnie mamy pasmo północne, pasmo południowo-wschodnie oraz – nie tyle pasmo, co – skupienie południowe.

Do największych miast w aglomeracji należą wymienione już Piaseczno i Pruszków, a także Legionowo – 50 tys. ludności – w paśmie północnym. Kolejną grupę tworzą liczące po około 40 tys. mieszkańców: Grodzisk Mazowiecki, Otwock i Wołomin. Grodzisk, odległy od centrum Warszawy o 30 km, jest końcowym węzłem największego

pasma południowo-zachodniego. Dwa pozostałe miasta, oddalone o 20 km, mają analogiczne położenie w pasmach odpowiednio: południowo- i północnowschodnim. Wszystkie te sześć miast to siedziby powiatów otaczających Warszawę; z gminą stołeczną nie graniczy jedynie powiat grodziski.

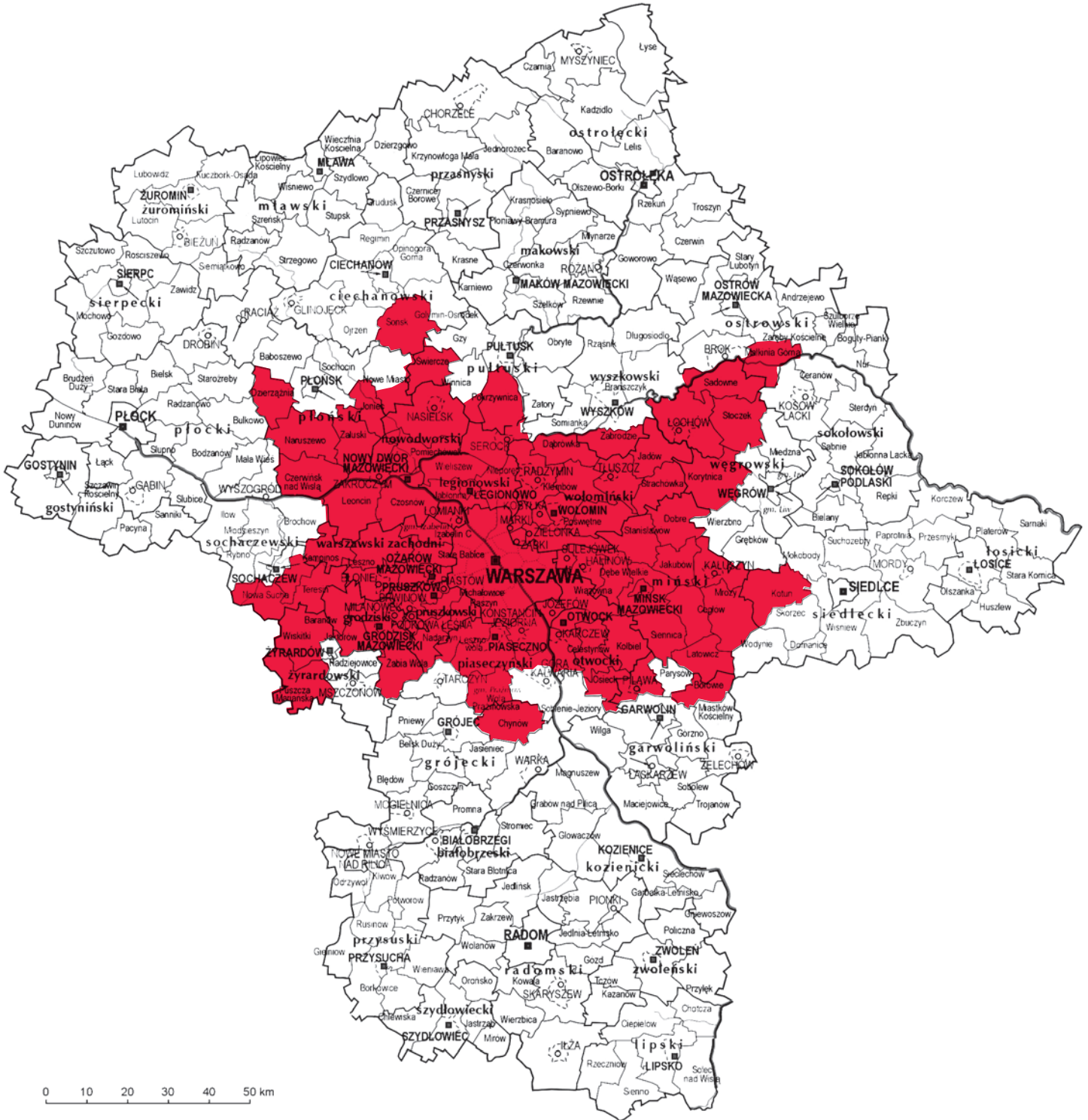
Ponadto dwa kolejne miasta powiatowe, liczące po 40 tys. mieszkańców i oddalone o 40 km, stanowią swoiste zamknięcie – przedłużenie przeciwnych krańców aglomeracji Warszawy. To Żyrardów w kontynuacji pasma południowo-zachodniego i Mińsk Mazowiecki za pasmem wschodnim, mniej ludnym, ale na ważnym kierunku Siedlec. Podobnie obrzeżnie położonym ośrodkiem na północy jest nieco mniejszy i nieco bliższy, także powiatowy, Nowy Dwór Mazowiecki (30 tys., 30 km). W pozostałych kierunkach brak analogicznych, wyróżniających się ośrodków.

Na kolejnym kręgu, ok. 50–60 km znajdują się ośrodki, które można wskazać jako stykowe – leżące na przetamaniu zaplecza między Warszawą a sąsiednimi ośrodkami regionalnymi. Na zachodzie są to, wspomniane już wyżej, subregionalne Skierniewice w kierunku Łodzi oraz Sochaczew w kierunku Płocka. Na północy – Nasielsk i Wyszaków na liniach Ciechanowa i Ostrołęki. Brak takiego ośrodka na wschodzie można wiązać ze stosunkowo mniejszym dystansem do Siedlec. Na południowym wschodzie na omawianym kręgu leży Garwolin, lokujący się w połowie drogi do Puław (w kierunku znacznie bardziej odległego Lublina). Wreszcie na południu Warka wyznacza przetamianie zapleczy Warszawy i Radomia.

Funkcjonalny obszar miejski Warszawy, według szacunków Eurostatu, liczy 3,5 mln ludności (2023). Rozciąga się najdalej na północny wschód, zgodnie ze zróżnicowaniem sieci osadniczej, wobec tamtejszego niedoboru ośrodków wyższych rzędów. Najdaleszą zaliczoną do niego gminą jest Małkinia Górna, oddalona o 90 km od centrum Warszawy. System miejski Warszawy sięga również daleko na wschód – po gminy Kotuń i Stoczek przed Siedlcami, do 75 km; na południowy wschód – do 65 km, po gminę Borowie na granicy z województwem lubelskim; ponadto na północny zachód – do 70 km w kierunku po gminę Dzierżążnia koło Płońska. Do granicy województwa dochodzi również na zachodzie, gdzie zaliczono gminę Nowa Sucha koło Sochaczewa oraz gminy Puszcza Mariańska i Wiskitki koło Żyrardowa. Same miasta Sochaczew i Żyrardów pozostają jednak poza FOM Warszawy. Najmniejszy zasięg system osiąga w kierunku południowym, gdzie graniczną gminą, jedyną do niego zaliczoną z powiatu grójeckiego, jest Chynów – w odległości do 40 km od centrum Warszawy.

Funkcjonalny obszar miejski Warszawy obejmuje zatem niemal cały region NUTS 2 warszawski stołeczny. Ponadto przekracza go w kierunkach wschodnim, zachodnim oraz północnym. Spoza jednostki NUTS 2 nie zaliczono do systemu miejskiego Warszawy żadnego miasta powiatowego. Wchodzi on jednak znacząco w granice powiatów regionu NUTS 2 mazowieckiego regionalnego – zwłaszcza węgrowskiego na wschodzie, pułtuskiego i płońskiego na północy oraz sochaczewskiego i żyrardowskiego na zachodzie. Odmiennie na południu, gdzie z obrębu stołecznego regionu NUTS 2 poza funkcjonalnym obszarem miejskim Warszawy znalazły się gminy Góra Kalwaria i Tarczyn z powiatu piaseczyńskiego oraz Sobienie-Jeziory z otwockiego.

FUNKCJONALNY OBSZAR MIEJSKI WARSZAWY WEDŁUG METODYKI EUROSTATU W ROKU 2023

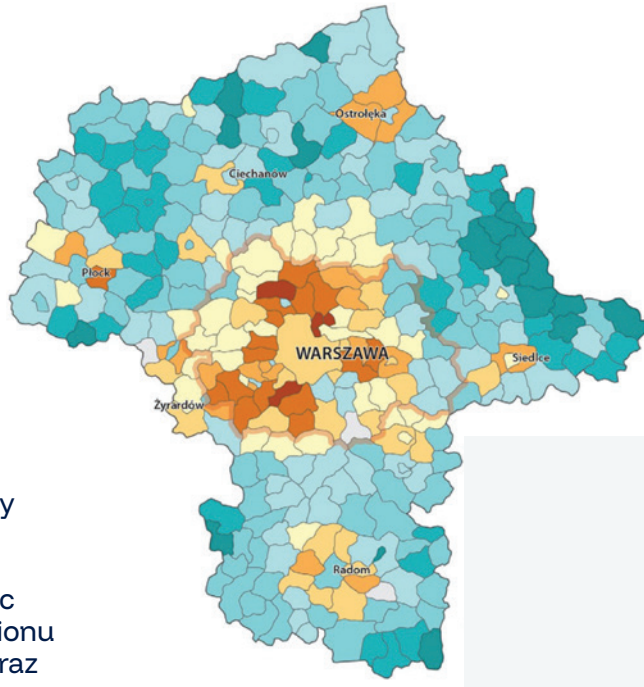

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

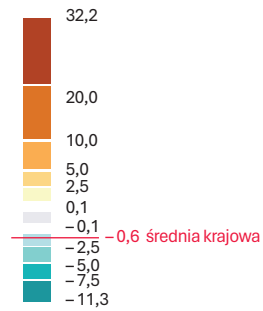
OBSZAR METROPOLITALNY WARSZAWY – PRÓBY DELIMITACJI I FORMALIZACJI

Najprostszą, ostatnio najczęściej stosowaną delimitacją obszaru metropolitalnego Warszawy jest statystyczny region NUTS 2 warszawski stołeczny. Powiaty i gminy leżące w jego granicach zrzesza działające obecnie Stowarzyszenie „Metropolia Warszawa”. Obszar, liczący 3,3 mln ludności, ma zwarty kształt przy nieco większej rozciągłości równoleżnikowej. Rozciąga się najdalej na wschód – do 70 km od centrum Warszawy. Po przeciwnej stronie powiat warszawski zachodni sięga tylko 45 km; na północnym zachodzie nowodworski, na południowym wschodzie otwocki – do 50 km. Większe wydłużenie obszaru w kierunku wschodnim wynika wyłącznie z założenia uwzględniania całych powiatów i w konsekwencji – rozległości powiatu mińskiego. Nie odzwierciedla zróżnicowania społeczno-gospodarczego: wschodnie krańce obszaru są właśnie znacznie bardziej „wschodnie” – peryferyjne pod względem poziomu i dynamiki rozwoju, niż pozostające poza nim na zachodzie powiaty sochaczewski i żyrardowski; które są ponadto znacznie lepiej powiązane komunikacyjnie z Warszawą. W szczególności sam Żyrardów stanowi kontynuację największego pasma aglomeracji warszawskiej.

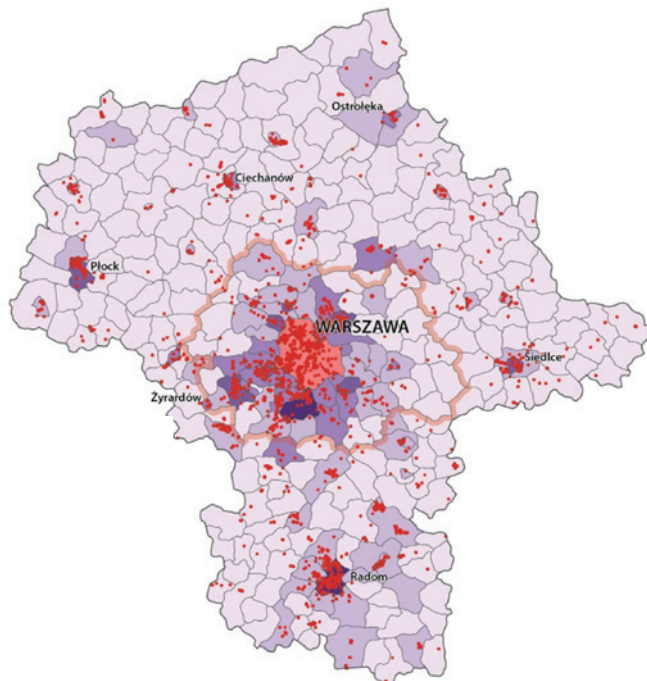
WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE W PODZIALE NA REGIONY NUTS 2. ZMIANY LICZBY LUDNOŚCI I AKTYWNOŚĆ GOSPODARCZA WEDŁUG GMIN

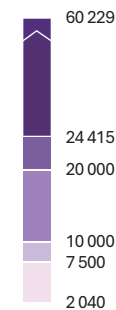
Zmiana liczby ludności
2013–2020 (%)

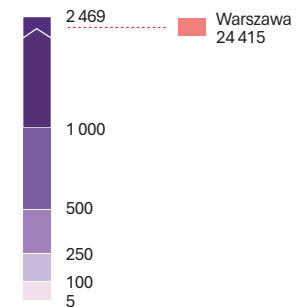
Widoczne obszary „mocniejsze” demograficznie na zachód, północ i południe od regionu warszawskiego oraz obszar „słabszy” demograficznie i gospodarczo na wschodzie.

Liczba podmiotów wg REGON
(przetwórstwo rzemysłowe)
w 2020 r. – NUTS 1, 2, 3

Liczba podmiotów wg REGON
(przetwórstwo rzemysłowe)
w 2020 r. – gminy

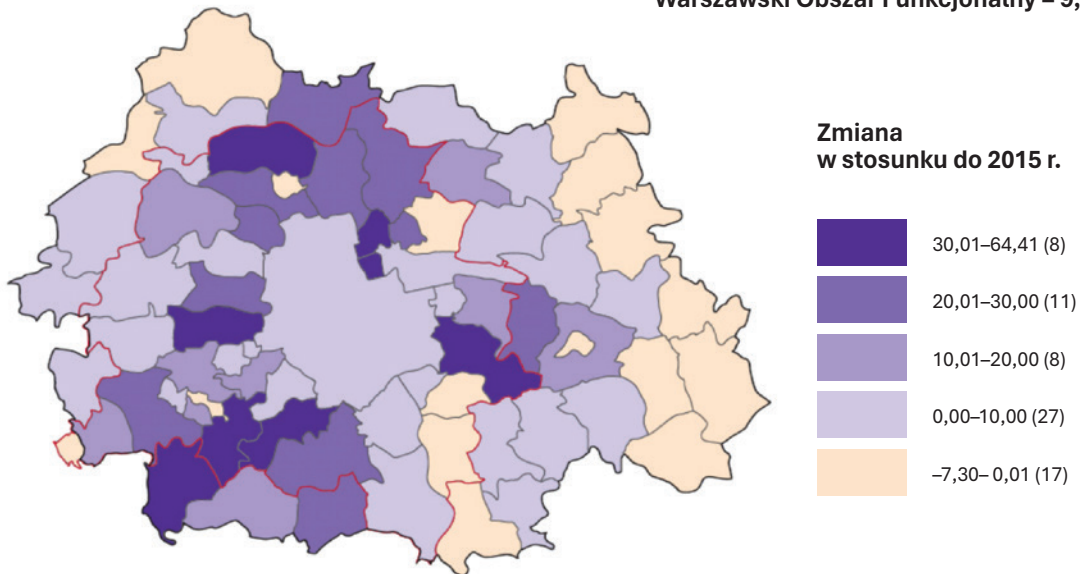
obszary o znaczeniu przemysłowym

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+.
Innowacyjne Mazowsze, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego,
Warszawa 2022.

ZRÓŻNICOWANIE WEWNĘTRZNE REGIONU NUTS 2 WARSZAWSKIEGO STOŁECZNEGO WEDŁUG MIAR DEMOGRAFICZNYCH I GOSPODARCZYCH

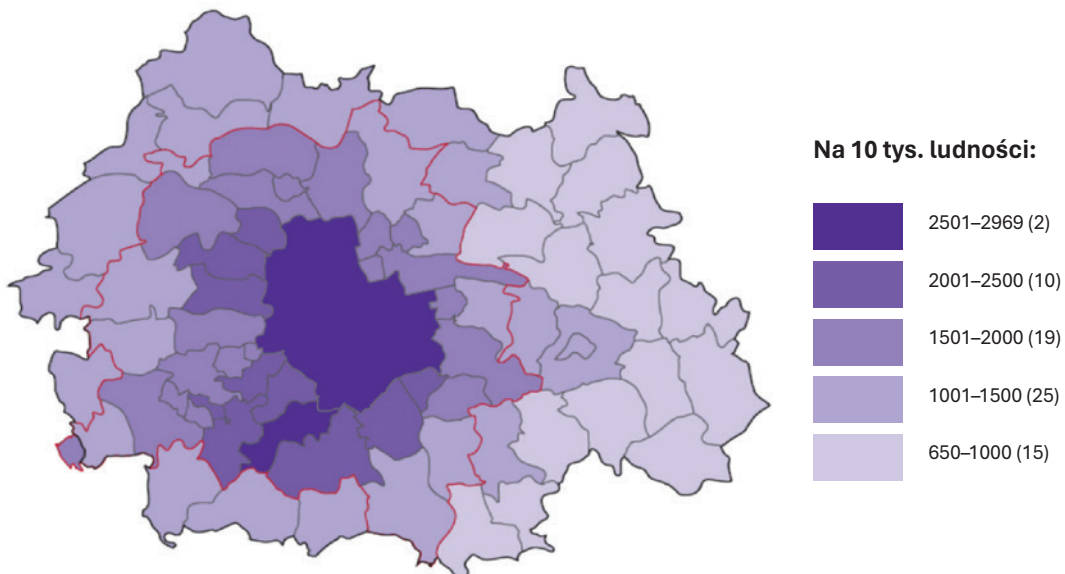
**Zmiana liczby ludności
w latach 2015–2023**
Stan na 31 grudnia

Województwo mazowieckie = 3,02%
Region warszawski stołeczny = 9,48%
Region mazowiecki regionalny = -5,16%
Warszawski Obszar Funkcjonalny = 9,70%

**Podmioty gospodarki narodowej
w rejestrze REGON w 2023 r.**
Stan na 31 grudnia

Województwo mazowieckie = 1835
Region warszawski stołeczny = 2392
Region mazowiecki regionalny = 1022
Warszawski Obszar Funkcjonalny = 2515

Źródło: Region warszawski stołeczny w 2022 roku, Urząd Statystyczny w Warszawie, Warszawa 2024.

Odmienne wyznaczone zostały, na zlecenie Zarządu Województwa Mazowieckiego, Obszar Metropolitalny Warszawy. Prócz Warszawy w jego skład weszło 71 gmin. Dzięki większej dokładności delimitacji – na szczeblu gmin – znamienne jest przesunięcie obszaru w „mocniejszym” kierunku zachodnim przy znacznym ograniczeniu od peryferyjnego wschodu. Poza obecnym regionem NUTS 2 obszar objął powiat żyrardowski oraz część sochaczewskiego z samym Sochaczewem, ponadto Grójec na południu i Wyszków na północnym wschodzie. Za granicą OMW pozostały bardziej odległe gminy powiatów wołomińskiego, mińskiego i otwockiego na wschodzie oraz nowodworskiego na północy. Obszar sięgnął odległości do 65 km od centrum Warszawy na zachodzie (gm. Nowa Sucha); podczas gdy na wschodzie granica zbliżyła się do centrum Warszawy na 20 km (skrajne gminy to Wołomin i Zielonka). Mimo bardzo odmiennej delimitacji tak określony Obszar Metropolitalny Warszawy liczy obecnie także 3,3 mln mieszkańców.

OBSZAR METROPOLITALNY WARSZAWY W 2006 ROKU

Źródło: Obszar Metropolitalny Warszawy, Urząd Statystyczny w Warszawie, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2008.

Jeszcze inny zasięg miał Warszawski Obszar Funkcjonalny, powołany do celu Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w poprzednim okresie finansowania unijnego. Cechowała go mniejsza rozległość – orientacyjnie obejmował tylko gminy I i II pierścienia wokół Warszawy. Nieco dalej rozciągał się jedynie wzdłuż głównego, południowo-zachodniego pasma aglomeracji, aż po Żyrardów włącznie. W innych kierunkach z miast powiatowych uwzględniono na północy Nowy Dwór, Legionowo i Wołomin, na południu Piaseczno i Otwock. Znamienne, że poza obszarem pozostał leżący na wschodzie Mińsk. WOF sięga zatem 45 km od centrum Warszawy na zachód, a minimalnie tylko 20 km na wschód (w tym samym miejscu co OMW). Obecnie rolę podmiotu dla ZIT pełni Stowarzyszenie „Metropolia Warszawa”, działające w granicach regionu warszawskiego NUTS 2.

WARSZAWSKI OBSZAR FUNKCJONALNY NA TLE REGIONU NUTS 2 WARSZAWSKIEGO STOŁECZNEGO

Źródło: Obszar Metropolitalny Warszawy, Urząd Statystyczny w Warszawie, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2008.

W tym miejscu wypada przypomnieć jeszcze projekt ustawy „o ustroju miasta stołecznego Warszawy” z 2017 roku. „Stolica Rzeczypospolitej Polskiej miasto stołeczne Warszawa jest metropolitalną jednostką samorządu terytorialnego” – wyjaśniono na jej wstępie. Wskutek zastosowania mylnego nazewnictwa projekt zagościł w przestrzeni medialnej pod hasłem „powiększenia granic Warszawy”. Jego powszechna krytyka opierała się na interpretacji, jakoby zamiarem było zniesienie gmin podmiejskich przez przyłączenie do centralnej gminy warszawskiej. W istocie zaś chodziło o stworzenie jednostki o charakterze związku metropolitalnego, przypominającej miasto metropolitalne Rzym albo Wielki Londyn, wewnątrznie złożonej z odrębnych gmin. Ów niedoszły „powiat metropolitalny” miał objąć 32 gminy z szeroko rozumianej strefy podmiejskiej Warszawy. Jego skrajne części wyznaczały gminy: Legionowo i Nieporęt na północy, Wołomin na północnym wschodzie, Halinów na wschodzie, Karczew na południowym wschodzie, Góra Kalwaria na południu oraz Grodzisk Mazowiecki na zachodzie. Obszar można interpretować jako „zaokrąglony” zasięg aglomeracji warszawskiej; zastanawia tu jedynie uwzględnienie dość oddalonej i odrębnej przestrzeni Góry Kalwarii. Wobec silnego oporu politycznego projekt został wycofany przez wnioskodawców po pierwszym czytaniu w Sejmie.

KOLEJ W WOJEWÓDZTWIE MAZOWIECKIM – ZASIĘGI OBSŁUGI

W Warszawie mamy trzy niezależne organizacyjnie systemy aglomeracyjnej komunikacji kolejowej. To Szybka Kolej Miejska, za którą odpowiada miasto stołeczne, oraz uruchamiane przez samorząd województwa: Koleje Mazowieckie i Warszawska Kolej Dojazdowa.

Szybka Kolej Miejska obsługuje linie podmiejskie w pięciu zasadniczych kierunkach. Typowe krańce obsługi to bliższe miasta w aglomeracji, takie jak Legionowo, Otwock, Piaseczno, Pruszków, leżące w odległości do kilkunastu kilometrów od centrum Warszawy. Wyjątkiem są kierunki północno-wschodnie – Radzymin i Zegrze – rzadziej obsługiwane – gdzie stacje końcowe od centrum stolicy dzieli dystans 25 km. Warszawska Kolej Dojazdowa kursuje po własnej wydzielonej linii w największym ramieniu aglomeracji. Sięga po Grodzisk Mazowiecki, to jest na odległość 30 km od centrum Warszawy. Niezależnie od WKD pasmo jest obsługiwane przez innych operatorów po równoległej „zwykłej” linii kolejowej.

Największą ofertę przewozową, obejmującą wszystkie kierunki wychodzące z Warszawy, posiadają Koleje Mazowieckie. Operator nie rozróżnia formalnie obsługi aglomeracyjnej i regionalnej. Pociągi regionalne KM zatrzymują się na tych samych (wszystkich) przystankach co SKM, faktycznie pełniąc służbę aglomeracyjną. Jednocześnie wiele kursów jest przedłużonych do regionów zewnętrznych, a nawet poza granice województwa. Najdalsze krańce obsługi pociągami regionalnymi osobowymi (zatrzymującymi się na wszystkich przystankach) to: Działdowo na północy – 125 km od centrum Warszawy, Dęblin i Radom na południu (po 95 km), Małkinia i Siedlce na wschodzie (po 85 km), Łowicz i Skierniewice na zachodzie (po ok. 70 km). Oczywiście występują też relacje skrócone.

Brak rozróżnienia obsługi aglomeracyjnej i regionalnej w Warszawie, jak również brak wyraźnego podziału na rejony obsługi poszczególnych ośrodków regionalnych wewnątrz województwa powodują nieefektywne wykorzystanie taboru. Wielkie jednostki potrzebne w ruchu aglomeracyjnym wyjeżdżają do regionów o mniejszej gęstości zaludnienia, gdzie napętnienia są znacznie niższe. Ponadto utrudnienia w ruchu w aglomeracji Warszawy, nieuniknione nawet przy najlepszej organizacji, powodują przenoszenie opóźnień na sąsiednie układy regionalne. Skutkiem takiego podejścia jest także stosunkowo mniejsza rola komunikacji przyspieszonej. Stanowi ona jedynie uzupełnienie podstawowej oferty pociągów osobowych.

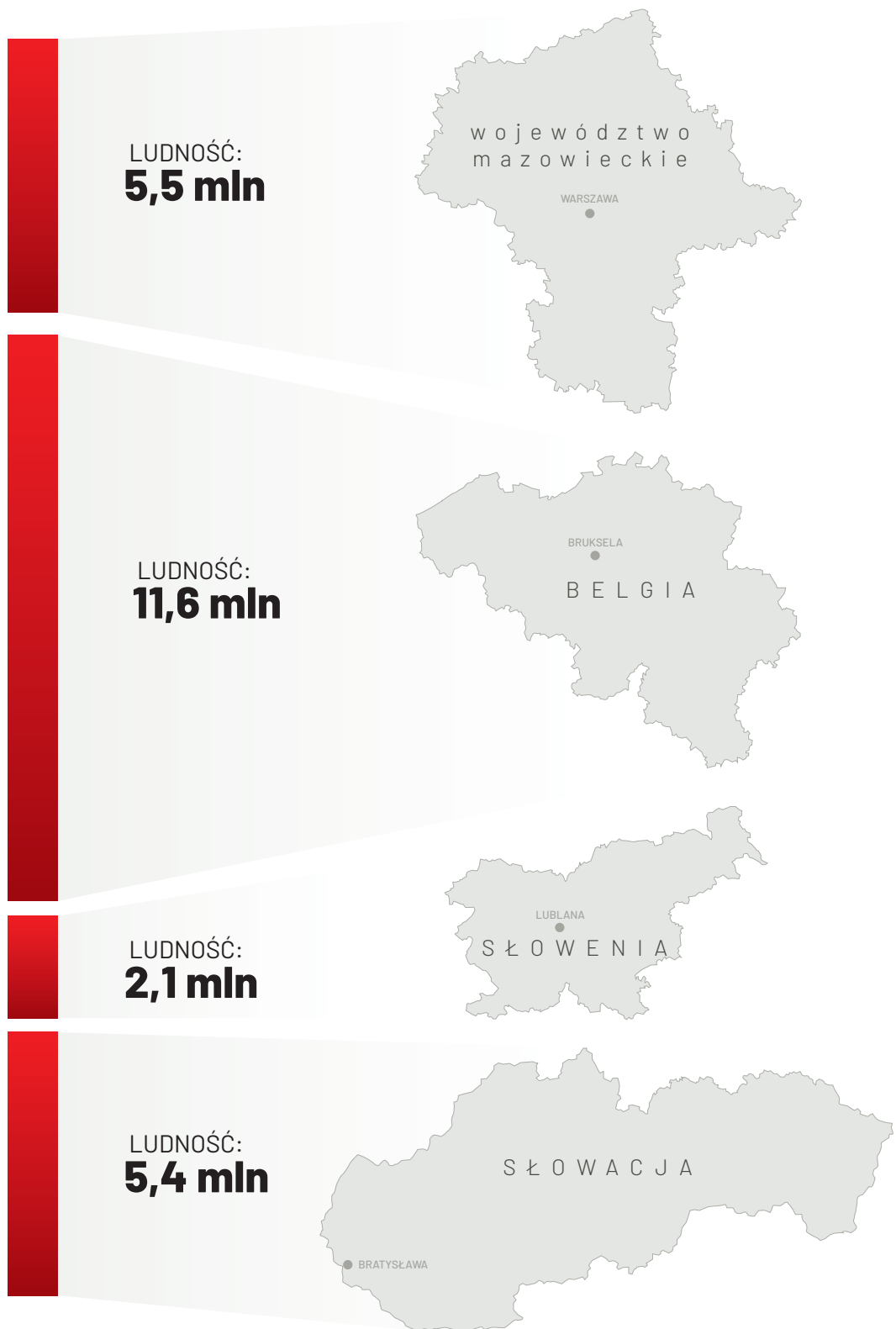
WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE A REGIONY STOŁECZNE W EUROPIE

Wśród badanych 22 stolic Warszawa znajduje się na 7. miejscu pod względem liczby ludności w funkcjonalnym obszarze miejskim. Ustępuje znacznie największym – Paryżowi, Londynowi oraz Madrytowi, wyraźnie też Berlinowi i Rzymowi; w przybliżeniu zrównuje się z Atenami, Brukselą i Lizboną. System miejski Warszawy jest natomiast ponadproporcjonalnie rozległy przestrzennie. W kierunku północnym rozciąga się aż na 90 km; świadczy to nie tylko o sile przyciągania Warszawy, ale i o słabości otoczenia makroregionalnego. Ogromny ludnościowo FOM Paryża sięga maksymalnie 95 km od centrum metropolii. Systemy Berlina, Brukseli, Madrytu, Rzymu – co najwyżej 70 km.

Z wymienionych największych systemów miejskich tylko cztery – Londyn, Madryt, Paryż i Rzym – posiadają regiony administracyjne o większej liczbie mieszkańców niż województwo mazowieckie, liczące 5,3 mln ludności. Wszystkie pozostałe regiony stołeczne są znacznie mniejsze – nie przekraczają progu 4 mln. Mazowieckie jest natomiast na pierwszym miejscu, jeśli porównać liczbę jego mieszkańców do liczby mieszkańców funkcjonalnego obszaru miejskiego stolicy. Województwo ma 1,6 raza więcej ludności niż FOM Warszawy. Tymczasem przypadki, że region stołeczny liczy więcej mieszkańców niż system miejski stolicy, są nieliczne. Dla dużych regionów ten wskaźnik wynosi zwykle nieco poniżej 1, jak w przypadku Île-de-France, Holandii Północnej z Amsterdamem czy wspólnoty Madrytu.

Rzeczywiście, stopień rozszerzenia granic województwa mazowieckiego nie znajduje odpowiednika w Europie. Jednostka Warszawy swoją powierzchnią – 36 tys. km² – przewyższa ponad dwukrotnie kolejne w zestawieniu Lacjum z Rzymem. Polskie rozwiązanie jest skrajnie nietypowe, gdyż wśród województw mazowieckie jest największe zarówno pod względem liczby ludności, jak i powierzchni. W innych krajach często zdarza się, że jednostka stołeczna jest największa ludnościowo, co wynika z przewagi samej aglomeracji stołecznej. Jest to jednak zrównoważone małą rozległością terytorialną jednostki stołecznej. Paryska Île-de-France jest trzykrotnie mniejsza od województwa mazowieckiego, wspólnota Madrytu – czterokrotnie, ateńska Attyka – dziewięciokrotnie. Powierzchnia województwa mazowieckiego przypomina raczej średniej wielkości państwo europejskie, takie jak Belgia (31 tys. km²) lub Niderlandy (34 tys. km²).

WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE A BELGIA, SŁOWACJA I SŁOWENIA

Źródło: Ł. Zaborowski, *Korekta układu województw – ku równowadze rozwoju*, Instytut Sobieskiego, Warszawa 2023.

Granica województwa mazowieckiego oddala się od centrum Warszawy na 145 km i to w dwóch różnych kierunkach (ponadto na 140 km w trzecim kierunku). Krańce regionów Paryża i Madrytu rozciągają się maksymalnie na odległość odpowiednio 85 km i 90 km od centrów tych ogromnych aglomeracji (tylko w pojedynczych kierunkach). Tak dużych rozpiętości granic nie stwierdzamy nawet w rzadziej zaludnionych krajach nordyckich: region Sztokholmu – 95 km, Helsinek – 120 km.

Co do zasady, nawet przy rozleglejszych terytoriach regiony stołeczne nie posiadają w swoich granicach innego samodzielnego dużego miasta poza samą aglomeracją rdzeniową. Stołeczny region administracyjny obejmuje tylko stołeczny region funkcjonalny, nie sięgając po odrębne układy regionalne. Jeśli w pobliżu znajdują się większe miasta – jak Setúbal 30 km od Lizbony, Utrecht 35 km od Amsterdamu czy Uppsala 65 km od Sztokholmu – należą one do sąsiednich regionów administracyjnych i zwykle są ich siedzibami. W większości badanych przypadków odległość od stolicy do sąsiedniego ośrodka administracji regionalnej wynosi raczej 50 niż 100 km. Odległość do Usti nad Łabą z Pragi i do Toledo z Madrytu to 70 km, do L'Aquila z Rzymu – 90 km. Nawet wielki Paryż ma za sąsiadów Orlean i Rouen, każde odległe o 110 km. Najbliższy zaś ośrodek wojewódzki od Warszawy to Łódź – 120 km.

Jedynym regionem względnie porównywalnym z województwem mazowieckim jest rzymskie Lacjum. A jednak Lacjum lepiej wpisuje się w stawkę włoskich regionów administracyjnych, nie mając takiej przewagi jak mazowieckie. W skali państwa Lacjum skupia 10% ludności, a województwo mazowieckie – 15%; pod względem powierzchni – 6%, podczas gdy województwo mazowieckie 11%. Ludnościowo Lacjum jest drugie we Włoszech, ale terytorialnie – dziewiąte na 20 regionów.

Wśród badanych 22 przypadków europejskich Lacjum jest też jedynym obok województwa mazowieckiego stołecznym regionem administracyjnym, który w swoich granicach posiada drugie samodzielne duże miasto (czyli leżące poza aglomeracją rdzeniową). Jest to Latina, licząca 130 tys. mieszkańców, odległa od centrum Rzymu o 60 km. Natomiast województwo mazowieckie pozostaje jedynym regionem posiadającym dwa samodzielne duże miasta – Płock i Radom – oddalone o 95 km od stolicy, w różnych kierunkach, tworzące układy osadnicze wyraźnie odrębne od stołecznego rdzenia. W skali 22 badanych krajów dwustutysięczny Radom jest największym samodzielnym miastem wchodzącym w skład stołecznego regionu administracyjnego, lecz położonym poza stołeczną aglomeracją.

Lacjum i województwo mazowieckie różnią się także strukturą historyczno-kulturową. Wprawdzie Lacjum nie przejęło wprost granic od dawnej jednostki politycznej pod taką nazwą, jednak obejmuje obszary rzeczywiście długotrwale związane z Rzymem, jeszcze przed zjednoczeniem Włoch. Odmienne od województwa mazowieckiego, które wbrew nazwie nie odpowiada historycznemu Mazowszu. W szczególności południowa ziemia radomska nie była nigdy wcześniej związana z Warszawą na poziomie regionalnym. Co więcej, Radom posiada długą tradycję jako odrębny ośrodek administracji regionalnej, obejmujący ziemie dawnej Sandomierszczyzny, w tym obecnego województwa świętokrzyskiego. Historyczne odniesienie do Mazowsza rzeczywiście

ma północna i środkowa część województwa mazowieckiego z Płockiem i Warszawą. Przy czym pierwszą stolicą Mazowsza był właśnie Płock, a nie Warszawa. Co więcej, Płock również ma długą tradycję niezależnego od Warszawy ośrodka regionalnego dla północnej (większej) części Mazowsza. To kolejna różnica w stosunku do Lacjum, gdzie Rzym jest „od zawsze” jedynym centrum regionu.

Szukając analogii dla Płocka, popatrzmy na hiszpańskie Toledo. Jest to dawna stolica Kastylii, centralnej krainy historycznej Hiszpanii. Obecnie jest siedzibą wspólnoty autonomicznej Kastylia-La Mancha, odrębnej od wspólnoty Madrytu. Miasto liczy 90 tys. mieszkańców, a odległość 70 km od Madrytu „zmniejsza” linia szybkiej kolei i autostrada; funkcjonalny obszar miejski Madrytu zbliża się do Toledo na odległość 20 km. Miasto jest zatem funkcjonalnie mniej samodzielne niż Płock w stosunku do Warszawy, a jednak zachowało administracyjną samodzielność na poziomie regionalnym.

Ponadto Hiszpanię i Włochy zasadniczo różni od Polski istnienie pośredniego szczebla terytorialnego – prowincji. To szczebel „subregionalny”, podobny wielkością do dawnych polskich województw z układu „49”. Siedzibą samodzielnej prowincji jest wspomniana sąsiadka Rzymu – Latina. Podobnie w stosunku do Madrytu – Guadalajara, kończąca jedno z ramion jego aglomeracji (co więcej, jej prowincja należy już do sąsiedniego regionu administracyjnego). Również aglomeracja Rzymu jest dodatkowo wyodrębniona z Lacjum jako „miasto metropolitalne” w randze prowincji. Warszawa nie ma takiej „metropolitalnej” pozycji w ustroju terytorialnym. Nie mają również analogicznej „prowincjalnej” podmiotowości okręgi Płocka, Radomia czy Siedlec. Najmniejszą jednostką administracyjną obejmującą całą aglomerację stołeczną, jak również powyższe dość odległe od niej regiony, jest samo województwo mazowieckie.

WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE A WYBRANE DUŻE STOŁECZNE REGIONY ADMINISTRACYJNE W EUROPIE

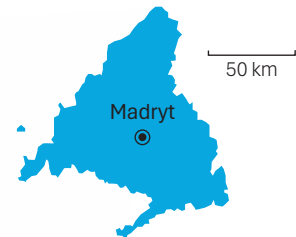
region Sztokholmu
2,5 mln

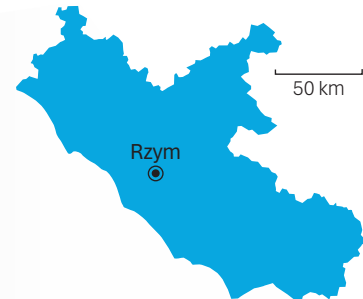
Île-de-France
12,6 mln

wspólnota
Madrytu
6,8 mln

Lacjum
5,7 mln

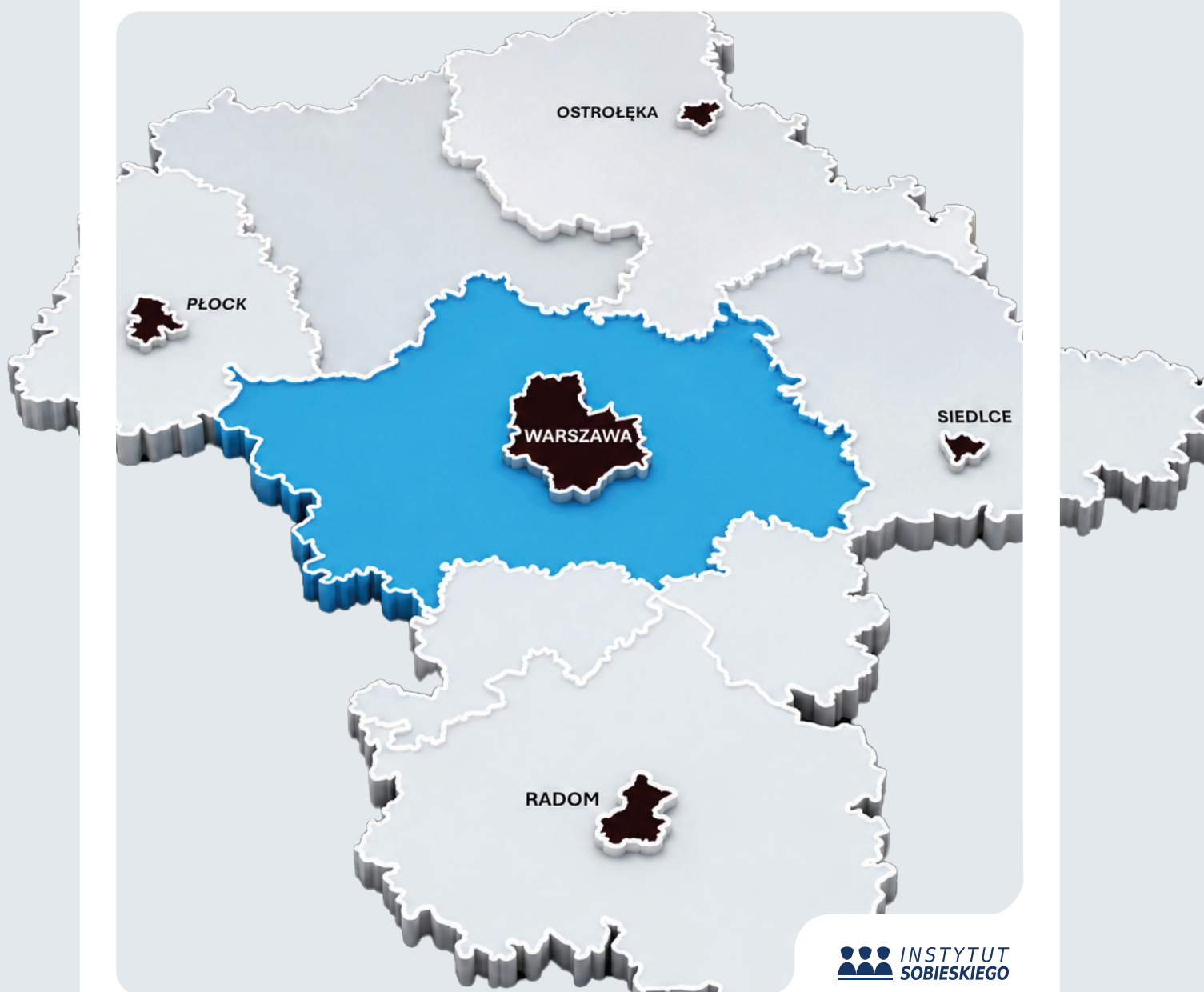

województwo
mazowieckie
5,5 mln

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Map Google.

3. KIERUNKI ZMIAN

DOTYCHCZASOWE KONCEPCJE ZMIAN

Obecnie obowiązujący zasadniczy podział terytorialny na szczeblu województw spotyka się z krytyką od chwili jego wprowadzenia. Wydaje się to nieuniknione, zważywszy, że nie jest owocem całościowej, spójnej koncepcji, lecz swoistą hybrydą, powstałą poprzez rozszerzenie zakładanego modelu województw dużych o kilka jednostek średniej wielkości. Pokłosiem tego jest nierównowaga wielkościowa układu, w tym omawiana tutaj osobliwość polegająca na nieproporcjonalnie wielkim obszarze regionu stołecznego. Krytyka kształtu województwa mazowieckiego, zasadzająca się z jednej strony na jego porównaniu z jednostkami sąsiednimi, z drugiej na rozpoznaniu wewnętrznej niespójności, pojawia się w szeregu analiz eksperckich. Kilka prac przedstawia nie tylko diagnozę, ale też koncepcyjne warianty zmian. Tutaj ograniczymy się do zestawienia tychże koncepcji, ich uzasadnienie można znaleźć w materiałach źródłowych. Zestawienie obejmuje wyłącznie koncepcje zmian powstałe po ostatniej reformie, wychodzące z obecnego stanu rzeczy, zawierające propozycje korekty kształtu województwa mazowieckiego.

Dariusz Sokółowski, *Niektóre uwarunkowania korekty podziału Polski na województwa*

„Przegląd Geograficzny”, t. 86, z. 4, s. 567–590.

Podstawą przedstawionych koncepcji zmian jest analiza obszarów tworzących potencjalne nowe województwa. Brano pod uwagę wielkość własną nowego miasta wojewódzkiego oraz wielkość przypadającego na nie regionu. Wśród rozważanych ośrodków znalazły się Płock i Radom. W pierwszym przypadku możliwość powstania nowego województwa wiązałaby się z wydzieleniem aglomeracji Warszawy jako odrębnej jednostki. Wówczas północna część obecnego województwa mazowieckiego utworzy województwo płockie.

WOJEWÓDZTWO STAROPOLSKIE W WARIANCIE 2, POWSTAJĄCE W WYNIKU KOREKTY WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Źródło: D. Sokołowski, *Niektóre uwarunkowania korekty podziału Polski na województwa*, „Przegląd Geograficzny” 2014, t. 86, z. 4, s. 567-590.

W przypadku Radomia wskazuje się na celowość połączenia jego okręgu w województwo dwubiegunowe z Kielcami. Koncepcja przedstawiona jest jako województwo staropolskie – wariant 2.

Piotr Łysoń, *Zróżnicowanie obszaru województwa mazowieckiego pod względem historycznym, demograficznym i warunków życia. Wnioski do korekty podziału terytorialnego*

Opinie i Ekspertyzy, 256, Kancelaria Senatu RP, 2017.

Jest to najbardziej wszechstronne opracowanie dotyczące omawianego tematu. Proponowane alternatywne koncepcje zmian poprzedza szeroka analiza różnorodnych czynników.

Wariant 1: woj. mazowieckie bez podregionu radomskiego. „Najprostszym i zarazem najbardziej uzasadnionym rozwiązaniem jest wyłączenie z woj. mazowieckiego podregionu radomskiego i połączenie go z woj. świętokrzyskim z przeniesieniem siedziby wojewody do Radomia i pozostawieniem zarządu województwa w Kielcach” (s. 12).

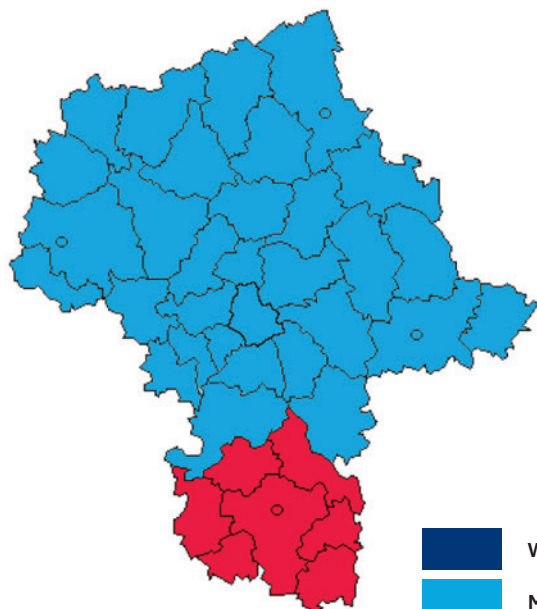
Wariant 2: woj. mazowieckie bez podregionu radomskiego, południowego Podlasia i pasa powiatów kurpiowskich. Poza rozwiązaniem z wariantu 1 powiększone zostaje województwo podlaskie – o okręgi Ostrołęki i Siedlec. Uzasadnieniem jest zjednoczenie historycznego Podlasia oraz północno-zachodniego Mazowsza (Łomża i Ostrołęka), jednorodnego etnograficznie.

Warianty 1A i 2A, prócz rozwiązań z wariantów 1 i 2, zakładają wydzielenie Warszawy w granicach gminy miejskiej jako miasta na prawach województwa.

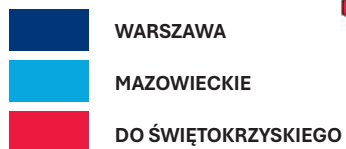
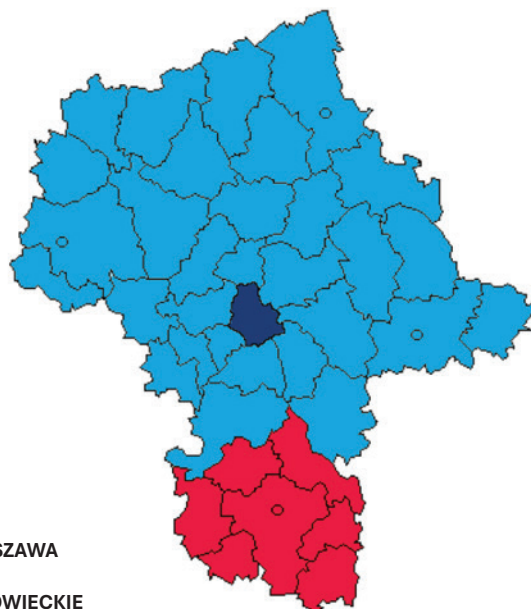
Wariant 3: podział woj. mazowieckiego bez podregionu radomskiego na woj. warszawskie oraz woj. mazowieckie, obejmujące powiaty północnego Mazowsza i południowego Podlasia. Jak wyżej, okręg radomski pozostaje związany z województwem świętokrzyskim. Pozostała, zasadnicza część województwa ulega podziałowi na dwie jednostki. Centralne województwo warszawskie obejmuje obecny region NUTS 2, a ponadto powiaty sochaczewski i żyrardowski na zachodzie oraz garwoliński i grójecki na południu. Znając już granice (wówczas) nowego regionu NUTS 2, jego rozszerzenie autor uzasadnia spójnością przestrzenną powstającego województwa; inaczej miałyby ono niekorzystny kształt pierścienia. Z regionów północnych i wschodnich tworzy się nowe województwo mazowieckie. Miastem wojewódzkim staje się Płock (z ewentualnym współdzieleniem funkcji z Ciechanowem, położonym bardziej centralnie); ponadto ze względu na kształt województwa zakłada się ustanowienie delegatur urzędów w Ciechanowie, Ostrołęce i Siedlcach.

WARIANTY PODZIAŁU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

WARIANT 1

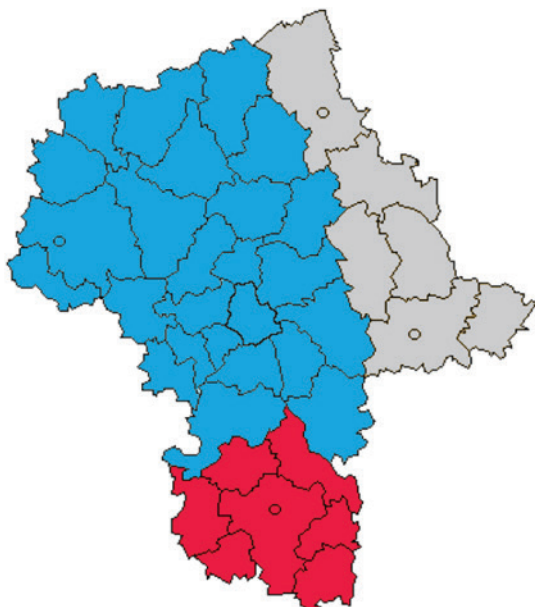
WARIANT 1A

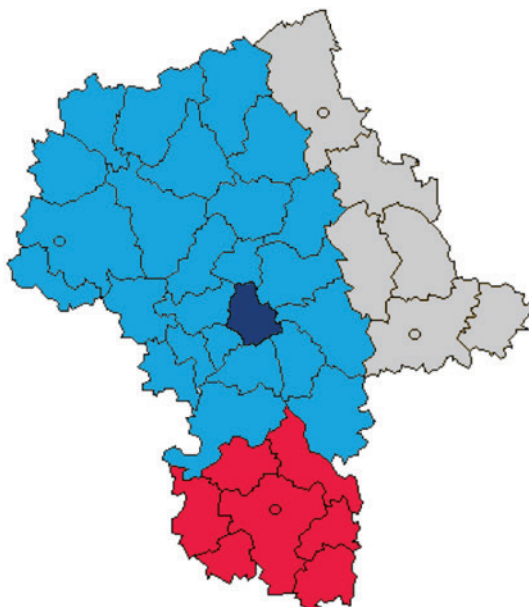
Źródło: P. Łysoń, *Zróżnicowanie obszaru województwa mazowieckiego pod względem historycznym, demograficznym i warunków życia. Wnioski do korekty podziału terytorialnego*, Opinie i Ekspertyzy, 256, Kancelaria Senatu RP, 2017.

WARIANTY PODZIAŁU WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

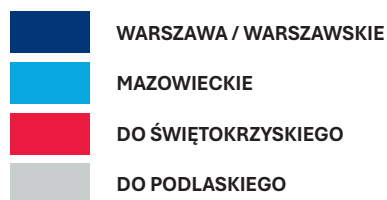
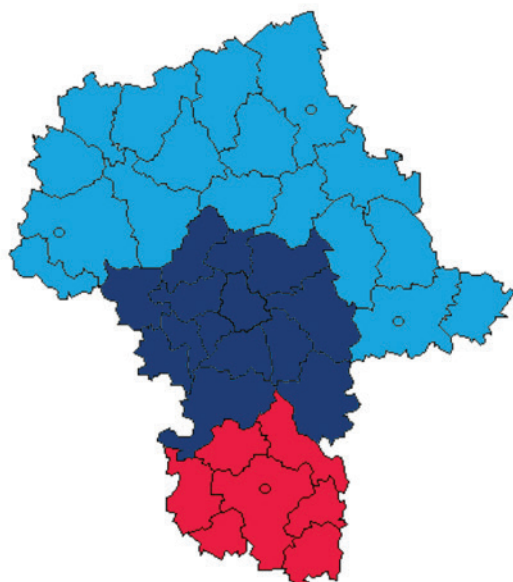
WARIANT 2

WARIANT 2A

WARIANT 3

Źródło: P. Łysoń, *Zróżnicowanie obszaru województwa mazowieckiego pod względem historycznym, demograficznym i warunków życia. Wnioski do korekty podziału terytorialnego.*

Przemysław Śleszyński, *Struktura społeczno-gospodarcza oraz trendy rozwojowe województwa mazowieckiego na tle regionów sąsiednich. Wnioski do korekty podziału terytorialnego (materiał analityczno-dyskusyjny)*

Opinie i Ekspertyzy, 257, Kancelaria Senatu RP, 2017.

Autor przeprowadza bardzo szeroką analizę czynników zróżnicowania wewnętrznego województwa mazowieckiego, tym samym potencjalnych kryteriów jego podziału. Przedstawiając wnioski, stwierdza, iż „W pierwszej kolejności do zmian w systemie administracyjno-terytorialnym nadaje się Warszawa i jej otoczenie” (s. 74). „Szczegółowe analizy pokazują, że zasadne jest silniejsze związanie kompetencyjno-administracyjne (związek komunalny gmin, powiat metropolitalny, województwo stołeczne) dotyczące co najmniej pierwszego pasa gmin graniczących ze stolicą, zwłaszcza w kierunku południowo-zachodnim” (s. 75).

Grzegorz Górski, Andrzej Potoczek, Joanna Górski-Szymczak, *O potrzebie reorganizacji terenowej administracji publicznej. W obliczu wyzwań związanych z bezpieczeństwem lokalnym*

w: G. Górski, A. Potoczek (red.), *Bezpieczeństwo lokalne – wybrane aspekty*
Monografie Kolegium Jagiellońskiego, Toruń 2020, s. 11–68.

Nawiązując do debaty nad możliwością podziału województwa mazowieckiego, autorzy postulują:

- wyłączenie Warszawy oraz okalających ją powiatów jako odrębnego województwa,
- podział pozostałej części województwa mazowieckiego na północnomazowieckie z Płockiem oraz południowomazowieckie z Radomiem” (s. 39).

Łukasz Zaborowski, *Koncepcja ustroju policentrycznego dla województwa „mazowiecko–staropolskiego” jako proponowany wzorzec planistyczny*

Instytut Sobieskiego, analiza, 26 X 2020, sobieski.org.pl/koncepcja-ustroju-policentrycznego-dla-województwa-mazowiecko-staropolskiego-jako-proponowany-wzorzec-planistyczny.

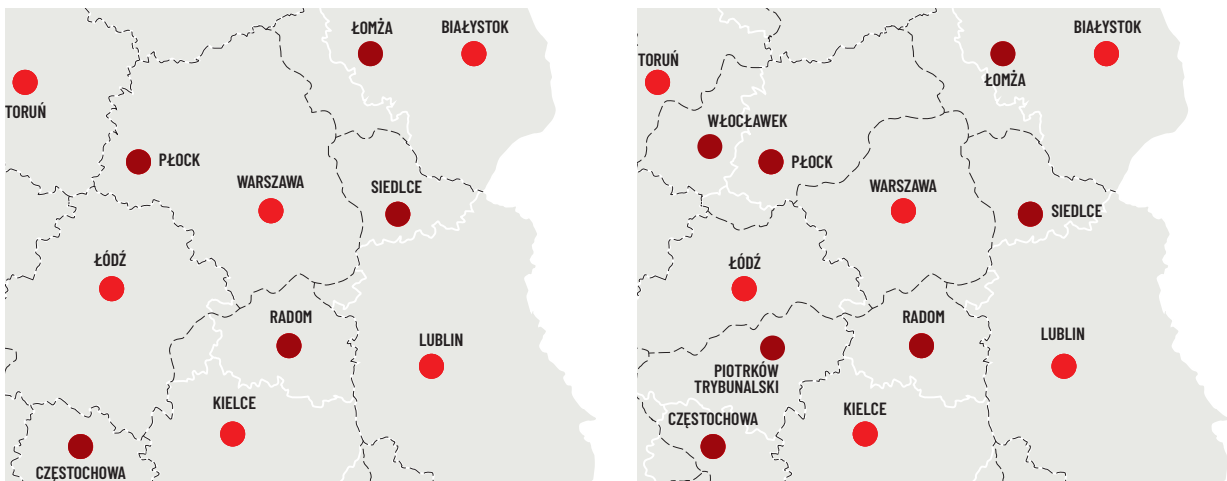
O tej autorskiej koncepcji należy wspomnieć ze względu na kolejny projekt podziału województwa mazowieckiego, który wywołał burzliwą debatę publiczną, jednak ostatecznie nie został opublikowany. Pochodzący z kręgów rządowych projekt zakładał powstanie dwóch województw: centralnego warszawskiego i „regionalnego” mazowieckiego – w granicach wprowadzonych (wówczas) niedawno regionów statystycznych NUTS 2.

Pomniejszone województwo mazowieckie miałyby kształt nieregularnego pierścienia i byłoby złożone z kilku regionów o niekoniecznie silnych wzajemnych powiązaniach. Wychodząc naprzeciw spodziewanym dysfunkcjom, zaproponowano „regionalizację” województwa. Zakłada ona formalne wyodrębnienie średniej wielkości regionów, dla których prowadzi się zindywidualizowaną politykę w zakresie strategii rozwoju, organizacji transportu publicznego, strategii i marki promocyjnej, edukacji regionalnej itp. Wzorzec ten wydaje się użyteczny również dla innych dużych województw o złożonej strukturze regionalnej.

Łukasz Zaborowski, Korekta układu województw – ku równowadze rozwoju
Instytut Sobieskiego, Warszawa 2023.

Dla omawianego zagadnienia znaczenie mają dwie alternatywne propozycje zmian. Wariant minimalny zakłada zmniejszenie województwa mazowieckiego na rzecz województw lubelskiego, podlaskiego i świętokrzyskiego. Okręgi Siedlce, Ostrołęki i Radomia przechodzą odpowiednio do jednostek zmieniających nazwy na: podlasko-mazowieckie, lubelsko-podlaskie i sandomierskie (lub staropolskie). Siedlce i Radom stają się drugimi miastami wojewódzkimi w modelu dwubiegunowym.

WOJEWÓDZTWA W OTOCZENIU OBECNEGO WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO PO KOREKCIE W WARIANTACH MINIMALNYM I RÓWNOWAŻĄCYM

Źródło: Ł. Zaborowski, *Korekta układu województw – ku równowadze rozwoju*, Instytut Sobieskiego, Warszawa 2023.

W wariantcie równoważącym zmierza się do ustanowienia dwóch rodzajów województw (w wymiarze przestrzennym, nie co do zakresu zadań). Pierwszy – to ograniczone terytorialnie jednostki głównych ośrodków metropolitalnych. Drugi rodzaj – większe powierzchniowo województwa wielośrodkowe, współtworzone przez pozostałe ośrodki regionalne i subregionalne. Z wariantu minimalnego utrzymane zostaje powiązanie Ostrołęki, Siedlec i Radomia z województwami sąsiednimi. Powstaje centralne województwo warszawskie, obejmujące region NUTS 2 oraz sąsiednie powiaty: na południowym zachodzie grójecki, sochaczewski, żyrardowski; na północnym wschodzie puttuski i wyszkowski; na południowym wschodzie garwoliński (bez najdalszych gmin). Natomiast region Płocka (z okręgiem Ciechanowa) współtworzy nowe województwo kujawsko-mazowieckie z regionem Włocławka, wyłączonym z województwa kujawsko-pomorskiego. Płock i Włocławek są miastami wojewódzkimi w modelu dwubiegunowym.

PODSUMOWANIE

Koncepcje można podzielić na następujące rodzaje: wewnętrzny podział województwa mazowieckiego bez zmian granic województw sąsiednich; podział województwa mazowieckiego ze zmianami granic województw sąsiednich, a w tym projekty zakładające jedynie powiększenie województw sąsiednich albo dopuszczające tworzenie nowych województw z uszczupleniem województw sąsiednich.

Wśród różnorodności poglądów warto zwrócić uwagę na powtarzające się propozycje rozwiązań szczegółowych. Po pierwsze, prawie wszystkie koncepcje zakładają wydzielenie małego terytorialnie województwa warszawskiego, obejmującego aglomerację stołeczną z niewielkim zapleczem regionalnym. Przy dopuszczeniu korekty granic zewnętrznych z sąsiednimi województwami najczęściej powtarzającym się postulatem jest przyłączenie okręgu radomskiego do województwa świętokrzyskiego. Bywa on podnoszony nie tylko w kontekście województwa mazowieckiego; argumentacja wychodzi raczej od wszechstronnych związków między rozdzielonymi regionami Kielc i Radomia. Wciąż często pojawiają się propozycje powiększenia województw wschodnich, najczęściej podlaskiego o okręg Ostrołęki, względnie także o wybrane powiaty z okręgu Siedlec. Te ostatnie bywają też wiązane z województwem lubelskim. W obu tych przypadkach uzasadnieniem jest podobieństwo regionów Polski wschodniej. Co do Płocka, proponuje się albo utrzymanie wspólnego województwa z Warszawą, albo utworzenie samodzielnej jednostki północnomazowieckiej.

NOWA KONCEPCJA ZMIANY

ZAŁOŻENIA WSTĘPNE

Celem proponowanych zmian jest utworzenie centralnego stołecznego województwa warszawskiego w kształcie nawiązującym do przedstawionych wcześniej standardów stosowanych w Europie, acz oczywiście przy zachowaniu priorytetu dla potrzeb specyficznych dla Polski i jej stolicy. Z dwóch stosowanych na kontynencie rozwiązań: minimalistyczny region w granicach gminy miejskiej (zwykle z towarzyszącą pierścieniową jednostką „podstołeczną”) albo umiarkowanej rozległości klasyczny region „ziemski” – wybieramy to drugie. Przestanki są dwie. Po pierwsze, rozwiązanie odcinające bezpośrednio zaplecze od miasta jawi się jako niefunkcjonalne. Wymaga ścisłej współpracy sąsiadujących jednostek w zakresie wszelkich zadań, które mają charakter aglomeracyjny, a zwłaszcza organizacji transportu podmiejskiego. Po drugie, odcięcie bezpośredniego zaplecza od miasta dodatkową granicą wyższego szczebla mogłoby utrudnić przeciwdziałanie suburbanizacji, dewastującej strefy podmiejskie polskich metropolii z Warszawą na czele.

Przyjmujemy zatem model klasycznego regionu „ziemskiego”, jednak ograniczonego terytorialnie. Obejmuje on co najmniej aglomerację Warszawy. Ponadto może być rozszerzony o obszary związane z Warszawą bardziej niż z sąsiednimi ośrodkami regionalnymi (lub subregionalnymi) leżącymi w promieniu około 100 km; są to: Łódź, Płock, Ostrołęka, Siedlce i Radom.

Przestanki do określenia tegoż „regionalnego” zaplecza są dwojakie, w istocie współzależne. Pierwsza to analiza odległości komunikacyjnych między Warszawą a wymienionymi ośrodkami. Kryterium jest maksymalizacja dostępności najbliższego ośrodka regionalnego (czy subregionalnego). Najważniejszy jest w tym względzie kształt sieci kolejowej, która jest podstawą organizacji transportu publicznego w skali aglomeracji i regionu. Zakłada się rozdzielenie ofert komunikacji regionalnej dla regionu Warszawy i dla regionów sąsiednich (j.w.). Sprzyja temu ustanowienie granicy województwa warszawskiego w promieniu 50–80 km od centrum Warszawy.

Drugą przestanką są faktyczne więzi społeczno-gospodarcze, które obrazuje zasięg funkcjonalnego obszaru miejskiego. Stosownie do niego nowe województwo warszawskie może być bardziej lub mniej rozszerzone w danym kierunku. Jednak zgodnie z praktyką europejską zakłada się, iż system miejski Warszawy może (umiarkowanie) wkraczać do sąsiednich województw. Pogranicza jednostek administracyjnych zawsze cechują się ciężeniem w przeciwnych kierunkach, co więcej, są zmienne w czasie. Nie ma powodu, by dodatkowo „administracyjnie” wzmacniać kierunek metropolii stołecznej, wobec czego granicę wyznacza się umiarkowanie „na korzyść” sąsiedniego ośrodka. Korygowany w ten sposób realny zasięg FOM Warszawy odpowiada promieniowi wskazanemu wyżej jako odpowiedniemu dla komunikacji regionalnej.

Pozostałe regiony obecnego województwa mazowieckiego zostaną potraktowane dwojako. Regiony północne i wschodnie utworzą odrębne, policentryczne województwo. Natomiast okręg radomski zostanie powiązany z województwem świętokrzyskim.

Zakłada się, że wszystkie województwa po korektach będą wpisywać się w ogólne parametry obecnego układu, w szczególności posiadać w granicach co najmniej jedno duże miasto (powyżej 100 tys. mieszkańców) oraz łączną liczbę ludności na poziomie co najmniej 1 mln. Ponadto zachowają względną zwartość przestrzenną; tym samym wykluczamy tworzenie jednostek o pokroju pierścienia, jak również jednostek posiadających quasieksklawy o nikłym powiązaniu przestrzennym z zasadniczą częścią.

W założeniu koncepcja dotyczy korekty szczebla województw bez dotykania szczebli lokalnych. Przyjmuje się zatem powiat za najmniejszą jednostkę składową modyfikowanych województw. Opcjonalne miejscowe korekty granic powiatów mogą zostać zasugerowane, o ile służyć to będzie zachowaniu większej spójności proponowanych jednostek regionalnych.

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE

Punktem wyjścia do określenia kształtu województwa warszawskiego jest region statystyczny NUTS 2, obejmujący całą aglomerację Warszawy w ścisłym rozumieniu. Ponadto w województwie warszawskim powinien znaleźć się obszar lotniska budowanego w ramach projektu CPK wraz z bezpośrednim otoczeniem. Lotnisko powstaje na styku granic trzech powiatów: grodzkiego, sochaczewskiego i żyrardowskiego, a tym samym na granicy regionów NUTS 2. To pierwszy argument za tym, by wyjściowy stołeczny region NUTS 2 powiększyć o wymienione dwa powiaty z regionu NUTS 2 mazowieckiego regionalnego.

Po drugie, w świetle układu sieci osadniczej Żyrardów stanowi „zamykający” ośrodek w stosunku do aglomeracji warszawskiej, analogicznie do Mińska na wschodzie i Nowego Dworu na północy, które – odmiennie – zaliczono bezpośrednio do warszawskiej jednostki NUTS 2. Sochaczew leży w podobnej odległości od Warszawy, na równoległej linii kolejowej łączącej go z metropolią; różnicą jest brak pasma aglomeracji wybiegającego w jego kierunku. Jeśli nie same miasta, to przyległe do nich gminy zaliczone są do funkcjonalnego obszaru miejskiego Warszawy.

Po trzecie, podregion NUTS 3 żyrardowski grupuje powiaty po „silniejszej”, południowo-zachodniej stronie Warszawy, wykazując wyższe wskaźniki rozwoju gospodarczego i wyższy poziom zjawisk niż obszary sąsiadujące z aglomeracją z innych stron. W szczególności znaczące jest tu porównanie ze wschodnim powiatem mińskim, który został zaliczony bezpośrednio do regionu NUTS 2 warszawskiego.

Województwo warszawskie w wariantcie minimum liczy 3,44 mln ludności. Granica rozciąga się najdalej od centrum Warszawy na ok. 70 km w kierunku zachodnim, a maksymalnie zbliża się na odległość ok. 30 km w kierunkach północnym i południowym.

KONCEPCYJNE WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE - WARIANT MINIMALNY, NA TLE OBECNEGO WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO I PODZIAŁU STATYSTYCZNEGO

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.mazovia.pl.

WOJEWÓDZTWO PŁOCKO-SIEDLECKIE

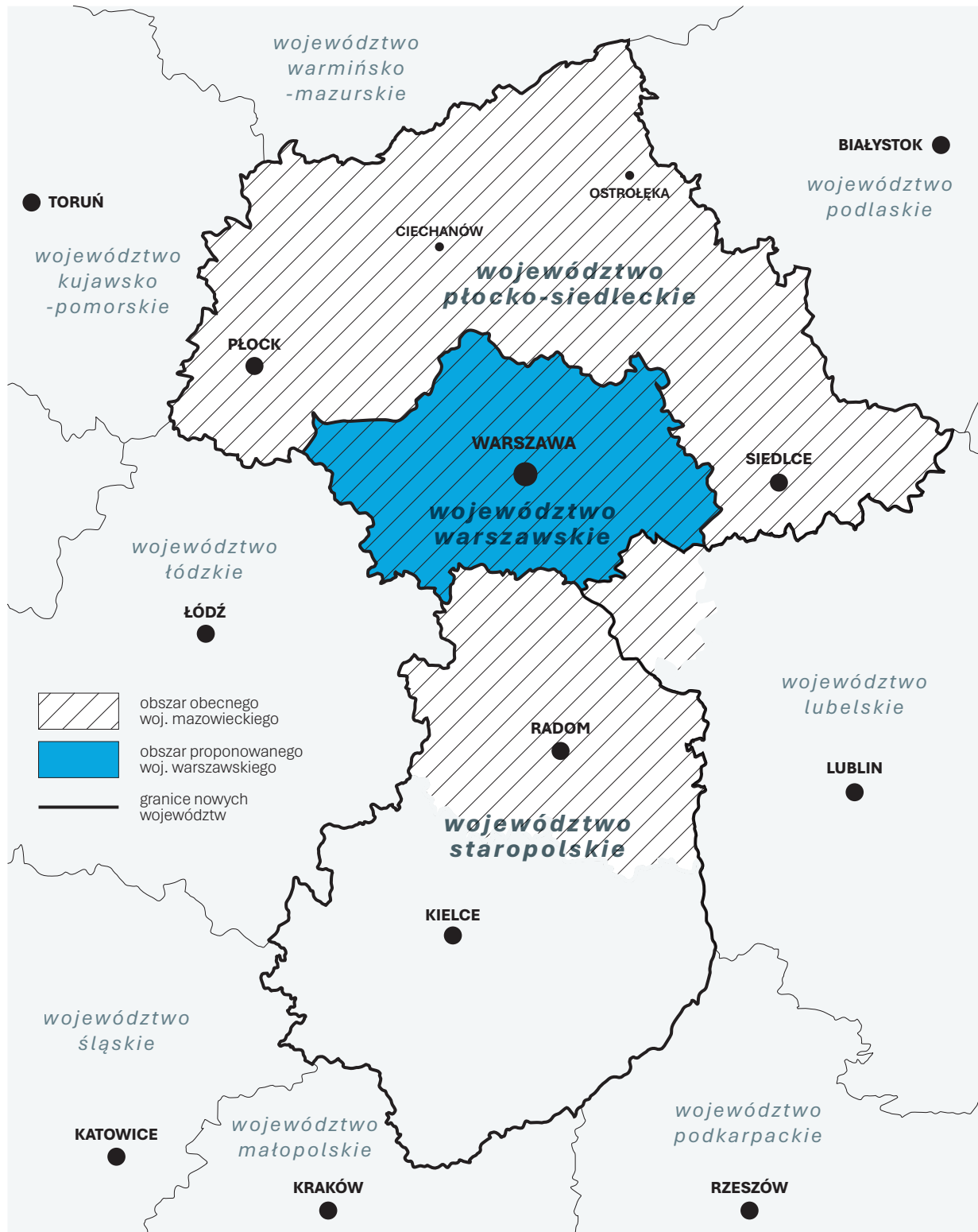
W przypadku wyodrębnienia województwa warszawskiego rozwiązaniem ograniczającym ingerencję w obecny układ województw jest utworzenie województwa płocko-siedleckiego. Jest ono zdefiniowane jako regiony pozostałych ośrodków województwa mazowieckiego, względnie samodzielne, należące do makroregionu Warszawy.

W wariantcie wyjściowym obejmuje ono „półpierścień” okręgów zewnętrznych obecnego województwa mazowieckiego od kierunku północnego zachodniego po kierunek wschodni, a mianowicie: podregiony NUTS 3 płocki, ciechanowski i ostrołęcki w całości; podregion NUTS 3 siedlecki oprócz powiatu garwolińskiego. Powiat garwoliński zostaje pominięty jako (w zasadzie) niemający łączności terytorialnej z resztą rozpatrywanego obszaru.

Województwo ma policentryczny charakter, za czym powinny iść rozwiązania instytucjonalne. W ramach modelu dwubiegunowego następuje podział głównych organów między Płock i Siedlce. Ponadto wybrane instytucje wojewódzkie zostają zdeglomerowane do Ciechanowa i Ostrołęki. W każdym z czterech głównych ośrodków powstają biura obsługi urzędów: marszałkowskiego i wojewódzkiego, z gwarancją załatwienia na miejscu wszystkich spraw urzędowych.

Województwo płocko-siedleckie w wariantcie wyjściowym liczy 1,29 mln mieszkańców, przewyższając pod tym względem obecne województwa lubuskie, opolskie, podlaskie i świętokrzyskie. Województwo w takim bądź podobnym kształcie funkcjonuje w obiegu naukowym jako (zmodyfikowane) „mazowieckie” albo „północnomazowieckie”. Proponowana odmienna nazwa – „płocko-siedleckie” – ma na celu symboliczne dowartościowanie jego głównych ośrodków. Ponadto jest bardziej adekwatna do struktury jednostki, której część południowo-wschodnia nie jest historycznym Mazowszem.

WOJEWÓDZTWA WARSZAWSKIE, PŁOCKO-SIEDLECKIE I STAROPOLSKIE – WARIANT MINIMALNY

Źródło: Opracowanie własne.

OKRĘG RADOMIA W WOJEWÓDZTWIE STAROPOLSKIM

Powiązanie okręgu Radomia z województwem świętokrzyskim jawi się jako najbardziej oczywista korekta obecnego układu województw, nie tylko w obrębie analizy przypadku województwa mazowieckiego. Jest odtworzeniem funkcjonalnego regionu aglomeracji staropolskiej, a z punktu widzenia kulturowego – rdzenia historycznej Sandomierszczyzny. Powstające województwo przyjmuje kształt zbliżony do województwa kieleckiego sprzed reformy roku 1975. Możliwa, acz niekonieczna, zmiana nazwy na „staropolskie” podkreśla nowe otwarcie w modelu dwubiegunowym z Kielcami i Radomiem jako miastami wojewódzkimi.

Poza usunięciem dysfunkcyjnej granicy rozcinającej zaplecze Radomia i miast nad Kamienną istotną zaletą rozwiązania jest powiększenie małego województwa świętokrzyskiego. Jest to tym ważniejsze, że środkowa część aglomeracji staropolskiej należy do obszarów o najwyższym ubytku demograficznym w skali kraju. Z uchodzącego za najstarsze świętokrzyskie po proponowanej zmianie awansuje do grona średnich województw. Staropolskie w wariantcie podstawowym obejmuje obecne województwo świętokrzyskie oraz podregion NUTS 3 radomski; liczy 1,73 mln ludności, przewyższając w tym względzie obecne województwa warmińsko-mazurskie i zachodniopomorskie.

PRZYPORZĄDKOWANIE POWIATÓW OBRZEŻNYCH

Po określeniu wariantu wyjściowego pozostały nieprzyporządkowane dwa powiaty: garwoliński i grójecki. Ponadto zaproponowany kształt województwa warszawskiego przyjęto jako minimalny. Dopuszcza się możliwość powiększenia go o powiaty z pierwszego pierścienia przyległego do jednostki w wariantcie minimalnym. Rozważane będą następujące czynniki przyporządkowania: odległość komunikacyjna, zaliczenie do funkcjonalnego obszaru miejskiego, inne związki na poziomie regionalnym (np. okręg sądowy, diecezja) oraz przynależność historyczna. Ponadto wybrane przyporządkowanie danego powiatu nie powinno wiązać się z istotnym zmniejszeniem zawartości którejś z modyfikowanych jednostek.

Kryterium odległościowe zakłada porównanie odległości od Warszawy w stosunku do sąsiedniego ośrodka rangi co najmniej subregionalnej; korygowane wagą ośrodka w ten sposób, że większy ośrodek przyciąga silniej i posiada szersze zaplecze względem sąsiedniego ośrodka niższej rangi. Ponadto jako preferencję kierunku powiązania uwzględnia się przebieg głównych tras komunikacyjnych, w szczególności kolejowych.

Rozważając czynniki dla powiatów obrzeżnych, uwzględniono również powiaty z otoczenia CPK, zaliczone do województwa warszawskiego już w wariantcie wyjściowym. Pominięto natomiast powiat siedlecki, gdyż Siedlce jako ośrodek (sub)regionalny z założenia powinny pozostać poza jednostką stołeczną. Jeżeli któryś powiat jest wewnętrznie zróżnicowany pod względem któregoś z czynników, oprócz miasta powiatowego wskazano kursywą wybrany alternatywny ośrodek o odmiennym wskazaniu.

CZYNNIKI PRZYPORZĄDKOWANIA POWIATÓW (LUB ICH CZĘŚCI) DO OŚRODKÓW NADRZĘDNYCH WEDŁUG PRZYJĘTYCH CZYNNIKÓW

Powiat Część powiatu	Dostępność kolejowa	Dostępność drogowa	Funkcjonalny obszar miejski	Okręg sądowy	Diecezja Kościoła katolickiego	Kraina historyczna
Płońsk Czerwińsk	Warszawa –	Ciechanów Płock	– Warszawa	Płock	Płock	Mazowsze
Pułtusk Świercze	– Ciechanów	Ciechanów	– Warszawa	Ostrołęka	Płock	Mazowsze
Wyszków Długosiodło Zabrodzie	Ostrołęka / Warszawa	Ostrołęka / Warszawa Ostrołęka Warszawa	– – Warszawa	Ostrołęka	Łomża Łomża Warsz.–Praga	Mazowsze
Węgrów Grębków Łochów	– – Warszawa	Siedlce Siedlce Siedlce / Warszawa	– – Warszawa	Siedlce	Drohiczyn Siedlce Drohiczyn	Podlasie Mazowsze Podlasie
Garwolin Piława Żelechów	Warszawa Warszawa –	Warszawa Warszawa Siedlce	– Warszawa –	Siedlce	Siedlce	Mazowsze Mazowsze Małopolska
Grójec Chynów Nowe Miasto	– Warszawa –	Warszawa Warszawa Radom	– Warszawa –	Radom	Warszawa Warszawa Łowicz	Mazowsze
Żyrdów Wiśkitki	Warszawa –	Warszawa	– Warszawa	Płock	Łowicz	Mazowsze
Sochaczew Iłów Teresin	Warszawa – Warszawa	Warszawa Płock Warszawa	– – Warszawa	Płock	Łowicz Łowicz Warszawa	Mazowsze

Źródło: Opracowanie własne.

W przypadku wszystkich rozważanych powiatów obrzeżnych pojawiają się argumenty zarówno za przynależnością do centralnego województwa warszawskiego, jak i do regionów zewnętrznych. W szczególności jest to widoczne w wymiarze związków instytucjonalnych, czego przykładem jest okręg sądowy, wszystkie rozważane powiaty są bowiem powiązane z sąsiednimi ośrodkami (sub)regionalnymi, a nie z Warszawą. Podobnie rzecz ma się, jeśli chodzi o więzi społeczne (na przykładzie diecezji kościelnej); tu jedynie powiat grójecki (acz też nie cały) daje wskazanie na Warszawę. Ponadto przynależność historyczno-kulturowa odróżnia stronę wschodnią, gdzie większość powiatu węgrzowskiego to historyczne Podlasie; a połowa powiatu garwolińskiego – ziemia stężycka należąca do Małopolski.

Mocnym argumentem za przyłączeniem części obszaru do jednostki Warszawy jest dostępność komunikacyjna, często przekładająca się na faktyczne więzi funkcjonalne – nasilone dojazdy w ramach funkcjonalnego obszaru miejskiego. Dotyczy to zwłaszcza części powiatów sochaczewskiego i żyrardowskiego na zachodzie oraz pogranicza powiatów węgrowskiego i wyszkowskiego wzdłuż linii kolejowej do Białegostoku; w mniejszym stopniu – bliższych części powiatów garwolińskiego i grójeckiego na południu. Z drugiej strony, zwłaszcza w powiatach grójeckim i węgrowskim, znajdują się obszary, które stosunek odległości każe wiązać z sąsiednimi ośrodkami regionalnymi.

Podsumowując, widzimy niejednoznaczność wskazań, która jest typowa dla obszarów pogranicznych. Przyjmujemy, iż więzi instytucjonalne i społeczne pozwalają utrzymać wstępne określenia granicy między województwami warszawskim i płocko-siedleckim. Argument zasięgu funkcjonalnego obszaru miejskiego nie przesądza sprawy. Standardem europejskim jest umiarkowane wkraczanie FOM stołecznego do sąsiednich regionów administracyjnych. Argumentem za przyjętym rozgraniczeniem jest także uzyskiwana wysoka zwartość terytorialna obu jednostek. Wreszcie posłankowym argumentem za utrzymaniem powiatów w województwie „zewnątrznym” jest równowaga wielkościowa.

Co do dwóch powiatów południowych, wstępnie nieprzyporządkowanych – w wariantcie minimalnym zostają one powiązane z województwami sąsiednimi, odpowiednio lubelskim i staropolskim. Jest to rozwiązanie konsekwentne w stosunku do rozstrzygnięcia na północy, gdzie podobnie położone powiaty pograniczne pozostawiono poza jednostką stołeczną.

Jednak opcjonalnie powiaty te mogą zostać włączone do województwa warszawskiego. W pierwszej kolejności dotyczy to powiatu grójeckiego – z trzech przyczyn. Po pierwsze, wykazuje on cechy „mocniejszej” południowo-zachodniej strony Warszawy, czego wyrazem jest przynależność do podregionu NUTS 3 żyrardowskiego. Po drugie, styka się on z projektowanym województwem warszawskim na dość długim odcinku granicy, przebiegającym stosunkowo blisko Warszawy. Odległość ta „zmniejsza się” w przypadku polepszenia połączeń komunikacyjnych, co jest zakładane w projekcie CPK (jako podmiejska kolej piaseczyńsko-grójecka); można wówczas spodziewać się rozszerzenia funkcjonalnego obszaru miejskiego Warszawy w tym kierunku. Po trzecie wreszcie, powiat grójecki jako rdzennie mazowiecki, nie wpisuje się w potencjalne województwo staropolskie pod względem historyczno-kulturowym (choć w tym kontekście nazwa „staropolskie” i tak jest bardziej neutralna niż „świętokrzyskie”).

W drugiej kolejności w województwie warszawskim może pozostać także powiat garwoliński. Przemawia za tym zwłaszcza dostępność komunikacyjna. Jakkolwiek związki funkcjonalne z Warszawą nie są tutaj przesądzające: w tym wymiarze do Warszawy ciąży również duża północna część województwa lubelskiego. Posłankowym argumentem za opcją lubelską jest także charakterystyka społeczno-gospodarcza powiatu, zbliżająca go bardziej do Polski wschodniej niż do metropolii stołecznej.

Przyporządkowując oba omawiane powiaty do województwa warszawskiego – nazwijmy to tutaj wariantem maksymalnym – uzyskujemy podział województwa mazowieckiego według wariantu 3., zaproponowanego przez dr. Piotra Łysonia (2017). Jednostka taka liczy 3,64 mln mieszkańców, o 200 tys. więcej niż w wyjściowym wariantcie minimalnym.

W przypadku obu powiatów można też rozważyć możliwość korekty granic na tym szczeblu. Do województwa warszawskiego weszłyby zasadnicze części powiatów z Garwolinem i Grójcem, natomiast skrajne, najbardziej odległe gminy – do województw sąsiednich. W przypadku powiatu garwolińskiego podział taki uzasadniają także względy historyczno-kulturowe.

NOWE JEDNOSTKI NA TLE UKŁADU WOJEWÓDZTW

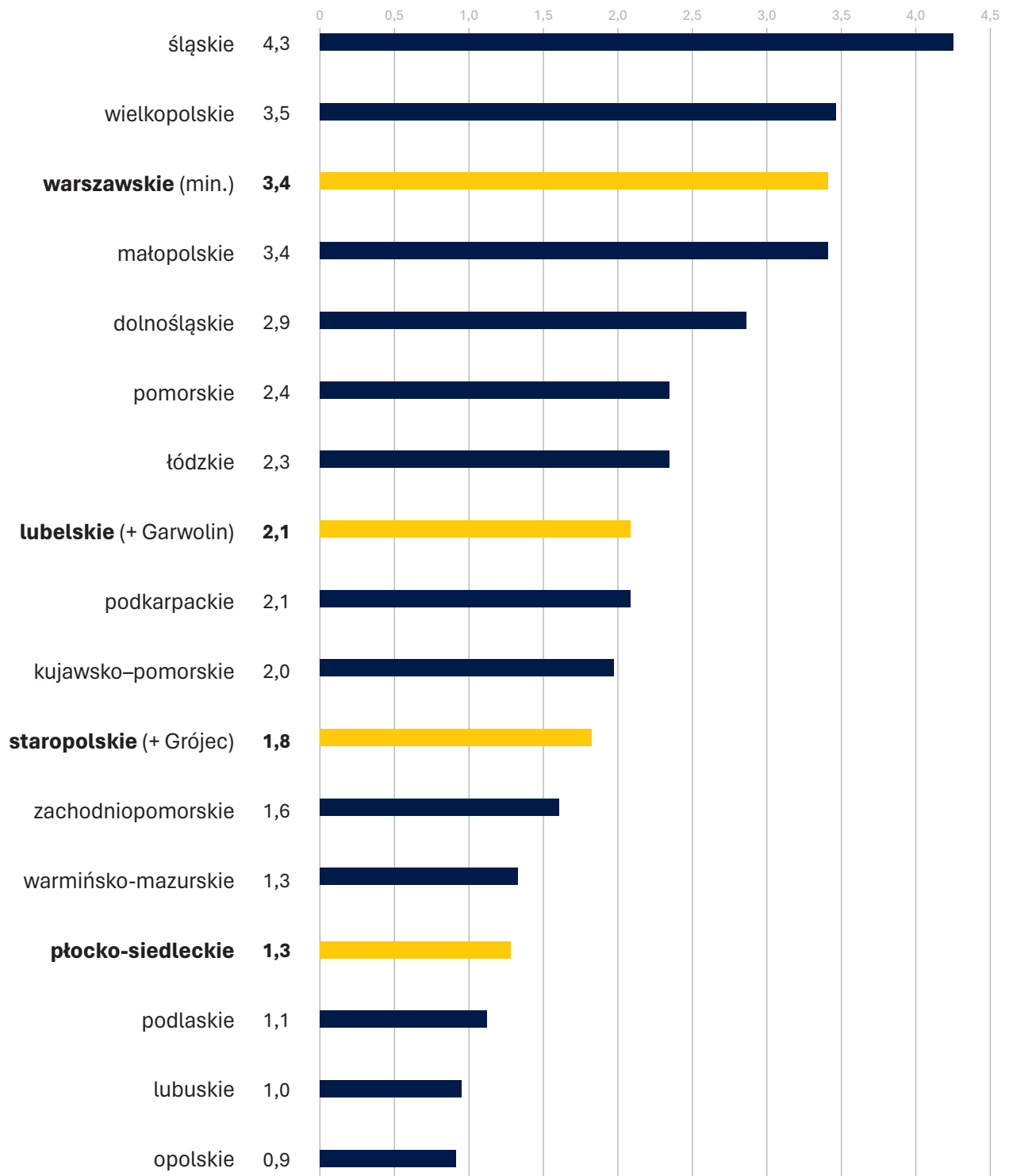
Do celów porównawczych przyjęto dwa warianty podziału – minimalny i maksymalny. W pierwszym województwo warszawskie składa się z regionu NUTS 2 oraz powiatów sochaczewskiego i żyrardowskiego. W drugim wchodzi doń ponadto powiaty garwoliński i grójecki.

WARIANTY PODZIAŁU – PORÓWNANIE WIELKOŚCI WOJEWÓDZTW W UJĘCIU LICZBY LUDNOŚCI

	STAN OBECNY	WARIANT MINIMALNY	WARIANT MAKSYMALNY
Liczba województw	16		17
Województwo największe (mln)	5,51		4,29
Województwo najmniejsze (mln)		0,93	
Rozpiętość: największe – najmniejsze (mln)	4,28		3,36
Stosunek: największe / najmniejsze	5,92		4,61
Wartość środkowa (mln)	2,03		2,06
Średnia arytmetyczna (mln)	2,34		1,68
Odchylenie standardowe (mln)	1,25	0,97	1,01
Stosunek: odchylenie standardowe / średnia	0,54	0,44	0,46

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

WOJEWÓDZTWA PO ZMIANIE - WARIANT MINIMALNY - WEDŁUG LICZBY LUDNOŚCI (MLN)

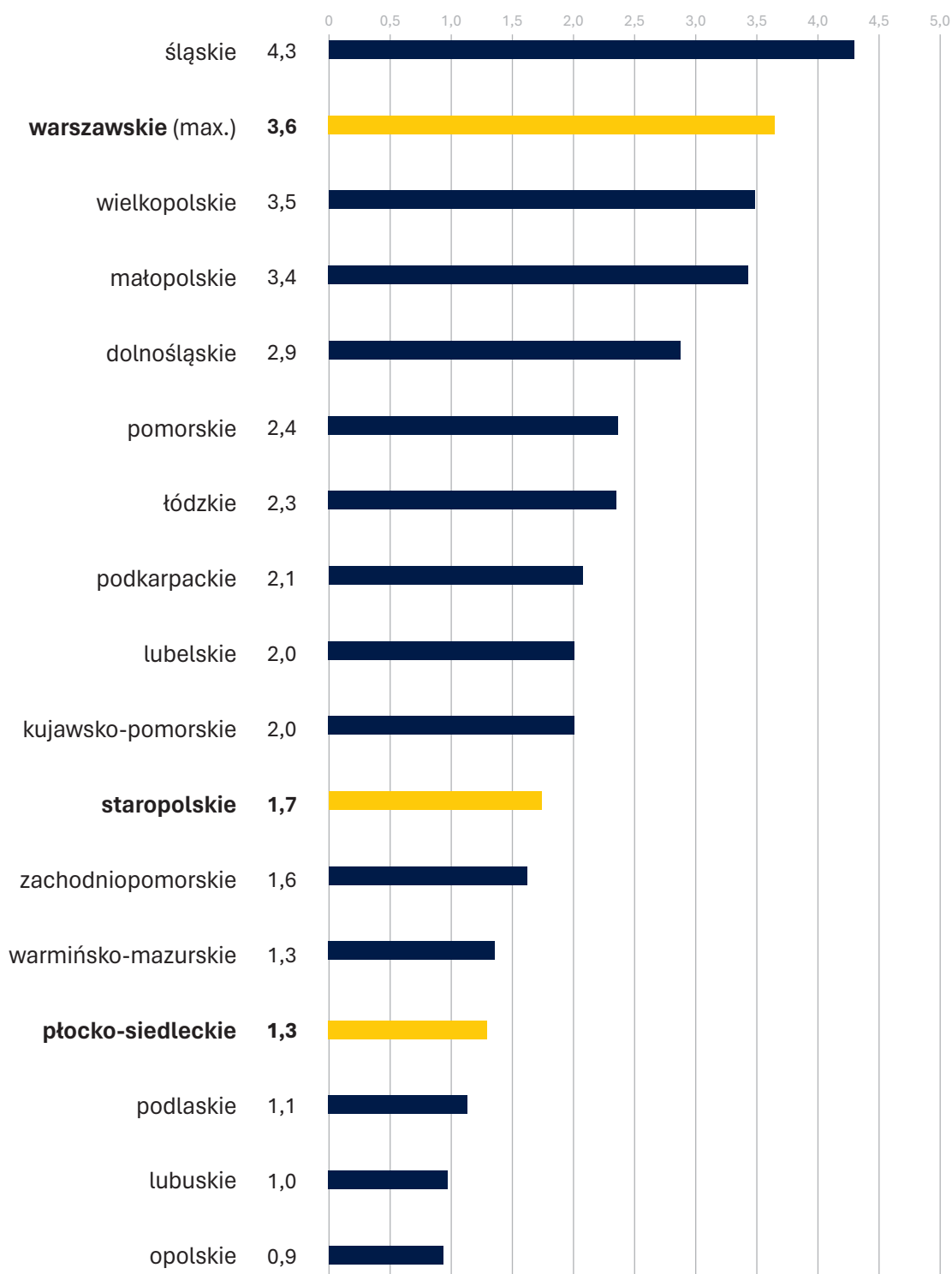
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W stosunku do obecnego układu w obu porównywanych wariantach liczba województw wzrasta do 17. Wskutek podziału mazowieckiego największym ludnościowo województwem staje się województwo śląskie z liczbą 4,3 mln ludności; najmniejszym niezmiennie pozostaje województwo opolskie, liczące 930 tys. mieszkańców. Województwo warszawskie w wariantcie maksymalnym znajduje się na 2. miejscu w nowym układzie województw. W wariantcie minimalnym zajmuje miejsce 3., między – niemal równej wielkości województwami – wielkopolskim i małopolskim.

Odpowiednio zmniejsza się rozpiętość wielkościowa: obecnie mazowieckie przewyższa opolskie 5,9 raza, natomiast po zmianie – proporcja śląskiego do opolskiego wynosi 4,6. Miarą ogólnego zróżnicowania wielkościowego jednostek jest stosunek odchylenia standardowego do średniej. W obecnym układzie wynosi on 0,54. Po korekcie zmniejszy się znacząco, do wartości ok. 0,45.

Zwiększenie równowagi układu zawdzięczamy z jednej strony podziałowi wielkiego województwa mazowieckiego, z drugiej – powiększeniu małego świętokrzyskiego. Nowe województwo staropolskie w każdym wariantcie awansuje do środkowego przedziału wielkościowego. Nowe województwo płocko-siedleckie, jakkolwiek lokuje się w dolnej części zestawienia, z powodzeniem wpisuje się w obecne standardy wielkościowe.

WOJEWÓDZTWA PO ZMIANIE – WARIANT MAKSYMALNY – WEDŁUG LICZBY LUDNOŚCI (MLN)

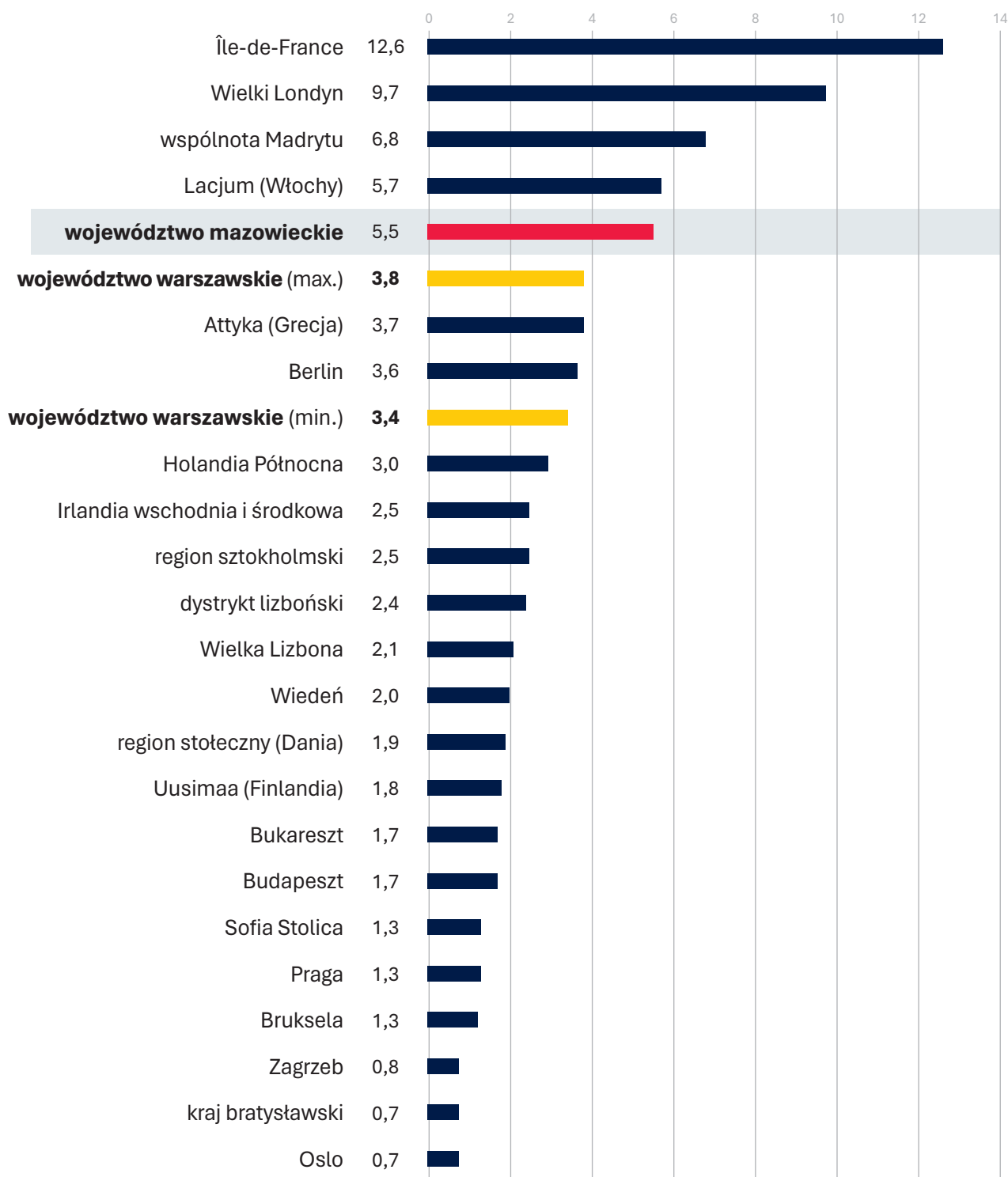
ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE A REGIONY STOŁECZNE W EUROPIE

Postawmy teraz koncepcyjne województwo warszawskie – w wariantach minimalnym i maksymalnym – na tle omawianych wcześniej stołecznych regionów administracyjnych w Europie. Zwrócimy uwagę w szczególności na zmiany w zestawieniach, w których województwo mazowieckie wyróżniało się skrajnymi charakterystykami.

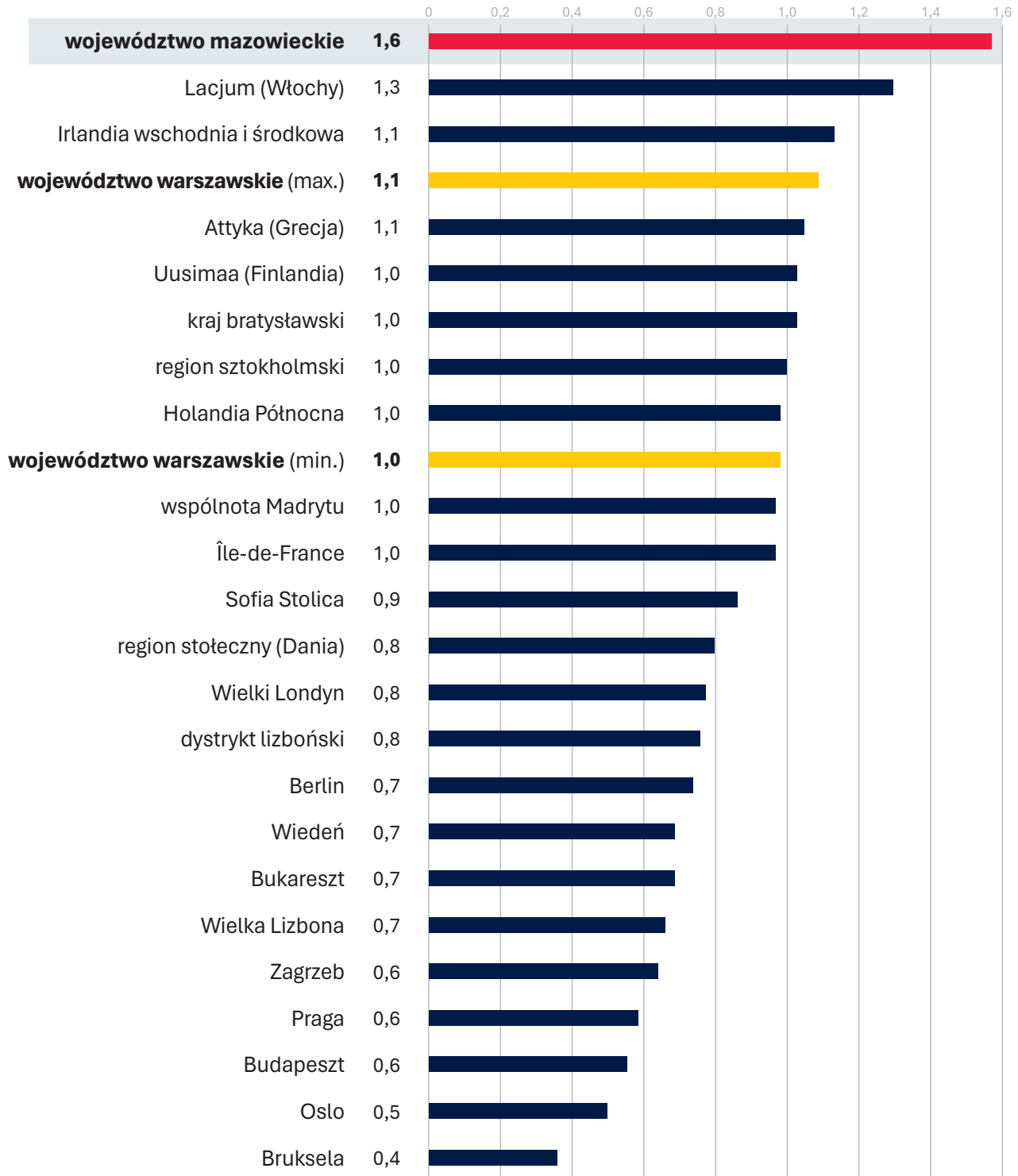
Z liczbą ludności ok. 3,5 mln mieszkańców, nowe województwo warszawskie utrzymuje dość wysoką pozycję wśród 22 porównywanych regionów stołecznych. Plasuje się na 7. miejscu, pomiędzy Berlinem a Holandią Północną. Umiarkowanie wypada nowa jednostka w ujęciu ilorazu liczby ludności województwa do funkcjonalnego obszaru

KONCEPCYJNE WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE A REGIONY STOŁECZNE WEDŁUG LICZBY LUDNOŚCI (MLN), 2025

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych z państwowych urzędów statystycznych.

KONCEPCYJNE WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE A REGIONY STOŁECZNE WEDŁUG ILORAZU LICZBY LUDNOŚCI REGIONU DO LICZBY LUDNOŚCI FUNKCJONALNEGO OBSZARU MIEJSKIEGO

ŹRÓDŁO: Opracowanie własne na podstawie danych z państwowych urzędów statystycznych.

miejskiego stolicy. Wartość około 1 – oznaczająca równą wielkość powyższych – jest typowa dla stołecznych regionów administracyjnych z zapleczem „ziemskim”. Dotyczy to zwłaszcza wariantu minimalnego, w którym z wartością 0,98 warszawskie lokuje się minimalnie poniżej Holandii Północnej, a minimalnie wyżej od regionu Madrytu i Île-de-France.

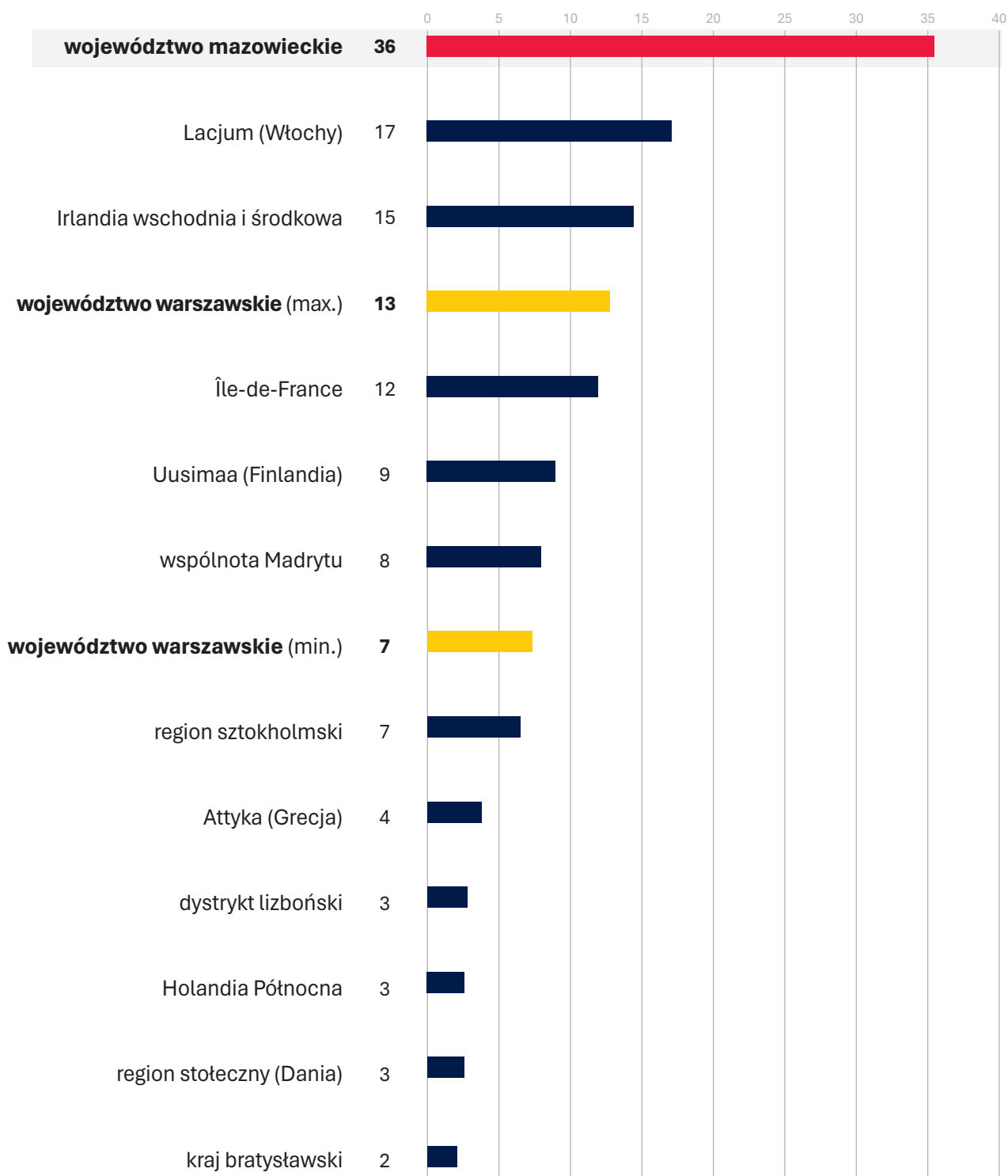
Podobną zmianę widzimy, porównując powierzchnię jednostek. Województwo warszawskie w ujęciu minimalnym zajmuje 7,4 tys. km². Plasuje się na 6. miejscu wśród regionów 22 stolic, nieco poniżej wspólnoty Madrytu, a przed regionem Sztokholmu. W wariantcie maksymalnym województwo warszawskie – na pozycji 4., z wartością 9,9 tys. km², nadal plasuje się niżej od Île-de-France, a tym bardziej od rozległego Lacjum.

Powyższe przekłada się na gęstość zaludnienia. Mimo znacznego ograniczenia rozmiaru proponowane województwo warszawskie nadal zalicza się do rzadziej zaludnionych regionów stołecznych. W wariantcie minimalnym gęstość jego zaludnienia wynosi 467 osób/km², lokując je w sąsiedztwie regionów Bratysławy i Sztokholmu, natomiast znacznie poniżej Kopenhagi, nie wspominając o Madrycie czy Paryżu. W opcji maksymalnej (298) spada poniżej Lacjum, przewyższając jedynie peryferyjne regiony Dublina i Helsinek.

Mimo stosunkowo dużej powierzchni (na tle regionów w Europie) koncepcyjne województwo warszawskie w obu wariantach posiada stosunkowo zwarty kształt, dość równomiernie rozłożony wokół aglomeracji stołecznej. Maksymalne odległości granicy jednostki od centrum Warszawy wynoszą odpowiednio dla wariantów 70 i 85 km, podczas gdy dla regionu Madrytu jest to 85 km, dla Île-de-France – 90 km, a dla regionu Sztokholmu – 95 km. Jednocześnie granice województwa są tak wyznaczone, by zamykał się w nich standardowy zasięg obsługi komunikacją publiczną o zasięgu regionalnym, a tym bardziej aglomeracyjnym.

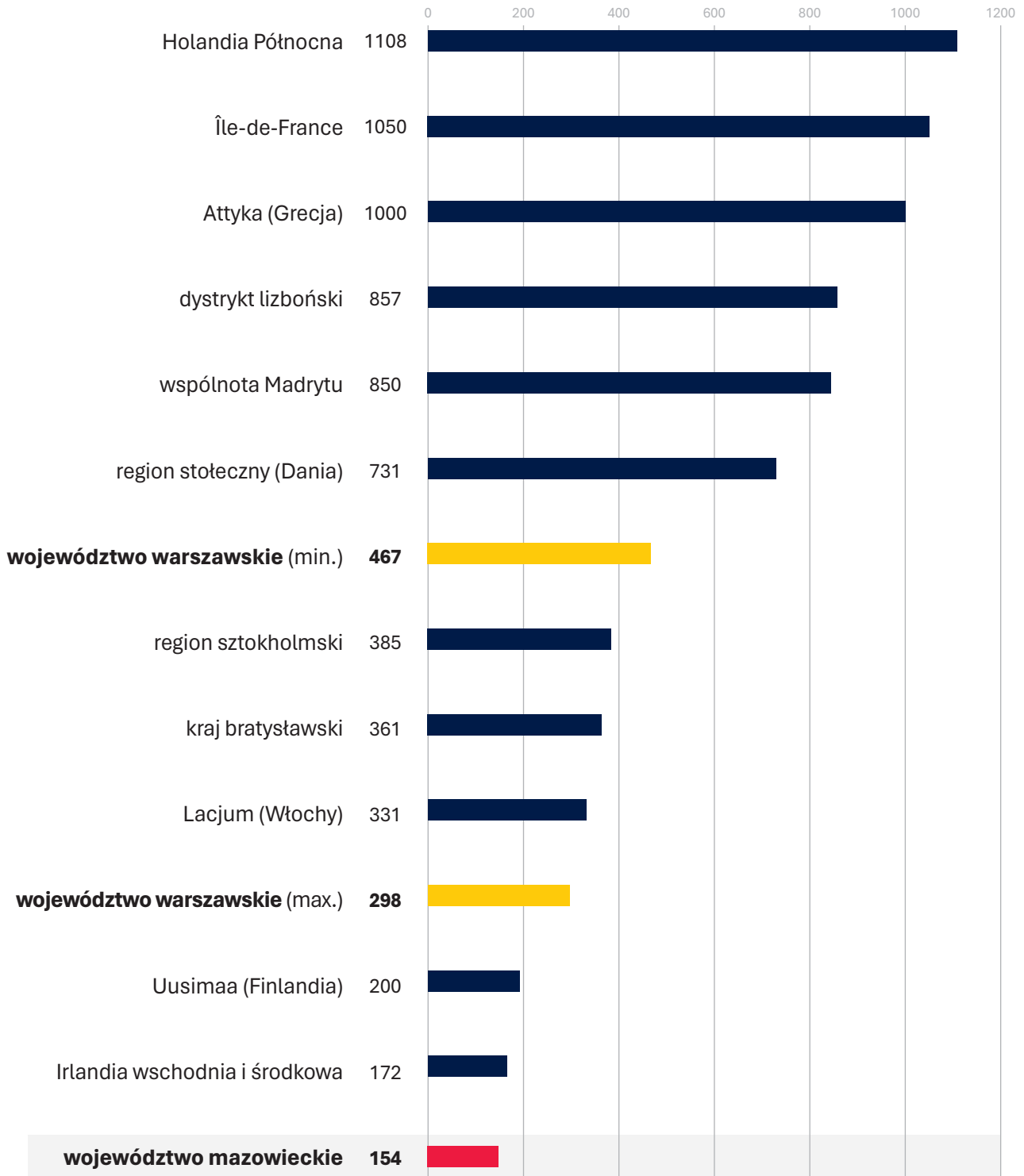
W świetle tej analizy widzimy, iż proponowane rozwiązania wpisują się w standardy europejskie. Zaproponowane ograniczenie terytorialne województwa stołecznego jawi się jako umiarkowane. Większość stolic posiada wężiej zakrojone, „gęstsze” regiony administracyjne; dotyczy to również typowych regionów „ziemskich”.

KONCEPCYJNE WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE A REGIONY STOŁECZNE „ZIEMSKIE” WEDŁUG POWIERZCHNI (TYS. KM²), 2025

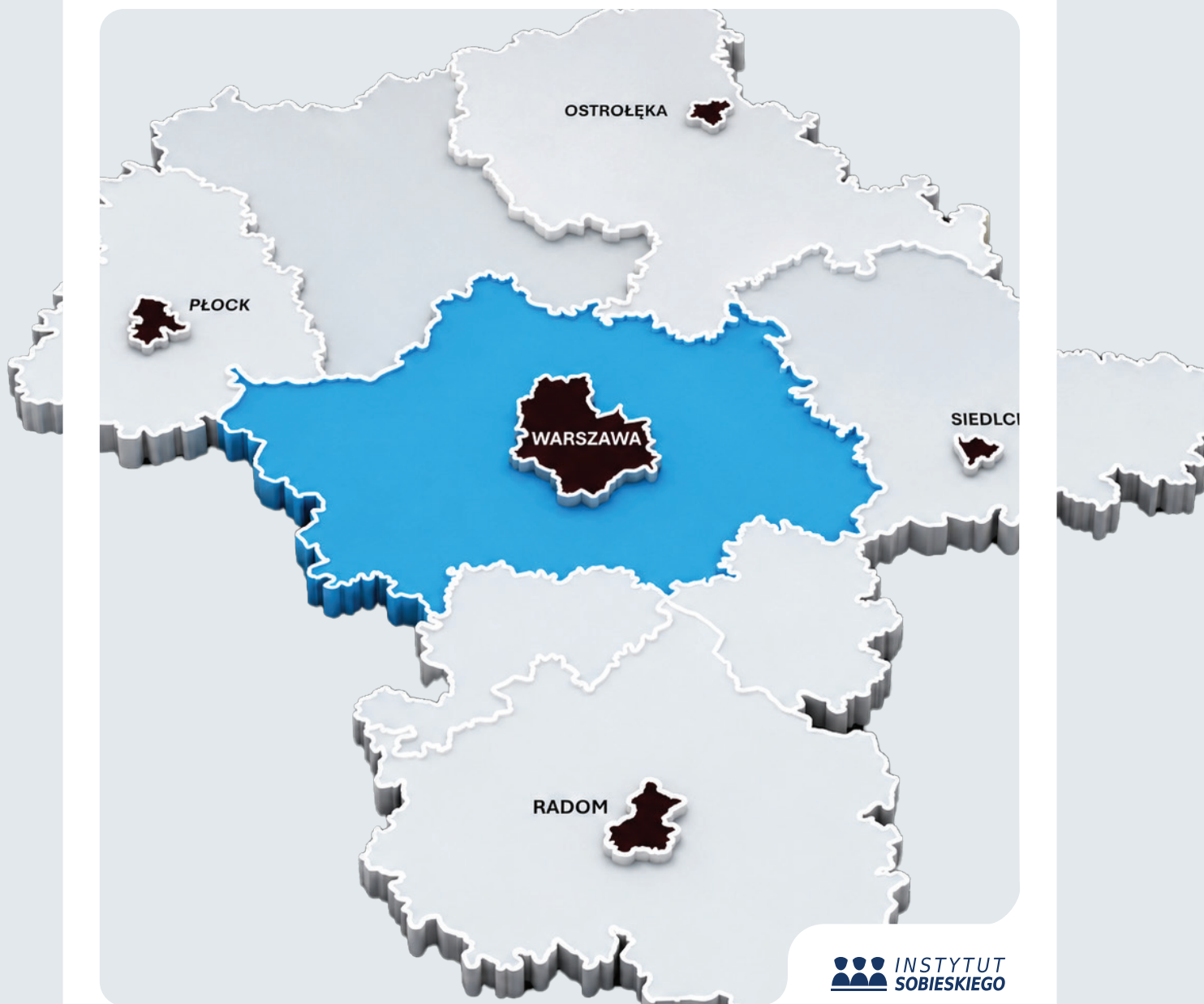
ŹRÓDŁO:

KONCEPCYJNE WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE A REGIONY STOŁECZNE „ZIEMSKIE” WEDŁUG GĘSTOŚCI ZALUDNIENIA (OS./KM²), 2025

ŹRÓDŁO:

WNIOSKI

Przedmiotem niniejszej pracy jest stołeczne województwo mazowieckie. Podjęto w niej próbę odpowiedzi na pytanie, jak prezentuje się ono na tle innych regionów stołecznych w Europie; a następnie jak wpisuje się w przestrzeń kraju, zarówno w jego podział administracyjny, jak i sieć osadniczą. Efektem przeprowadzonych analiz jest koncepcja zmiany układu województw w otoczeniu Warszawy, tak by możliwie najlepiej odpowiadał on jej funkcji metropolii stołecznej.

Do porównania wybrano 22 większe państwa europejskie. Wśród ich stolic Warszawa jako funkcjonalny obszar miejski z 3,5 mln ludności jest podobna do Aten i Brukseli; znacznie mniejsza niż Paryż, Londyn, Madryt. Niewielki udział systemu miejskiego Warszawy w liczbie ludności kraju (9%) stawia Polskę, obok Niemiec i Włoch, wśród najbardziej policentrycznych państw w Europie. Funkcjonalny obszar miejski Warszawy jest natomiast stosunkowo rozległy przestrzennie. Maksymalną rozciągłością (90 km) dorównuje niemal FOM Paryża, przewyższa systemy Berlina i Madrytu.

Pod względem liczby regionów administracyjnych – 16 województw – Polska lokuje się w środku stawki badanych państw. Typowe polskie województwo – mediana to 2 mln ludności – jest w skali Europy dość duże. Przeciętnie większe regiony mają nieliczne z badanych krajów, takie jak Francja i Niemcy. Wartości środkowe dla poszczególnych krajów częściej mieszczą się w przedziale 0,8–1,2 mln. Panuje tu zresztą duże zróżnicowanie, wbrew obiegowym opiniom o istnieniu „standardów unijnych” w tym względzie.

Jeśli chodzi o wpisanie regionu stołecznego w ustrój terytorialny państwa, spotykamy dwa zasadniczo odmienne podejścia. Pierwsze to ujęcie „wąskie”, kiedy stołeczny region administracyjny wydzielony jest w granicach gminy miejskiej – tak mają Berlin, Budapeszt, Praga, Wiedeń. Drugie – „szersze”, gdy stolica jest ośrodkiem zwykłego regionu administracyjnego, obejmującego również zaplecze „ziemskie”. To Paryż w Île-de-France, Rzym w Lacjum, Ateny w Attyce czy Warszawa w województwie mazowieckim.

Na jednostki stołeczne spośród 22 badanych krajów województwo mazowieckie, pod względem liczby mieszkańców – 5,3 mln, zajmuje piąte miejsce. Ludniejsze są tylko Île-de-France i Wielki Londyn, dalej wspólnota Madrytu i Lacjum. Wszystkie pozostałe regiony stołeczne nie przekraczają 4 mln ludności. Mazowieckie jest na pierwszej

pozycji w ujęciu względnym, w wymiarze stosunku liczby ludności regionu administracyjnego do funkcjonalnego obszaru miejskiego stolicy. Województwo przewyższa FOM Warszawy ponad półtora raza. Tymczasem w Europie nawet duże regiony „ziemskie” często liczą mniej mieszkańców niż system miejski stolicy.

Powyższe wynika z wielkiej rozległości terytorialnej województwa mazowieckiego, niemającej analogii w Europie. Jest ono ponad dwukrotnie większe od następnego w kolejności włoskiego Lacjum; kilkukrotnie – od największych ludnościowo Île-de-France i wspólnoty Madrytu. Granice województwa rozciągają się na blisko 150 km od centrum stolicy (i to w dwóch przeciwnych kierunkach). W przypadku Paryża i Madrytu maksymalne odległości nie przekraczają 90 km. Nawet największe stołeczne jednostki administracyjne ograniczają się zwykle do samego regionu funkcjonalnego miasta stołecznego, nie sięgając po sąsiednie układy regionalne. Przeciętnie europejska stolica ma najbliższe samodzielne duże miasto (czyli leżące poza stołeczną aglomeracją) w odległości kilkudziesięciu kilometrów. I regułą jest, że należy ono do oddzielnego regionu administracyjnego, zwykle będąc jego siedzibą. Nawet w przypadku ogromnego Paryża sąsiednie Orlean i Rouen (po 110 km) są stolicami odrębnych regionów.

Wśród 22 badanych przypadków województwo mazowieckie jako jedyne posiada w swoich granicach dwa samodzielne duże miasta – Płock i Radom – odległe od centrum Warszawy o 95 km. Najbliższy ośrodek wojewódzki – Łódź – jest oddalony aż o 120 km. Dwustutysięczny Radom okazuje się największym w Unii Europejskiej samodzielnym miastem należącym do stołecznej jednostki administracyjnej. Jest to tym bardziej osobliwe, że do czasu ostatniej reformy to miasto nigdy nie należało do regionu administracyjnego z siedzibą w Warszawie. Co więcej, Płock, Radom oraz Siedlce, dziś skupione w wielkim województwie stołecznym, mają długą, sięgającą początków XIX wieku, tradycję jako ośrodki odrębnych regionów administracyjnych.

W skali kraju województwo mazowieckie jest największe zarówno ludnościowo, jak i obszarowo. To znów jedyny taki przypadek wśród 22 badanych państw. Powszechną zasadą jest, że jednostka stołeczna, zazwyczaj wyróżniająca się pod względem liczby ludności, jest dla równowagi znacznie ograniczona terytorialnie.

Na podstawie tego porównania zaproponowano zmianę układu województw w otoczeniu Warszawy. W efekcie miałyby powstać mniejsze województwo warszawskie, jako typowa jednostka „stołeczna” odpowiadająca konkurencji europejskiej. Wybrano przy tym model klasycznego „ziemskiego” regionu administracyjnego, obejmującego nie tylko samo miasto stołeczne, ale też całą jego aglomerację wraz z niewielkim zapleczem regionalnym. W wariantie minimum województwo tworzą: statystyczny region NUTS 2 warszawski stołeczny oraz powiaty sochaczewski i żyrardowski. Czynnikiem decydującym o ich wyborze jest położenie na „najsilniejszym rozwojowo”, kierunku zachodnim, w sąsiedztwie głównego pasma aglomeracji warszawskiej; ponadto istotne znaczenie ma lokalizacja Portu Polska (CPK), który wraz z bliskim otoczeniem powinien należeć do jednostki stołecznej. Tak określone województwo warszawskie liczy 3,44 mln mieszkańców. Jego granice rozciągają się od centrum Warszawy maksymalnie na ok. 70 km.

Północna część województwa mazowieckiego tworzy z kolei nowe województwo płocko-siedleckie. Obejmuje ono „półpierzcień” okręgów zewnętrznych obecnej jednostki – od kierunku północno-zachodniego po kierunek wschodni, a mianowicie: podregiony NUTS 3 płocki, ciechanowski i ostrołęcki w całości; podregion NUTS 3 siedlecki oprócz powiatu garwolińskiego (ze względu na jego odrębność przestrzenną). Województwo jest z założenia policentryczne; w ramach modelu dwubiegunowego następuje podział głównych organów między Płock i Siedlce, ponadto wybrane instytucje wojewódzkie zostają zdeglomerowane do Ciechanowa i Ostrołęki. Województwo płocko-siedleckie z zapasem wpisuje się w standardy wielkościowe obecnego układu. Mając 1,29 mln mieszkańców, przewyższa województwa lubuskie, opolskie, podlaskie i świętokrzyskie.

Na południu – proponowane powiązanie podregionu NUTS 3 radomskiego z województwem świętokrzyskim jest realizacją bodaj najczęściej pojawiającego się postulatu dotyczącego korekty obecnego układu. Odtworzony zostaje region aglomeracji staropolskiej, rdzeń historycznej Sandomierszczyzny. Województwo staropolskie przyjmuje strukturę dwubiegunową, z Kielcami i Radomiem jako miastami wojewódzkimi. Jednostka liczy 1,73 mln ludności, dzięki czemu małe województwo świętokrzyskie awansuje do grona województw średnich.

„Nieprzydzielone” dwa powiaty na południe od Warszawy: – garwoliński i grójecki – w wariantcie „minimalnym” zostają powiązane odpowiednio z województwami lubelskim i staropolskim. Jednak opcjonalnie mogą wejść do nowego województwa warszawskiego; zwłaszcza powiat grójecki, który współtworzy „mocny” podregion NUTS 3 żyrardowski. W „maksymalnym” wariantcie, z wymienionymi dwoma powiatami, województwo warszawskie liczy 3,64 mln mieszkańców.

Nowe województwo warszawskie, w przeciwieństwie od obecnego mazowieckiego, dobrze wpisuje się wielkościami w regionalny szczebel zasadniczego podziału terytorialnego Polski. Niemniej pozostaje drugim bądź trzecim (zależnie od wariantu) pod względem liczby ludności województwem w kraju. Dzięki pomniejszeniu jednostki stołecznej, a także powiększeniu małego województwa świętokrzyskiego, istotnie podnosi się równowaga wielkościowa układu.

Nowe województwo warszawskie koresponduje też z innymi regionami stołecznymi w Europie. Wśród 22 przypadków według liczby ludności lokuje się na 7. miejscu, między Berlinem a Holandią Północną. Powierzchnią upodabnia się do wspólnoty Madrytu. Obejmując liczbę ludności podobną do warszawskiego funkcjonalnego obszaru miejskiego, województwo rozciąga się maksymalnie na 70 albo 85 km od centrum Warszawy wobec wartości 85 km dla Madrytu i 90 km dla Paryża. Zaproponowane ograniczenie terytorialne polskiej jednostki stołecznej należy uznać za umiarkowane, zważywszy, że pod względem gęstości zaludnienia pozostanie ona w końcowej strefie zestawienia.

Promień kilkudziesięciu kilometrów to standardowy zasięg obsługi transportem publicznym w skali regionalnej. Takie określenie granic województwa będzie sprzyjać racjonalizacji komunikacji kolejowej. Warto zauważyć, że granica w odległości 50–70 km od Warszawy nie jest żadnym novum. Tak przebiega obecnie granica między województwami mazowieckim i łódzkim (tu też mamy jedyny odcinek, który odziedziczy nowe województwo warszawskie). Odpowiada to optymalnemu zasięgowi komunikacji regionalnej. Jednocześnie między Łodzią i Warszawą kursują obecnie pociągi przyspieszone, umożliwiające (dość znaczące) codzienne dojazdy do Warszawy z Łodzi i jej regionu. Połączenia są współorganizowane przez sąsiadujące województwa, względnie samodzielnie przez jedno (jako Łódzka Kolej Aglomeracyjna). Ponadto istnienie granicy województw pociąga za sobą obowiązek zapewnienia komunikacji międzywojewódzkiej przez organizatora krajowego, co przekłada się na większą dostępność pociągów pospiesznych. W świetle tego przykładu formułowana czasem obawa, że po podziale województwa mazowieckiego „pociągi przestaną jeździć”, jest nieuzasadniona. Oczywiście należy przygotować rozwiązania na czas dewolucji. Obecny wojewódzki przewoźnik – Koleje Mazowieckie – może zostać przekazany nowym sąsiadującym województwom poprzez podział udziałów w spółce. Wspólny operator transportu publicznego ułatwi kontynuację obsługi w okresie przejściowym.

Druga obawa pojawiająca się w kontekście proponowanego podziału województwa wynika z pytania o finansową samodzielność nowej jednostki „pozawarszawskiej”. Dyskusja na ten temat odbyła się już w związku z niezrealizowanymi projektami reformy z ostatniej dekady. W opracowaniu sporządzonym na zlecenie Kancelarii Senatu RP dr T.M. Budzyński rozważa budżet województwa powstającego z regionów zewnętrznych obecnego województwa mazowieckiego. „Biorąc pod uwagę zarówno stronę dochodową, jak i wydatkową oraz deficyt budżetu nowego województwa mazowieckiego, należy uznać, iż mieści się bardzo blisko średnich wartości statystycznych dla obecnych województw Polski. Oznacza to sytuację średniego wyposażenia w dochody i zakres wydatków oraz deficytu. Nowe województwo mazowieckie nie jest zatem ani «bogate» ani «biedne», należy do grupy «średniaków»” (s. 11). Analiza dotyczy wprawdzie jednostki w innym kształcie terytorialnym, jednak pozwala optymistycznie patrzeć na możliwość samodzielnego bytu także proponowanego województwa płocko–siedleckiego.

Za przeszkodę w dokonywaniu korekty zasadniczego podziału terytorialnego bywa też uznawana trwałość unijnego podziału statystycznego. Mamy tu jednak do czynienia z odwróceniem hierarchii ważności. To podział statystyczny jest wtórny wobec podziału administracyjnego. Zgodnie z Konstytucją RP zasadniczy podział terytorialny uwzględnia „więzi społeczne, gospodarcze lub kulturowe” (art. 15). Jeśli zatem uwzględnia je w sposób niezadowalający, to nie tylko można, ale należy go zreformować. Statystyka, również unijna, musi się do tego dostosować. Polska nie zrzekła się prawa do swobodnego kształtowania swoich podziałów wewnętrznych. Pucza nas przykład Portugalii, która wprowadziła nowy szczebel wspólnot międzygminnych ustawą z roku 2013, a Komisja Europejska rok później wydała rozporządzenie dostosowujące do nich jednostki NUTS 3. Francja wprowadziła nowy podział na regiony, zostawiając jednostki NUTS 2 w granicach starych. Tutaj zaś proponujemy tylko miejscową korektę układu administracyjnego, a nie zmiany w skali całego kraju.

Państwa europejskie wzmacniają swoje stolice na arenie międzynarodowej, a jednocześnie redukują ich wewnętrzną rolę administracyjną. Berlin, Budapeszt, Bukareszt, Praga, Wiedeń – jako regiony ograniczone są do rozmiaru gminy miejskiej. Amsterdam i Kopenhaga nie są siedzibami władz lokalnych regionów administracyjnych. Nie przeszkadza im to budować pozycji kontynentalnych metropolii. Sąsiadujące z Kopenhagą Malmö, które samo jest trzecim miastem w Szwecji i posiada własny obszar metropolitalny, widzi też korzyści ze współpracy pod marką „Wielka Kopenhaga”. Okazuje się, że granica nie tylko regionalna, ale i państwowa nie musi być przeszkodą.

Celem wydzielenia województwa warszawskiego jest zwiększenie efektywności zarządzania sprawami specyficznymi dla stołecznego obszaru metropolitalnego, unikatowymi w skali kraju. Warto określić własną specjalizację i zaprzestać marnowania zasobów na wątki poboczne. Dlatego należy uwolnić Warszawę od zadań, które niekoniecznie musi wykonywać stolica. Różnego rodzaju mniej zaawansowane funkcje mogą być z powodzeniem realizowane w innych ośrodkach. Dotyczy to również administracji o zasięgu regionalnym, w zakresie spraw spoza aglomeracji stołecznej. Czy jest jakieś racjonalne uzasadnienie, dla którego urząd wojewódzki czy marszałkowski w Warszawie musi zajmować się sprawami peryferyjnej gminy na dalekich Kurpiach albo na nadbużańskim Podlasiu, pod granicą białoruską? Czy nie należy przyjąć, że sprawy te lepiej zrozumieją i z większą uwagą obsłużą urzędnicy w Płocku lub Siedlcach? Czyż ogrom spraw z odległych regionów nie czyni warszawskiej administracji jeszcze mniej wydajną? Wszystkie te niekonieczne zadania angażują w Warszawie zasoby, które mogłyby przyczyniać się do wzmocnienia funkcji ogólnopaństwowych albo międzynarodowych; do budowania pozycji naszej stolicy jako metropolii o znaczeniu kontynentalnym. A jeżeli uwolnione kadry okażą się nadmiarowe, mogą przenieść się – najczęściej: wrócić – do innych regionów z pożytkiem dla równoważenia rozwoju kraju.

Można odnieść wrażenie, iż spektakularny wzrost gospodarczy, będący udziałem Polski w ostatnich dekadach, nieco usypia naszą czujność, jeśli chodzi o zagadnienia strategiczne. Skoro jest tak dobrze, po co coś zmieniać? To krótkowzroczny sposób myślenia. Nawet jeśli sytuacja w jakiejś dziedzinie jest w miarę zadowalająca, warto zastanawiać się, co można zrobić, by była optymalna. Jedną z takich spraw, których „nie widać” na co dzień, jest struktura terytorialna państwa, w tym zasadniczy podział administracyjny, będący jednym z najsilniejszych narzędzi polityki przestrzennej. Jest to sprawa, która wymaga nie tylko namysłu eksperckiego, ale i wstuchania się w potrzeby zainteresowanych społeczności regionalnych. Oby niniejsze opracowanie stało się matym przyczynkiem do takiej debaty.

ŹRÓDŁA

1. TŁO PORÓWNAWCZE

- Complak K., *Stolice państw jako zagadnienie konstytucyjne*, w: Supernat J. (red.), *Między tradycją a przyszłością w nauce prawa administracyjnego: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Bociowi*, Wrocław 2009.
- Danielewicz J., *Zarządzanie obszarami metropolitalnymi wobec globalnych procesów urbanizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.
- Jeżewski J. (red.), *Samorząd terytorialny i administracja w wybranych krajach. Gmina w państwach Europy Zachodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999.
- Kaczmarek T., *Region administracyjny w badaniach geograficznych*, w: *Przekształcenia Regionalnych Struktur Funkcjonalno-Przestrzennych*, t. IV, Instytut Geograficzny Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999, s. 63–74.
- Kaczmarek T., *Struktury terytorialno-administracyjne i ich reformy w krajach europejskich*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2005.
- Kamler M. (red.), *Europa. Regiony i państwa historyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Rajca L., *Samorząd terytorialny w Europie Zachodniej*, Dom Wydawniczy „Elipsa”, Warszawa 2010.
- Sroka A., *Hiszpańska droga do federalizmu*, Wrocław 2008.
- Wróbel S. (red.), *Samorząd terytorialny państw europejskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012.

EUROPA

- Metodyka określania funkcjonalnych obszarów miejskich: oecd.org/en/data/datasets/oecd-definition-of-cities-and-functional-urban-areas.html
- Eurostat, ec.europa.eu/eurostat/web/main/home
 - nazewnictwo terytorialnych jednostek statystycznych: ec.europa.eu/eurostat/web/nuts
 - zestawienie jednostek NUTS: ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/correspondence-tables
 - zasięg funkcjonalnych obszarów miejskich: ec.europa.eu/eurostat/documents/345175/501971/FUA-LAU-2021-R.xlsx
 - liczba ludności w funkcjonalnych obszarach miejskich: ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/URB_LPOP1
 - liczba ludności w miastach i obszarach ciągłej zabudowy miejskiej: ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/URB_CPOP1
- *Mapy Google*, google.com/maps

AUSTRIA

- Urząd Statystyczny Austrii, statistik.at
 - podziały regionalne: statistik.at/services/tools/regionale-internationale-daten/regionale-daten-und-gliederungen/regionale-gliederungen
 - regiony miejskie: stadtregionen.at/definitione
- Miasto-kraj Wiedeń, wien.gv.at
- Austriackie Koleje Federalne, oebb.at
 - *S-Bahn* Wiedeń-Dolna Austria-Burgenland: oebb.at/de/regionale-angebote/wien/s-bahn-wien

BELGIA

- Ustrój polityczno-terytorialny, belgium.be/en/about_belgium/government
- Generalna Dyrekcja Statystyki, statbel.fgov.be/en
- Region stołeczny Bruksela, be.brussels/en
- Koleje Belgijskie, belgiantrain.be/en/travel-info/train-offer/s-train

BUŁGARIA

- Narodowy Instytut Statystyczny, nsi.bg/opendata
- Obwód Sofia Stolica, sofia.bg
- Bułgarskie Koleje Państwowe, bdz.bg/en

CHORWACJA

- Podział terytorialny: croatia.eu/index.php/en/home-en/political-organisation/counties
- Państwowy Urząd Statystyczny, dzs.gov.hr/en
 - *Statističke informacije 2025*, podaci.dzs.hr/media/uxunslhk/statisticke-informacije-2025.pdf
- Miasto-żupania Zagrzeb, zagreb.hr
- Koleje Chorwackie, hzpp.hr/hr

REPUBLIKA CZESKA

- Czeski Urząd Statystyczny, csu.gov.cz
 - podział terytorialny: csu.gov.cz/territorial-units
- Miasto-kraj Praga, praha.eu
- Zintegrowany Transport Praski *PID*, pid.cz
- Koleje Czeskie, cd.cz

DANIA

- Urząd Statystyczny Danii, dst.dk
 - podział terytorialny: dst.dk/en/Statistik/dokumentation/nomenklaturer/nuts
- Region stoleczny, regionh.dk
- Region Zelandia, regionsjaelland.dk
- Region metropolitalny Wielka Kopenhaga, greatercph.com/en
- Plan zagospodarowania aglomeracji, plst.dk/landsplanlaegning/fingerplanen
- Miasto Kopenhaga, kk.dk
- Koleje Duńskie – *S-tog*, dsb.dk/s-tog

GRECJA

- *Structure and operation of local and regional democracy. Greece. Situation in 2024*, Ministry of the Interior
- Grecki Urząd Statystyczny, statistics.gr/en/home
 - *Census results of population and housing. Elstat 2021*, Hellenic Statistical Authority, 17.03.2023
- Administracja rządowa Attyka, apdattikis.gov.gr
- Region samorządowy Attyka, attica.gov.gr
- Miasto Ateny, cityofathens.gr
- Koleje Greckie, hellenictrain.gr/en
- Transport publiczny w Atenach, athenstransport.com

HISZPANIA

- Konstytucja Hiszpanii, libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/hiszpania2011.html
- Narodowy Instytut Statystyki, ine.es
- Wspólnota Autonomiczna Madrytu, comunidad.madrid
- Miasto Madryt, madrid.es/portal/site/munimadrid
- Hiszpańska Narodowa Sieć Kolejowa, renfe.com/es
 - *Cercanías Madrid*, renfe.com/es/en/suburban/suburban-madrid

IRLANDIA

- Ustawa o reformie samorządu lokalnego z 2014 r., irishstatutebook.ie/eli/2014/act/1/enacted/en/html
- Rozporządzenie o powołaniu zgromadzeń regionalnych z 2014 r., irishstatutebook.ie/eli/2014/si/573/made/en/html
- Samorząd lokalny, localgov.ie/about-local-government
- Zgromadzenie regionalne Irlandii wschodniej i środkowej, emra.ie
 - *Draft Regional Spatial & Economic Strategy*, emra.ie/wp-content/uploads/2023/07/EMRA-DRAFT-RSES.pdf
 - *Dublin Metropolitan Area Strategic Plan*, emra.ie/rses/dublin-masp
- Miasto Dublin, dublincity.ie
- Koleje Irlandzkie, irishrail.ie/en-ie

NIDERLANDY

- Centralny Urząd Statystyki, cbs.nl
 - Randstad: cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/32/trek-uit-de-randstad-blijft-toenemen/de-randstad
 - region miejski: vocabs.cbs.nl/begrippen/en/page/383
- Prowincja Hiolandia Północna, noord-holland.nl
- Związek metropolitalny Amsterdamu, metropoolregioamsterdam.nl
- Miasto Amsterdam, amsterdam.nl
- Region transportowy Amsterdamu, vervoerregio.nl
- Koleje Niderlandzkie, ns.nl

Niemcy

- Federalny Urząd Statystyczny, destatis.de
 - podział administracyjny: destatis.de/DE/Themen/Laender-Regionen/Regionales/Gemeindeverzeichnis/Administrativ/Archiv/Verwaltungsgliederung/Verwalt1QAktuell.html
 - kraje związkowe: destatis.de/DE/Themen/Laender-Regionen/Regionales/Gemeindeverzeichnis/Administrativ/02-bundeslaender.html
- Krajowy plan rozwoju regionu stołecznego Berlin-Brandenburgia, gl.berlin-brandenburg.de/landesplanung/landesentwicklungsplan-hauptstadregion-berlin-brandenburg-lep-hr
- Miasto-land Berlin, berlin.de
 - transport publiczny: berlin.de/tourismus/infos/nahverkehr
- Koleje Niemieckie – region północno-wschodni, dbregio-berlin-brandenburg.de/db-regio-no

NORWEGIA

- Portal rządowy, regjeringen.no
 - gminy i regiony: regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner
 - reforma: regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/kommunestruktur/id751048
- Centralny Urząd Statystyczny, ssb.no
 - podział terytorialny: ssb.no/befolkning/regioner/statistikk/regionale-inndelingar
- Związek regionu Oslo, osloregionen.no
- Gmina-region Oslo, oslo.kommune.no
- Koleje Norweskie, vy.no

PORTUGALIA

- Otwarta platforma portugalskich danych publicznych, dados.gov.pt
 - mapa administracyjna: dados.gov.pt/pt/datasets/carta-administrativa-oficial-de-portugal-caop2025-continente/
- Narodowy Instytut Statystyki, ine.pt
- Obszar Metropolitalny Lizbony, aml.pt
- Koleje Portugalskie, cp.pt

RUMUNIA

- Narodowy Instytut Statystyczny, insse.ro/cms/ro
 - *Registrul unităților administrativ-teritoriale a României*, insse.ro/cms/ro/siruta
 - *Anuarul statistic al romaniei, 2022*
- Miasto–okręg Bukareszt, bucharest.ro
- Okręg Ilfov, cjlfov.ro
- Stowarzyszenie Rozwoju Obszaru Metropolitalnego Bukaresztu, www.adizmb.ro
- Koleje Rumuńskie, www.cfrcalatori.ro

SŁOWACJA

- Urząd Statystyczny Republiki Słowackiej, slovak.statistics.sk
 - baza danych, datacube.statistics.sk
- Kraj bratystawski, bratislavskykraj.sk
- Miasto Bratysława, bratislava.sk
 - baza danych, bratislava.sk/mesto-bratislava/datovy-portal-Bratislavy
- *Bratislava 2030. Program rozvoja mesta 2022–2030*, bratislava2030.sk

SZWECJA

- Centralny Urząd Statystyczny, scb.se
 - *Regionala indelningar i Sverige den 1 januari 2019*, Statistiska centralbyrån, 2019
 - regiony i gminy, scb.se/hitta-statistik/regional-statistik-och-kartor/regionala-indelningar/lan-och-kommuner
 - obszary zabudowane, scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/miljo/tatorter-i-sverige
- Region sztokholmski, regionstockholm.se
 - transport publiczny, sl.se
- Miasto Sztokholm, start.stockholm
- Koleje Szwedzkie, sj.se

WĘGRY

- Centralny Urząd Statystyczny, ksh.hu
 - jednostki administracyjne: ksh.hu/regionalatlas_administrative_units
- Ustawa o planie zagospodarowania przestrzennego aglomeracji budapeszteńskiej: 2005. Évi LXIV. Törvény a Budapesti Agglomeráció Területrendezési Tervéről, Magyar Közlöny 2005/88. szám
- Miasto–komitat Budapeszt, budapest.hu/en
- Budapeszteńskie Centrum Transportu, bkk.hu
- Koleje Węgierskie, mavplusz.hu

WIELKA BRYTANIA

- Urząd Statystyki Narodowej, ons.gov.uk
- Wielki Londyn, london.gov.uk

WŁOCHY

- Narodowy Instytut Statystyki, istat.it
 - jednostki terytorialne, istat.it/classificazione/codici-dei-comuni-delle-province-e-delle-regioni
 - bazy danych, esploradati.istat.it
- Lacjum, regione.lazio.it
- Citta metropolitana di Roma Capitale, cittametropolitanaroma.it
- Miasto Rzym, comune.roma.it
- Koleje Państwowe – oferta w Lacjum, trenitalia.com/it/regionale/lazio

2. STAN RZECZY

MAZOWSZE A WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE. WARSZAWA A SĄSIEDNIE OŚRODKI REGIONALNE

- Dymek B., *Mazowsze do 1247 r.*, Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych, Warszawa 1995.
- *Memoriał w sprawie utworzenia Województwa Mazowieckiego z siedzibą w Płocku (1930)*, w: MSW. Akta: Zmiana granic województw, Archiwum Akt Nowych, zesp. 290, sygn. 175.
- Miszczuk A., *Regionalizacja administracyjna III Rzeczypospolitej. Koncepcje teoretyczne a rzeczywistość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003.
- Stawicki H., Pająk J., *Ziemia sandomierska – przykład regionu historycznego – propozycje i próby przekształceń*, w: Adamczewska-Wejchert H. (red.), *Uwarunkowania historyczno-kulturowe współczesnej organizacji przestrzennej państwa*, Seminarium Komitetu Urbanistyki i Architektury PAN, Kieleckie Towarzystwo Naukowe, Kielce 1993, s. 23–33.
- Trzebiński W. (tekst), Borkiewicz A. (mapy), *Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w okresie 1815–1918*, Dokumentacja Geograficzna, z. 4, Instytut Geografii PAN, Warszawa 1956.
- Witkowski W., *Historia administracji w Polsce: 1764–1989*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Wojtkowiak S., *Państwowe, administracyjne, wojskowe i wyznaniowe podziały terytorialne na ziemiach polskich (zarys dziejów)*, Polskie Towarzystwo Historyczne, Oddział w Łodzi, Łódź 2000.
- Wysocka E., Konopka M. (red.), *Polskie regiony. Podstawy kulturowe regionalizacji Polski*, Krajowy Ośrodek Dokumentacji Regionalnych Towarzystw Kultury, Ciechanów 1997.
- Zaborowski Ł., *Podział kraju na województwa. Próba obiektywizacji*, Wydawnictwo „Scholar”, Warszawa 2013.

WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE W OBECNYM PODZIALE TERYTORIALNYM

WARSZAWA W SIECI OSADNICZEJ

OBSZAR METROPOLITANNY WARSZAWY – PRÓBY DELIMITACJI I FORMALIZACJI

KOLEJ W AGLOMERACJI I REGIONIE – ZASIĘGI OBSŁUGI

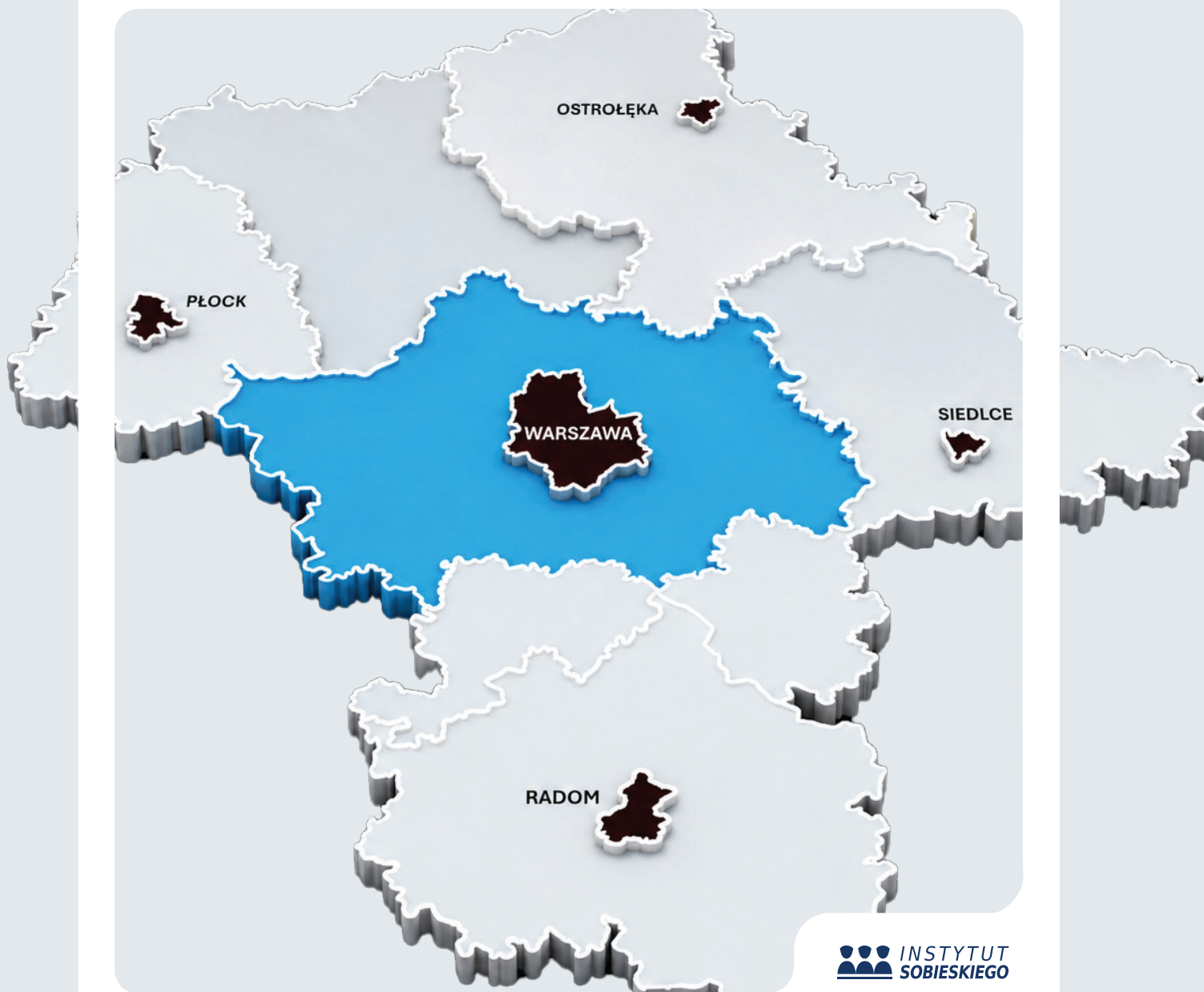
- *Obszar Metropolitalny Warszawy*, Urząd Statystyczny w Warszawie, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2008.
- Komornicki T., Czapiewski K.Ł., Solon B. (red.), *Zagospodarowanie infrastrukturalne i kapitał fizyczny oraz policentryczność rozwoju Mazowsza*, w: *Trendy rozwojowe Mazowsza*, nr 4, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2012.
- *Program rozwoju i modernizacji technologicznej transportu kolejowego w województwie mazowieckim*, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2015.
- Poselski projekt ustawy o ustroju miasta stołecznego Warszawy, druk nr 1259, Sejm RP, 2017.
- *Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej województwa mazowieckiego*, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2022.
- *Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+*. *Innowacyjne Mazowsze*, Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, Warszawa 2022.
- *Region warszawski stołeczny w 2022 roku*, Urząd Statystyczny w Warszawie, Warszawa 2024
- Główny Urząd Statystyczny – Bank Danych Lokalnych, bdl.stat.gov.pl/bdl/start
- Województwo mazowieckie, mazovia.pl
- Stowarzyszenie „Metropolia Warszawa”, sm.waw.pl
 - *Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych dla metropolii warszawskiej 2021–2027+*, sm.waw.pl/artukul/strategii-zintegrowanych-inwestycji-terytorialnych-dla-metropolii-warszawskiej-2021-2027-wersja-3/
- Port Polska (d. Centralny Port Komunikacyjny), portpolska.pl
- Szybka Kolej Miejska, skm.warszawa.pl
- Warszawska Kolej Dojazdowa, wkd.com.pl
- Koleje Mazowieckie, mazowieckie.com.pl

3. KIERUNKI ZMIAN

DOTYCHCZASOWE KONCEPCJE KOREKTY

- Borkowski P. J., Bógdał-Brzezińska A., Wendt J. A., *Separating the capital region in Poland – the rationality of the political conception*, „European Journal of Transformation Studies” 2021, V. 9, No. 2, s. 16–29.
- Budzyński T.M., *Symulacja budżetu województwa „zewnętrznego” pod kątem zrównoważenia dochodów i wydatków w proponowanym wariacie podziału Mazowsza*, Opinie i Ekspertyzy, nr 258, Kancelaria Senatu RP, Warszawa 2017.
- Górski G., Potoczek A., Górski-Szymczak J., *O potrzebie reorganizacji terenowej administracji publicznej. W obliczu wyzwań związanych z bezpieczeństwem lokalnym*, w: G. Górski, A. Potoczek (red.), *Bezpieczeństwo lokalne – wybrane aspekty*, Monografie Kolegium Jagiellońskiego, Toruń 2020, s. 11–68.
- Honka Z., *Is a new administrative division reform necessary? A voice in the discussion on self-government reform*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2014, nr 3, s. 169–183.
- Kozłowski J., *Analiza: Propozycje tworzenia nowych województw*, Instytut Obywatelski, Warszawa 2016.
- Lackowska M., Nowińska K., *Dyskusja nad podziałem województwa mazowieckiego w świetle reform europejskich regionów stołecznych*, „Samorząd Terytorialny” 2016, nr 7–8, s. 65–83.
- Łysoń P., *Zróżnicowanie obszaru województwa mazowieckiego pod względem historycznym, demograficznym i warunków życia. Wnioski do korekty podziału terytorialnego*, Opinie i Ekspertyzy, nr 256, Kancelaria Senatu RP, Warszawa 2017.
- Sokołowski D., *Niektóre uwarunkowania korekty podziału Polski na województwa*, „Przegląd Geograficzny” 2014, t. 86, z. 4, s. 567–590.
- Swianiewicz P., *Potencjalne skutki wydzielenia Warszawy z województwa mazowieckiego*, „Samorząd Terytorialny” 2016, nr 7–8, s. 84–95.
- Śleszyński P., *W sprawie optymalnego podziału terytorialnego Polski: zastosowanie analizy grawitacyjnej*, „Przegląd Geograficzny” 2015, t. 87, z. 2, s. 343–359.
- Śleszyński P., *Struktura społeczno-gospodarcza oraz trendy rozwojowe województwa mazowieckiego na tle regionów sąsiednich. Wnioski do korekty podziału terytorialnego (materiał analityczno-dyskusyjny)*, Opinie i Ekspertyzy, nr 257, Kancelaria Senatu RP, Warszawa 2017.
- Śleszyński P., *Problem podziału terytorialnego Obszaru Metropolitalnego Warszawy i wnioski dla Polski*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2018, nr 72, s. 29–47.
- Śleszyński P., Sudra P., *Zastosowanie metody minimalnego drzewa rozpinającego (najkrótszego dendrytu) w ocenie efektywności i spójności sieci osadniczej województwa mazowieckiego*, „Przegląd Geograficzny” 2019, t. 91, z. 2, s. 61–80.
- Zaborowski Ł., *Koncepcja ustroju policentrycznego dla województwa „mazowiecko-staropolskiego” jako proponowany wzorzec planistyczny*, Instytut Sobieskiego, analiza, 26 X 2020 r., sobieski.org.pl/koncepcja-ustroju-policentrycznego-dla-województwa-mazowieckostaropolskiego-jako-proponowany-wzorzec-planistyczny
- Zaborowski Ł., *Krokodyl Ły Warszawy, czyli kto rzeczywiście skorzysta na podziale województwa mazowieckiego*, Instytut Sobieskiego, komentarz, 8 I 2021, sobieski.org.pl/krokodyl-ly-warszawy-czyli-kto-rzeczywiscie-skorzysta-na-podziale-województwa-w-odpowiedzi-na-artykul-profesora-pawla-swianiewicza
- Zaborowski Ł., *Korekta układu województw – ku równowadze rozwoju*, Instytut Sobieskiego, Warszawa 2023.

O AUTORZE I WYDAWCY

dr Łukasz Zaborowski

Geograf, planista, regionalista. Wykładowca Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie, ekspert Instytutu Sobieskiego, wiceprezes Radomskiego Towarzystwa Naukowego.

W pracy naukowej zajmuje się strukturą przestrzenną kraju w ujęciu historyczno-kulturowym, osadniczym i administracyjnym. Jako ekspert koncentruje się na zagadnieniach rozwoju regionalnego, polityki przestrzennej i planowania transportu publicznego.

Instytut Sobieskiego jest polskim prywatnym ośrodkiem analitycznym typu think tank, którego misją jest „Tworzenie idei dla Polski”. Został zarejestrowany w 2005 r. jako fundacja, choć rozpoczął swoją działalność w 2003 r. W latach 2003–2010 Instytut wydawał kwartalnik „Międzynarodowy Przegląd Polityczny”. W latach 2011–2015 był organizatorem corocznego kongresu „Polska – Wielki Projekt”. W 2017 zorganizował edycję Krajowej Ligi Innowacji. Od 2017 r. Instytut kładzie duży akcent w swojej działalności na publikacje opracowań i rekomendacji, których celem jest pokazywanie w jaki sposób polska gospodarka powinna wykorzystywać szanse związane z czwartą rewolucją przemysłową, innowacyjnością i nowymi technologiami.

Instytut Sobieskiego prowadzi także działalność edukacyjną poprzez realizację projektu „Akademia Młodych Ekspertów”, który wspiera młodych ludzi w rozwijaniu kompetencji przywódczych i umiejętności miękkich. Każda edycja programu koncentruje się na innym istotnym zagadnieniu, odpowiadając na aktualne potrzeby młodego pokolenia. Obecnie, podczas 6. edycji, projekt koncentruje się na tematyce Unii Europejskiej, przekazując wiedzę oraz przygotowując uczestników do udziału w konkursach Europejskiego Urzędu Doboru Kadr (EPSO). Program otwiera uczestnikom drzwi do międzynarodowej kariery w instytucjach unijnych. To wyjątkowa okazja do zdobycia praktycznych umiejętności i rozwoju zawodowego na najwyższym poziomie.

Jednym z najnowszych projektów Instytutu Sobieskiego jest „Kanał Sobieski”, do którego subskrypcji zapraszamy na YouTube. Kanał został stworzony z myślą o inspirujących rozmowach na ważne tematy dla Polski. Spotykamy się z tam ciekawymi osobowościami, by wspólnie kształtować przestrzeń do merytorycznej debaty.

W swojej działalności Instytut Sobieskiego współpracował z wieloma podmiotami. Do tej pory były to m.in.:

- organizacje pozarządowe: Forum Automatyki i Robotyki Polskiej, Fundacja Wspierania Ubezpieczeń Wzajemnych, Fundacja Republikańska, Instytut Jagielloński, Nowa Konfederacja, Ambitna Polska, Młodzi dla Polski, Studenci dla Rzeczypospolitej, Fundacja Konrada Adenauera, Central European Energy Partners, Fundacja im. Sławomira Skrzypka, Fundacja im. Wacława Felczaka, Institute for Foreign Affairs and Trade (Külügyi és Külgazdasági Intézet), Institute for Politics and Society (Institut pro politiku a společnost), The F. A. Hayek Foundation Bratislava;
- firmy komercyjne: Aiut, Assay Group, Rohde&Schwarz, WB Electronics, Asseco, Samsung, Lotos, Google, Procter and Gable, PWC, Cisco, EY, Phoenix Systems, Uber, USP Zdrowie, Fortum, Orange, Energa, Zysk i Ska, Collegium Wratislaviense, 4CF;
- instytucje państwowe/ponadnarodowe: Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, Ministerstwo Klimatu i Środowiska, Fundacją Platforma Przemysłu Przyszłości, Agencja Rozwoju i Przemysłu, Giełda Papierów Wartościowych, Bank Gospodarki Krajowego, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Ministerstwo Cyfryzacji, Prawo i Sprawiedliwość, Ambasada Węgier, Senat RP, Europejska Partia Konserwatystów i Reformatorów, Biuro Parlamentu Europejskiego w Polsce.

Pełną listę raportów i publikacji oraz informacje o działalności Instytutu można znaleźć na stronie www.sobieski.org.pl.

Zapraszamy także do subskrybowania Kanału Sobieski na platformie [youtube.com/kanalSobieski](https://www.youtube.com/kanalSobieski). Dołączcie do nas – warto!

STOŁECZNE - METROPOLITALNE - WOJEWÓDZTWO WARSZAWSKIE?

WZORCE EUROPEJSKIE A POLSKA PRZESTRZEŃ. KIERUNKI ZMIAN

Pod względem zajmowanej powierzchni województwo mazowieckie stanowi ewenement w Unii Europejskiej. Jest ponad dwukrotnie rozleglejsze od następnego w kolejności rzymskiego Lacjum; kilkukrotnie – od ogromnych ludnościowo regionów Paryża i Madrytu. Terytorium województwa rozciąga się na blisko 150 km od centrum Warszawy w trzech różnych kierunkach, w tym niemal do granicy z Białorusią. Dla porównania, w przypadku Paryża i Madrytu maksymalne odległości od granicy regionu nie przekraczają 90 km. Tylko w Polsce jednostka stołeczna jest największa w skali kraju zarówno pod względem liczby ludności, jak i zajmowanej powierzchni. W konsekwencji województwo mazowieckie cechuje się najniższą gęstością zaludnienia wśród regionów stolic badanych 22 państw europejskich.

Celem proponowanego wydzielenia województwa warszawskiego jest zwiększenie efektywności zarządzania sprawami specyficznymi dla stołecznego obszaru metropolitalnego, unikatowymi w skali kraju. Uwolnienie potencjału Warszawy przyczyni się do wzmocnienia funkcji ogólnopństwowych i międzynarodowych, do budowania pozycji naszej stolicy jako metropolii o znaczeniu kontynentalnym. Raport stanowi zaproszenie do dyskusji o przyszłości ustroju terytorialnego Polski oraz roli stolicy w rozwoju państwa.

 @InstSobieskiego

 Instytut Sobieskiego

 Instytut Sobieskiego

 Kanał Sobieski

 Kanał Sobieski

 **INSTYTUT
SOBIESKIEGO**

Lipowa 1a/20
00-316 Warszawa

sobieski@sobieski.org.pl
www.sobieski.org.pl

©Copyright by
Instytut Sobieskiego 2026

ISBN 978-83-68374-26-1
Warszawa 2026